

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

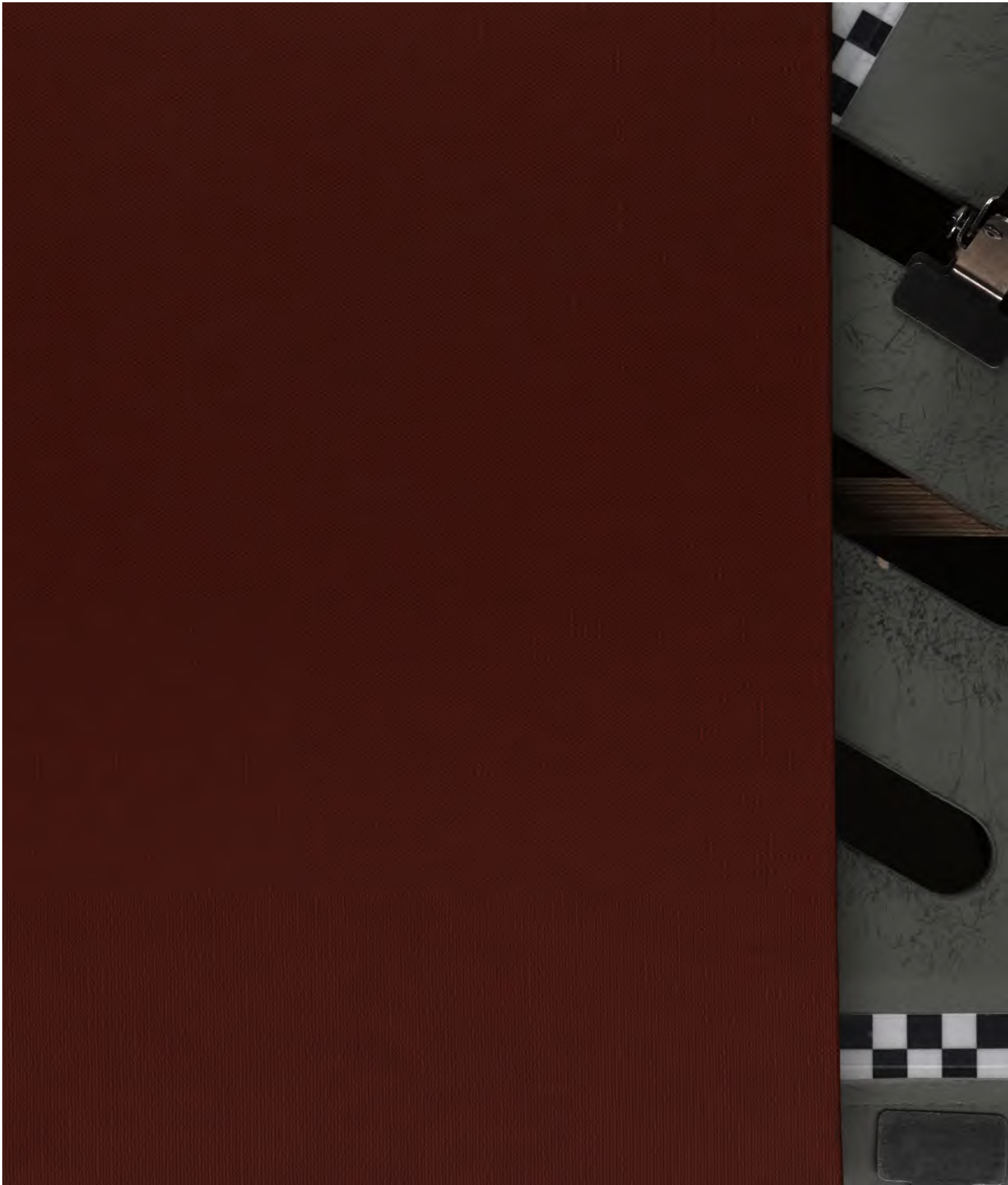
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

[illegible]

1879. évi kiadás.

BÁRTFA

KÖZÉPKORI MŰEMLÉKEI.

A SZENT EGYED TEMPLOMÁNAK MŰRÉGÉSZETI LEÍRÁSA.

IRTA S RAJZOKKAL ILLUSTRÁLTA

MYSKOVSKY VIKTOR,

ÁLLAMI FŐREÁLTÉZETI RENDES TANÁR KASSÁN,
MŰÉPÍTÉSZ, A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, AZ ORSZ. MAGY. IPARMUZEUM FELÜGYELŐ-, A MAGYARORSZÁGI MŰEMLÉKEK ORSZÁGOS
BIZOTTSÁGÁNAK-, A BÉCSI «K. K. CENTRAL-COMMISSION ZUR ERFORSCHUNG UND ERHALTUNG DER KUNSTDENKMALE»-, A MILANÓI
«COLLEGIO INTERNAZIONALE DI SCIENZE LETTERE ED ARTI» LEVELEZŐ TAGJA, S A FELSŐMAGYARORSZÁGI MUZEUM ÖRE.

IX. FÉNYNYOMATU TÁBLÁVAL S SZÁMOS FAMETSZETTEL.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1879.

DB 920

M3

V.4

pt. 1

f

DB920

M3

V.4

pt.1

f

Ábárfai templom ábrázolása

Miskolczi
Vérlor

1879
Fototyp
Druhá K

TARTALOM.

I. Adalék az egykori bártfai ciszterczita apátság történetéhez	1
II. A bártfai parochiális templom építményének s műrészeinek leírása	4
III. A templom építésének története	12
IV. A templom műkincseinek leírása	25
1. A szentségház	25
2. A templom falfestményei	27
3. A templom tizenkét gót stílusú szárnyoltára	30
a) Az Úr születését ábrázoló oltár	34
b) A szent kereszt oltára	42
c) Sz. Mária oltára az 1505-dik évből	49
d) Az Úr vacsoráját ábrázoló oltár	53
e) Sz. András oltára	57
f) Sz. Mária oltára	62
g) A fájdalmas megváltó oltára	65
h) A fájdalmas szűz oltára	68
i) Sz. Apollonia oltára	70
k) Sz. Mária oltára	72
l) Sz. Erzsébet oltára	74
m) Sz. Borbála oltára	76
4. A diadal kereszt	80
5. A Dávid királyt és szenvedő Üdvözítőnket ábrázoló szoborcsoportozat	83
6. A keresztelő medencze	84
7. Egyházi székek	87
8. Az egyházi könyvtár szekrénye s tartalma	104
9. A síremlékek és emléktáblák (Epitaphiumok)	109
10. Az alamizsna szekrény felett lévő képtábla	130
11. Az egyház paramentái és kelyhei	131
12. Bronce- és vascillárok s középkori gyertyatartók	136
13. A harangokról	140

templomának s műkincseinek műrégészeti s műtörténeti leírását; a II. részben pedig a városház s a város középkori erődítményeinek leírását, valamint a város történetét rövid kivonatban közlendem.

Midőn örömet teljesített kötelességemnek eleget teszek, egyszersmind köszönetet mondok a magyar tudományos Akadémia archæologiai bizottságának, nemkülönben Dr. Henszlman Imre tudósunknak is, azon szíves készségeért, melynek folytán jelen munkám az «Akademia Archæologiai Monumenta»-iban megjelenhetett. Végre a jelen alkalommal nem kívánom eltitkolni, hogy Bártfa szülővárosom műemlékeinek megírásával ifjú korom egyik legkedvesebb vágya teljesült. Ott éltem én a leírt műtárgyak között, ott kaptam az első impulsust pályámhoz, s különösen műrégészeti szakmámhoz, és ez lehet oka, hogy én talán szeretetteljesebb szemmel néztem, s bővebben irtam s rajzoltam le a letűnt kor e fennmaradt szülötteit, mint egy másvalaki. Egyedüli óhajtásom: bár szívárogná át ezen pietás több művelt magyar lelkébe, akkor nem volna okom e nemzeti műkincseink pusztulását féltetni.

Kassa, 1879-dik évi május 14-kén.

MYSKOVSZKY VIKTOR.

I.

ADALÉK AZ EGYKORI BARTFAI CZISZTERCZITA APÁTSÁG TÖRTÉNETÉHEZ.

Hazánk északi határát képező Kárpátok öserdőkkel borított völgyei s vidékei a XI—XII-dik században még csak gyéren lehettek megnépesítve, mert hiszen még a keresztes hadak idején is mily nagy mértékben kedvelték magyarjaink a szabad és egy helyhez nem kötött életmódot — kik legtöbbször csak sátorban — keleti módra tanyáztak, — az kitűnik e következő feljegyzésből is:

Otto freysingeni püspök, ki 1189-dik évben Barbarossa Frigyessel a szent földre utazván, hazánkban is megfordult, akkori viszonyainkról így nyilatkozik: «Habebat Hungaria pulcherrimum ut dixi, naturaliter spectaculum, sed ex barbarie gentis moenium vel aedium rarum ornatum. — Cum vilissima in vicis et oppidis ibi, id est ex cannis tantum, raro ex lignis, rarissima ex lapidibus habebantur habitacula; toto aestatis vel autumnus tempore papilionibus inhabitant.»

A Kárpátok zord és lakatlan vidékeinek megnépesítésére s művelésére királyaink közt úgy látszik III. Béla tett leginkább célra vezető intézkedéseket és pedig az által, hogy e lakatlan s öserdőkkel borított vidéken szerzetesek által lakott zárdákat s apátságokat alapított.

Ezen zárdák szerzetesei és udvarnokai lassanként kiírtották a zárdák körüli erdőséget, s az így nyert földet művelték, így lettek idővel ezen zárdák a közművelődés, a kereskedelem, az ipar, sőt a tudományok s művészetek gyűpontjai; szerzetesek állítottak fel vásárokat, művelték a földet saját és mások kezeivel; ők készítették mind azt, mire a zárdában szükségök volt; művészeket, s kézműiparosokat edesgettek a monostor falaihoz, kik örömmel vonultak ide, hogy az örökös jobbágygá tenni szerető nemesség kezei közül szabaduljanak. — De a bujdosók s idegenek előtt is megnyíltak a monostorok, melyek ezeknek óltalmat, élelmet, s biztos szállást adtak. — A sz. Benedek és a ciszterciák szerzete, tagadhatatlanul nagy jótétemény volt az akkori erőteljes, de műveletlen, s vad nemzedékre, — mert valamint a cisterciák társaikkal együtt írtották ki a Bakony s Vértes rengetegei közt a szép és termő vidéket, úgy hasonlóképen Bartfa vidékének kiművelése, s megtelepítése is az ő művek.

III. Béla királyunk helyesen fogva fel a zárdák ezen nagy hivatását, hazánkban a XII-ik században több zárdát alapított, s miután úgy látszik a ciszterciák rend leginkább felelt meg a király ezen nemes s országát boldogító céljainak, az alapított zárdákba többször ciszterciákat hozott be.

A ciszterciák szerzetes rend Franciaországban sz. Robert, molesmei apát által 1098-ban alapítatott, az első zárdák, husz szerzetes számára — a vadregényes citaux-i völgyben 1099-ben épült; — a ciszterciák sz. Benedek szigorú szabályait fogadták el, mely rend-szabályzat kezdetben csak

a citaux-i zárdára volt érvényes, midőn azonban tizenegy év múlva a rend terjedni kezdett, a többi fiók-zárdák számára az úgy nevezett «Charta charitatis» szabályzat készült, mely későbbben alaptörvénynyé (Fundamentum ordinis) vált az összes cziszterczita zárda számára. — Ezen szabályzatban kimondatott, hogy a cziszterczita rend zárdái s templomai az emberek forgalmán kívül eső helyeken, tehát leginkább nehezen hozzáférhető erdős hegységek félre eső völgyeiben építendőek, továbbá a zárdák temploma egyszerű oratorium legyen, minden pompa és fény nélkül, egyáltalában visszavonultság, munka, s egyszerűség jellemzé ezen szigorú szerzetes rendet.

A szent Egyedhez címzett bártfai cziszterczita apátság keletkezésének s alapításának ideje — az erre vonatkozó történeti adatok hiányában — még pontosan meg nem határozható, azonban tekintetbe véve azon körülményt, hogy hazánkban III. Béla királyunk uralkodása alatt több apátság alapított, némi valószínűséggel feltehető, hogy a bártfai apátság is még a XII-dik század második felében alapított.¹ Mintán pedig azon a vidéken fekvő kapronczai zárda is a bártfai apátsághoz tartozott, valószínű, hogy apátságunk akkor már mint anya-zárda szerepelt.

Annyi azonban bizonyos, hogy a bártfai apátsági zárda a XIII-dik század elején létezett, erre nézve közlöm itt azon — legrégibb — 1247-dik évről szóló okmányt, melyben a bártfai cziszterczita apátság legelőször említettik.

Ugyanis a II. Geiza király által Eperjes vidékére telepített németek Teutonici (szászok) határukat a bártfai cziszterczita apátság károsításával tágták, a bártfai czisztercziták tehát IV. Béla királynál határuk helyreigazításáért esedeztek, melynek végrehajtásával Tegus, sárosi gróf bízott meg.

A bártfai cziszterczita apátság birtokának határait meghatározó okmány így hangzik:

Bela, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae Cumaniaeque Rex. Omnibus Christi fidelibus praesentem paginam inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum tam praesentium quam posterorum notitiam harum serie literarum volumus pervenire, quod accedentes ad nostram praesentiam quidam fratres de Copryvnicza Cisterciensis ordinis, apud ecclesiam sancti Egidii de Bardfa prope Sarus commorantes, suis nobis curaverunt insinuare querimoniis, quod Theotonici de Epuryes metas terrae ipsorum Bardpha vocabulo, ubi supradicta ecclesia est sita, auctoritate propria destruxissent. elevantes, in praepudicium et gravamen ipsorum metas falsas de novo, quarum occasione terminos terrae praedictorum fratrum transgredere adtemptantes non modicam partem terrae eorundem indebite occupando. Verum quia nostri incumbit officii, jura quorumlibet illibata et illaesa observare, nostro fideli Tegus, comiti de Sarus, dedimus in mandatis, quod tam terram Bardpha, quam etiam alias terras ad ipsos Fratres pertinentes, quae fuerant ab eis alienatae, nostra circuiret auctoritate, et erectis novis metis juxta veteres metas easdem restitueret Fratribus antedictis. Idem vero comes Tegus hoc nostrum nolens praeterire mandatum, sicut nobis retulit viva voce, et etiam in literis suis insinuari curavit, totam terram Bardpha undique circuiendo, et novas metas juxta veteres erigendo memoratis fratribus restituit; et ut de cetero tota materia quaestionis, ac controversiae sopiretur. easdem metas, prout in literis ipsius Tegus Comitis vidimus contineri, suo ordine nostro fecimus interseri Privilegio. — quae tali ordine distinguuntur: Prima meta incipit a quodam rivulo, qui nuncupatur Kysthopul,² et ibi immediate tenent metas cum Cruciferis de Gyboltho.³ Abhinc ascendit versus aquilonem per silvas et pervenit ad quendam montem, ubi oritur quidam fluvius.

¹ Dr. HENSZLMANN IMRE *Kunst und Alterthum in Oesterreich* című 1846-dik évi folyamában a bártfai apátság alapításáról így nyilatkozik: zwar ist das Begründungsjahr der bartfelder Abtey nicht bekannt, auch wird es von Fessler nicht unter den ersten 15 ungarischen-Cisterciaten Klöstern angeführt, die vom Jahre 1135—1198 begründet wurden, nachdem aber der regierende König Béla III ein besonderer Freund der Cisterciaten war, wird die Begründung des bartfelder Klosters schwerlich in eine viel spätere Zeit als die zweite Hälfte des XII. Jahrhunderts zu versetzen sein, zumal die älteste Jahreszahl, in welcher eine urkundliche Erwähnung desselben geschieht, 1247 ist, in welchem Jahre die Cisterciaten bereits längere Zeit in der Gegend von Bartfeld ein Kloster haben mussten.

² Kysthopul, Kis-Tapoly, egy patak, mely északról a Tapolyba folyik,

³ Gaboltó Bártfától észak nyugati irányban mintegy 1½ mértföldnyire fekvő falu, hol régente a II. András által alapított jeruzsálemi keresztes barátok zárdája volt, lásd FEJÉR *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*. III. kötet 114. lapján.

qui vulgo dicitur Oronnospathok.¹ Deinde vadit per silvas ad caput cujusdam rivuli, qui vocatur Monuhpotok.² Inde vero transit per montana ad unum fluvium, qui dicitur Pricluchyn. Abhinc descendit per silvas ad caput cujusdam rivuli nomine Kysbereznek.³

Inde vero protenditur ad Lopuhmező⁴ et ibi est meta terrae. Abhinc vero transit ad Burcuth.⁵ Deinde ascendit ad montem, qui dicitur Macoucha⁶ — inde vero vadit ad caput cujusdam rivuli nomine Breznicha.

Deinde protenditur et transit ad caput rivuli nomine Nagigrabouch.⁷ et idem Grabouch intrat in quendam fluvium Thopul⁸ nomine et inde vadit per silvam ad caput cujusdam rivuli nomine Kyslocoucha.⁹

Inde vero vadit per silvosam terram ad Chellevmezeo,¹⁰ et ibi est meta terrae. Inde vero transit ad parvum rivulum, qui nominatur Thorycha¹¹ et per eundem rivulum Thorycha intrat in aquam Thopul et ibi terminatur. Item prima meta praedii, quod vocatur Zukchu, incipit in litore fluvii Zukchu a parte orientali et vadit ad partes meridionales. Inde vero transit per planitiem ad dunum, qui dicitur Reketjabucur, deinde ad viam regalem, inde vero per novas et veteres metas cadit iterum in Zukchu et sic terminatur.

Item prima meta praedii Delnafew¹² quod pertinet ad fratres praedictos, incipit a parte orientali et vocatur Sydovpotok, ubi sunt metae terrae. et per regalem viam vadit ad fluvium Delnafew, et per eundem fluvium ascendendo vadit iterum ad Thopul.

Deinde per silvosam terram revertitur ad Sydovpathok ad metam priorem et sic finitur. Ut igitur haec nostra descriptio salva semper et inconcussa permaneat, ad instantiam fratrum saepedictorum praesentes concessimus literas duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum Anno ab Incarnatione Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, septimo Idus Novembris, regni autem nostri anno tredecimo.

Ezen itt közlött legrégibb okmány eredetije hiányzik a városi levéltárban, van azonban egy — II. Ulászló király által 1503-dik évben kiadott határjárás okmány, melyben a fentemlített régi okmány, tartalma foglaltatik s idéztetik,¹³ mely több tekintetben igen fontos adatot foglal magában, nevezetesen ezen okmányban Bártfa város még nem létezett, miután okmányunk Bártfáról mint városról — civitas — még nem tesz említést, hanem egyszerűen csak terra Bardpha fordul elő.

Igaz ugyan, hogy okmányunkban csak a bártfai apátság határáról van szó, azonban feltehető, hogy miután ezen okmányban sokkal kisebb faluk elősoroltatnak, a város is megemlíttetett volna, a város ily megemlézése azonban okmányunkban még hiányzik.

Továbbá a patakok, folyók, hegyek s helységek magyaros nevei bizonyítják, hogy a bártfai apátság vidéken a XIII-dik században magyar telepítvényesek laktak, s művelték a földet. Úgyszintén kitünik okmányunkból, hogy ezen vidéken keresztül már akkor létezett egy Lengyelországba vezető királyi országút, mely okmányunkban több helyen mint *via regalis* említetik. Végre érdekes s balneographiai tekintetben nagy fontossággal bíró azon adat is, hogy a bártfai savanyúvizű források a XIII-dik században már ösmeretesek valának.

¹ Oronnospathok, jelenleg Aranyos patak, mely Aranypatak — Zlate — helységénél ered s déli irányban a Tapolyba ömlik.

² Monuhpotok, jelenleg a Tapolyba folyó muihszki potok, barátok pataka.

³ Kysbereznek, Kisbereznek — mali breznik — Zboró vidékén a nagy bereznek nevű patakba folyik.

⁴ Lopuchmező, azon völgy melyben Stebnik falu fekszik, a Kőhegy északkeleti oldalán.

⁵ Burcuth nem egyéb mint Borkút azaz bártfai savanyúvizű forrás.

⁶ Macoucha, jelenleg Makovica a Bártfától északra fekvő vidék a zborói várnál.

⁷ Nogigrabouch jelenleg Nagy Grabóc — welki Hrabovec — meletti patak, mely szintén ezen vidék főfolyójába, Tapolyba ömlik.

⁸ Thopul, a Bártfa mellett folyó Tapoly folyó.

⁹ Kyslocoucha, Kis-Lauka — mala lukavica a város keleti oldalán folyó patak, mely a város alatt a Tapolyba ömlik.

¹⁰ Chellevmező, talán Keselymező — Cselovce — a mai Cséfalva.

¹¹ Thorycha — tótul Torissza — magyarul Tarcza, Kis-Szeben és Eperjes melletti folyó.

¹² Delnafew, Delnafő vagyis azon hely, hol jelenleg az Eperjes déli oldalán folyó Delna nevű patak a Tarczaba folyik, ezen helyet jelenleg az Eperjes kassai vasút vonala metszi, itt állhatott Delnafő nevű helyiség, melynek jelenleg azonban már semmi nyoma.

¹³ Lásd WAGNER. *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis*. 513. lapját, hol ezen okmány csak «cum Cruciferis de Gybolthó» szóig van közölve.

Vajjon az 1241-dik évben hazánk határát Vereczke mellett átlépő Batu Khán tatár csordái a bártfai apátságot is elpusztították — történeti adatok hiánya miatt biztosan nem állítható, valószínű azonban, hogy ide is behatoltak, annál is inkább, mert a pusztító és rabló tatárok leginkább oly helyeket, apátságokat s zárdákat, keresték fel, hol kincseket véltek találni, s hogy e tekintetben a XIII-dik században már gazdag apátságok bizonyos vonzerővel bírták a tatárokat, az bizonyos.

Továbbá mindenesetre feltűnő, hogy a IV. Béla királyunk által kiállított és fentebb közlött okmánya majdnem a tatárjárás utáni években adatott ki, tehát oly időben, midőn s bártfai cziszterczita apátság szerzetesei a tatárok által feldúlt és elpusztított birtokuk rendezéséhez s műveléséhez újra hozzáfogtak.

Úgy látszik azonban, hogy a bártfai czisztercziták nemsokára elhagyták zárdájukat, legalább a XIV-dik századbeli okmányokban a bártfai czisztercziták apátsága már nem fordul elő sehol, így az 1300-dik év körül a czisztercziták már nem léteztek itt többé, mivel Kaproncza — azelőtt a czisztercziták birtoka — a XIV-dik század elején már az Izbugyay nemzetségé; — továbbá az 1320-dik évben Róbert Károly által kiadott s Bártfa városa alapítására vonatkozó okmányában nem cziszterczitákról, hanem már világi lelkészekről, s plébánusokról van említés téve, kik minden háztelektől másfél magyar forintot (fertonem) és a gabona dézsmának felét kapták.

A mi az egykori bártfai cziszterczita zárda fekvését illeti, erre nézve — mint későbbben kimutatom — bizonyos, hogy a zárda a jelenlegi parochialis templom vidékén állott, és hogy a mostani templom némely részei s alapfalai csakugyan még az eredeti apátsági templomból valók.

Az egykori cziszterczita zárda épülete, keresztfolyosóival szegélyzet udvarával, s bizonyosan terjedelmes melléképületeivel együtt a mostani templom délnyugati oldalán állhatott, miután a templom nyugati zárfalán lévő, jelenleg már befalazott csúcsíves kapuzata csak a zárda belsejébe vezethetett, mert a templom ezen az oldalán sem tér, sem pedig utca nem létezik, hanem csak az úgynevezett «intra muros» várfal melletti keskeny köz.

II.

A BÁRTFAI PAROCHIÁLIS TEMPLOM ÉPÍTMÉNYÉNEK S MŰRÉSZELEINEK LEÍRÁSA.

A sz. Egyedhez címzett parochialis templomunk, a város négyszegletű főpiaczának északi részét foglalja el, északról a város fala, nyugatról pedig a piacz nyugati oldalán levő házsor által határoltatik, a templom déli és keleti oldala a főtér irányában egészen szabadon áll. — Miután templomunk régibb mint a város, természetes, hogy későbbben a város főtérének szélessége templomunk kiterjedése szerint határozott meg. Ezelőtt a templom egy körfallal volt egészen bekerítve, mely a harangtoronyig terjedt, a mint azt a városház levéltárában levő s 1768-dik évből származó térképen még szemlélni lehet. A templom ledőlt tornya ezen a térképen már mint rom van ábrázolva. A templom körüli bekerített téren temető volt. Ezen dombos és egyenetlen tér körfala százados hársfákkal volt szegélyezve. Az 1837-dik évben azonban ezen körfal lebontatott, s a templom előtti tér kiegyengettetett s kiköveztetett. A templom hossz tengelye pontosan keletelt, úgy hogy szentélyével egészen keletfelé néz.¹

¹ A város helyszíni rajzát a *Monumenták* következő kötetében közlendem.

Végre a déli hozzáépítés helyiségeinek méretei a következők:

A sz. Maria kápolnájának hossza	7.75 méter.
Ugyanannak szélessége	4.38 "
Az előcsarnok hossza	6.40 "
• szélessége — mélysége	7.75 "
• magassága	5.80 "
Az előcsarnok feletti sz. Erzsébet kápolnájának hossza	6.60 "
Ugyanannak szélessége	4.90 "
• magassága	6.3 "
A szent András kápolnájának hossza	6.48 "
• " " szélessége	4.38 "
• " " magassága	9.10 "

A templom szentélye egy szabályos nyolczszög (Octogon) három oldala által záratik be, ily alakú szentélyzárás XV-dik századbeli templomainknál általános; a csúcsíves boltozat, két horonynyal ellátott, késő gótstylu keresztmetszettel bíró gerinceivel, a szentély behajlási szögleteiben álló falioszlopok (Wandsäulen, pilaster) egyszerű horonynyal (Hohlkehle) s pálczataggal képezett fejezetein nyugszik, ezen falpilérek a nyolczoldal öt lapjával állnak ki a fal síkjából.

A szentély külfalán s a szentélyzárás szögletein, a sugár irányában álló öt támpillér (Strebe-pfeiler) által támogatatik, mely utóbbiak a lábazati párkányzaton (Sockel) kívül, felfelé négy fokozattal szöknek befelé, az ötödik fokozatot maga a pillér rézs- vagy fedlapja (Schraege) képezvén.

A szentély, a pillérközökben áttört öt csúcsíves ablak által nyeri világosságát, s tekintve ezen ablakok nagy méreteit, a szentély — a templom hajóihoz képest — legjobban van megvilágítva. A szentély zárás három csúcsíves ablakának béléte egy mély kivágású horonyból áll, az ablakok két oszlop által három osztályra osztvák, mérművük a halhólyagidom (Fischblase).

A szentély déli oldalfalán lévő két ablak egyike három, a másik pedig négy osztálylyal bír, s általában véve úgy vannak építve, a mint azok a későbbben említendő 1448-diki szerződésben előfordúlnak:

... cum fenestris quinque, una fenestra cum columnis tribus — vulgariter Pfosten — et ceteras cum columnis duabus.

A presbyterium kövezete egy fokkal, s a szentély kövezete pedig két lépcsőfokkal magasabb a hajó kövezetétől. — A szentélyt a presbyteriumtól egy faragott kőből díszesen idomított, s négy lobbjal áttört mellvéd vagy kartámfal választja el, mely egyszersmind áldozó-sorompóul is használtatik, s ezen alkalommal két ajtócskával egészen elzárható. — Ezen mellvédfal a szerződésben így fordul elő: Pavimentum sive stallum, vulgariter eyn Gelender — intra chorum lapidibus de quadratis cum curvationibus sive arcubus — vulgariter Svybhogen. . .

A szentélylyel ugyanazon időben (1448) épült sekrestye helyiségébe a szentély északi oldalán lévő ajtón juthatni, mely utóbbinak vasajtaja csinos gótstylü vaspántokkal s egy stylszerű ajtógyűrűvel van díszítve.

A sekrestye csúcsíves boltozatának gerincei egyszerű rézslapos profillel bírnak, s inkább teherhordásra idomítvák. A sekrestye egy keleti zárfalán lévő három osztályzatú csúcsíves ablak által nyeri gyér világítását. A sekrestye eredetileg nagyobb volt, t. i. annak helyisége egészen az északi mellék-hajó keleti zárfaláig terjedt, jelenleg azonban egy újabb időben épült válaszfal által két nem egyenlő részre van osztva, melynek kisebb részében a fűthető téli sekrestye létezik; hogy ezen válaszfal későbbben épült, azt bizonyítják az eredeti sekrestye boltozatának azon gerincei, melyek a válaszfalon keresztül a kisebb helyiségbe szakadatlanul mennek át.

második kékmezőben három koronás leopardfej vehető ki, mely utóbbi Dalmátország címere, (III. tábla 7. idom); végre az északi falon lévő harmadik pillér fejezetén hazánk nyolczpólyás címerpaizsa látható. (III. tábla 8. idom.)

A főhajó déli hosszfalán pedig e következő alakítások fordulnak elő: a diadalívhez legközelebb eső első pillér fejezetét a hazánk címeréből vett kettőskereszt veres mezőben diszíti (III. tábla 9. idom) a középső pillér fejezetét a két lebegő angyal által tartott városi címerpaizs képezi, melynek felső kék mezején a keresztbe tett két bárd, koronával s liliommal, alsó veres mezején pedig a hazánk címeréből vett négy ezüst pólya vehető ki (III. tábla 10. idom) végre az utolsó, a zenekarzat feletti pilaszter helyét egy gyámkö képezi, mely egy barettes, hosszú hajú s szakállas férfialakot ábrázol, kezeiben tartva egy paizst, melynek mezején az építészeti jelvénye, egy körző s egy derékszög *M* betűs mesterjelével látható. A prémmel szegélyezett öltöny piros színű. Különböztet ezen alak viselete megfelel tökéletesen a XVI. századbeli német divatnak s élénken emlékeztet Dürer Albert ismert mellképére. A címerpaizson előforduló építészeti jelvény szerint, féldomborművű mellszobrunk bizonyynyal templomunk építésének mellszobrát ábrázolja, erre utal, a mint már említém nemcsak a mesteri jelvény, de az alak ruhaviselete is, mely szerint a XV-dik század végén és a XVI-dik század elején, művészeink s építőmestereink öltözködtek. Talán Magister Nicolaus lapicida mellszobra áll előttünk, ki 1494-ik évben a főhajó helyreállításában is részt vett. A címerpaizs *M* betűje mellett észrevehető még a fekete festékekkel festett 1750. évszám is, mely évszám — mint némelyek állítják — nem a főhajó boltozására, hanem a templom belsejének kimeszelésére vonatkozik, mely meszelés alkalmával a pilaszterek ezen címeres fejezetei újra befestettek.

Építőmesterünk ezen csinos kidolgozású mellképe a III. táblának 11. idoma alatt van ábrázolva.

A főhajó eredeti csúcsíves boltozata magasabb volt a mostani boltozatnál, mivel a régi bolthajtás falgerinczei a mostani bolthajtás felett még mintegy fél méternyire emelkednek, tehát annnyival magasabb volt a régi bolthajtás.

A mostani boltozat gerinczeinek keresztmetszetéről itélve már késő gótkorszakból, valószínűleg a XV-dik század végéről vagy a XVI-dik század elejéről való.

A főhajó boltgerincezetének profilje áll két egymással határos horonyból, lásd a 6. idomot, mely profil kétségtelenül a késő gótkorszakot jellemzi.

6. idom.

A főhajó déli oldalfalán lévő három csúcsíveszetű ablak, nemcsak bélietének merészebb tagozata, de mérműveinek rendesebb idoma által is különbözik, a szentély későbbkori ablakaitól, mert míg az utóbbiak mérműveiben a halhólyagú idom mindenütt már előfordul, addig a szentélynél régibb főhajó ablakainak mérműve csúcsíves három és négy lobból áll, továbbá az ablakok béliete mélyebb, kifejezés-teljesebb s gazdagabb profillel bír.

A hajó ezen három ablaka, a mellékhajó tetőzete miatt csak 6.0 méternyi magas, azonban az ablakok ezen rövidegét négyosztályzatú ablak szélessége kiegyenlíti.

Hogy a főhajó régibb a szentélynél, az a templom külsején is észrevehető, mert míg a szentély falának vakolata síma és világosabb színű, addig a főhajó falazatának durva s időbarnult vakolata, a faragott kövek fek- és álló lézagaút utánzó veres színű vonásokkal, az ablakok keretei pedig gótsztylű s a vakolatba karczott bimbókkal s keresztvirággal vannak díszítve.

A templom északi és déli mellékhajója még eredeti csúcsíves boltozattal bír, az egyes boltosztályok egyszerű keresztboltozatot képeznek, a diagonal gerincek profilje még XIV-dik századbeli körte formájú, s erőteljes alakítású. (7. idom.) Az északi mellékhajó négy, a déli pedig — a torony miatt — csak három (travét) boltosztályt képez. Az északi mellékhajó megvilágítására két csúcsíveszetű ablak szolgál, mely a hajó északi falában van törve, s primitív négy lobbos (Vierpass) ablakmérművet mutat. Az északi mellékhajó utolsó — nyugati — boltosztályának északi fala egy csúcsíveszetű kapuzattal bír, melyen keresztül a templom s városfala által határolt z z z udvarba juthatni. Mintán templomunk falazata egyszerű terméskövekből épült, s azon felül némely helyen a

7. idom.

kökötés is felületes, s végre miután kivált a hajó csekély vastagságú hosszfalai a csúcsíves boltozat oldalnyomásának kellő mértékben nem igen feleltek meg, templomunk falainak ezen hibás szerkezete már a XVI-dik század elején némi aggodalomra szolgáltatott okot, és a templom ezen hibás kivitelén némileg úgy segítettek, hogy a templom északi oldalát hatalmas támpillérekkel erősítették meg, s azonfelül a főhajó hosszfalait a boltozat válköveinek irányában erős vaspántokkal kötötték össze. A templom északi oldalán lévő támpillérek még a XV-dik században épülhettek s 1519-dik évben megújítottak.

A támfalak ezen renovatiójára a Liber Ecclesiarum e következő feljegyzése vonatkozik
item reformatarum certarum columnarum in latere ecclesiae versus murum civitatis factarum. . . .

Ezen támfalak egyrészt a templom északi mellék, s hosszhajójára, másrészt pedig a város védfalára támaszkodnak, s az I. számú táblán lévő alaprajzban világosabb vonalozással jelölve.

A templom déli oldalának megerősítésére pedig épültek a déli mellékhajó mellett lévő mellékkápolnák. (Lásd II. tábla 3. és 4. idomát.) Ezen dél oldali hozzáépítés — 1482-dik évben kezdődött — s három mellékkápolnából áll, az első — szent András tiszteletére szentelt kápolna *F* egy csúcsíveszetű nyílással közlekedik a templom déli mellékhajójával, ezen ívezet profilje erős tagozással bír s alakja a (8-dik idomban) szemlélhető. A kápolna boltgerincei csinos kidolgozású gyámköveken nyugosznak, ezen gyámkövek kőből faragvák, s szőlő levelekkel díszítvék. A kápolna nyugati oldalán, a torony keleti falán még látható azon csúcsíveszetű fries, mely a torony első emeletét a földszinttől elválasztja, — a mi igen természetes, mert a templom tornyának azon oldala, mely most a kápolna belsejébe esik, eredetileg a templomon kívül esett. A sz. András kápolna egy három osztályzatú, csinos mérművel ellátott csúcsíves ablaka által nyeri világosságát, mely a templom főhomlokzati rajzán (I. tábla 1. idom) a bemeneti kapuzattól balra esik. A kápolna keleti oldalán lévő, csúcsíves stylú ajtón, egy a falsíkjából kiálló csigalépcsőn, a bejárás feletti sz. Erzsébet kápolna belsejébe juthatni. Ezen kápolna egy félköríves nyílással a déli mellékhajóba nyílik, s a keleti falán lévő csúcsíves nyíláson át pedig a szomszéd Mária kápolnába láthatni.

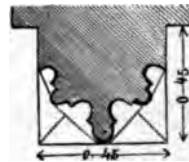

8. idom.

Az Erzsébet kápolna, déli oldalán, két csúcsíves ablakkal bír, melyek üvegezése körídomú s öntött üvegből készült üveglapocskákból (Butzenscheiben) áll, az egyik ablakon a város és az ország címere, színes üvegből van kirakva s az ablak üvegezetébe ólom keretézéssel beillesztve. Ezen címerek mind paizsaik alakítása, mind pedig a címerkép előállítása által tökéletesen megfelelnek a középkori címertan szigorú szabályainak. A címerek üvege vastag és a színek tüze még most is brilláns hatású.

Ezen kápolna alatt létezik a templom főkapuzata előtti csarnok, mely egy közép oszlop által elválasztott, két csúcsíves kapuzattal nyílik a város főterére. Az előcsarnokba nyílik az Erzsébet kápolnába felvezető kerek csigalépcsőház ablaknyílása is, mely a lépcső megvilágítására szolgál.

Az előcsarnok csúcsíves kapuzatainak profilje, gazdag s változatos alakítású, a pálczatagokat mély horonyok váltják fel, (lásd a 9-dik idomot). Az előcsarnok falazatának alsó részén köpadok futnak körül.

9. idom.

A templom félköríves főkapuzata mély behúzású s gazdag tagozatú bélettel bír. Az 1·9 méter széles és 3·4 méter magasságú kapúnyílás, egy kifelé táguló rézslap (Schraege) által szegélyeztetik be, melynek alsó része, mintegy 1·5 m. magasságban egyszerű s síma, ismét a kapuzat bélete igen gazdag s változatos tagozású, mely hengertövek közti mély horonyok által (Hohlkehlen) képeztetik.

A kapuzat mindkét oldalán toronyfiak szöknek ki élükkel a falsíkjából, mint ez a kassai dom nyugati kapuzatán is előfordúl. Ezen toronyfiak sisakjai (Riesen) bimbó nélküliek s csak egyszerű kereszt virággal díszítvék. A kapuzat félköríves ívezete egy késő gótkori számár hátú ívezettel (Eselsrücken, Arc talon) van szegélyezve, mely csinos levelekkel s egy kettős keresztvirággal van díszítve. Midőn a déli előcsarnok boltozata épült, ez alkalommal a kapuzat díszes keresztvirága megcsonkított s részben már a boltozat által elfedtetett.

A kapu egy 1655-dik évben készült renaissance styliú ajtóval bír, melynek esinosan faragott díszítményei színezvők s itt-ott megaranyozvák. Az ajtó tympanonjában lévő s díszesen keretelt táblán olvashatni:

AD ST: EGIDIVM ABBATEM ·
ESA · LVI V̂ 7. DOMVS MEA · DOMVS ORATIONIS EST
OMNI POPVLO ·
Mein Hausz ist ein Bethaus allen Völkern.

Ezen felirat alatt van az ország ezimere, az 1655. évvel, és az akkori városi bíró Huldreich Lenárd ismert monogrammjá alkalmazva. (A monogrammot lásd Huldreich Lénárd sírmlékének leírásában.)

Az ajtónyílás felett pedig e következő felirat olvasható:

GEN. 28. V 17. Hir ist die Pforte des Himmels.

A déli hozzáépítés harmadik része a sz. Mária kápolnája. *H* mely polygonal szentélyzárással bír, a szentélyzáris észak keleti falát képi a templom déli mellékhajójának sarok pillére. A kápolna gerinczes esüesíves boltozattal boltozott, a gerincek hengeres tövű rövid fali oszlopocskákön nyugosznak. A kápolna déli oldalán lévő esüesíves ablakainak mérműve halhólyagos. Ezen kápolnában a sz. Mária oltára s a Seredi György márvány-sírkölapja létezik. A kápolna egy félköríves s leszelt elő nyílással közlekedik a templom déli mellékhajójával, s attól egy vasrácsoszat által van elválasztva.

A fő- és az északi mellékhajó nyugati végén, tehát a negyedik boltozattal alatti részt az orgona karzata *I.* foglalja el, ezen karzat két fali és három szabadon álló pilléren nyugszik, mely utóbbiak szépen tagozott esüesíves arkadivezetek által egymással összekötvők, ezen ivezetek profilja a 10. idomban van ábrázolva, s igen hasonlít a déli előcsarnok ivezeteinek keresztmetszetéhez. Az orgona karzat a középhajó irányában három egyenlő fesztávolsággal bíró kapuzattal nyílik, míg az északi mellékhajó felé nyíló kapuzat nyílása már nagyobb és az északi mellékhajó szélességének megfelel.

10. idom

A karzat három boltozattaljának gerinczei rendes esüesívesek képeznek, s esinos gyámköveken nyugosznak. A karzatra való feljárást egy esüesíves lépcsőzet közvetíti, melynek ajtaja az északi mellékhajó felé nyílik.

Ezen esüesíves lépcső által az északi mellékhajó nyugati esüesíves ablaka részben befalaztatott, s abban csak egy kis ablak hagyatott meg a esüesíves lépcsőzet megvilágítására.

Hátra van még templomunk tornyának leírása. A templom délnyugati sarkát a négyzet alakú alaprajzzal bíró torony foglalja el, falainak vastagsága 3-40 meter, a torony északi oldala a főhajó folytatását képezi, ellenben a torony keleti oldala a déli mellékhajó, s a később a templomhoz épített Sz.-András kápolnájának a nyugati zárfalát képezi; végre a torony déli és nyugati oldala a város főtere felé szabadon áll.

A torony földszíni falának déli oldalán egy esinos esüesíves kapuzat létezik, mely a torony alatt a templom belsejébe vezet, ezen kapuzat átjáróul rendszeren nem használtatik, csak abban az esetben nyíttatik fel, ha nagy ünnepélyek vagy búcsúk alkalmával a templom igen látogatott.

Ezen esüesíves kapuzat bellete horonyok által elválasztott két oszlopocskó áll, melyek lábazattal s díszes levelu fejezetekkel vannak ellátva. Ezen kapuzat, tekintve annak belletet s az oszlopocskák fejezeteit — a templom építésének még első korszakából, tehát a XIV dik század elejéről való. Ezen díszes kapuzaton belépve, először a torony alatt lévő földszíni előcsarnokba jutunk, mely primitív s gerinczelküli keresztbolttal boltozott. Az előcsarnok keleti oldalán — nem kis meglepetésünkre — egy esinosan faragott renaissance styliú portallal találkozunk, melynek felső parkanyzatán olvasható:

IVSTVM EST AUXILIARI PAUPERI.

A félköríves portale párkányzatának vésett díszítményei a renaissance styl legszebb korszakából valók s joggal kérjük vajjon honnan jutott ezen díszes mű ide? azonban ha figyelemmel vizsgáljuk ezen portálé műrészleteit, feltűnő hasonlatosságot találunk azok és a bartfai városház renaissance stylü mű részletei közt, s valóban ezen portálé nem egyéb, mint a városház tanácstermének díszkapuzata, mely ezen század elején eredeti helyéről elmozdítottván, jelenleg a torony csigalépcsőzetének ajtónyílását díszíti.¹

Ezen a jobboldali ajtón keresztül juthatni a torony felső emeleteibe vezető csigalépcső tornyocskába, mely henger alakú testével a torony keleti fal síkjából áll ki. A lépcső tornyocskának ily elrendezése a kassai dom északi tornyánál is előfordúl, hol a csigalépcső nem a toronyban, hanem annak északi oldalán van alkalmazva.

Templomunk tornya az 1725-dik évi január 29-én történt földrengés következtében annyira megsérült, hogy szükségessé vált a torony falainak lebontása, s így jelenleg csak mintegy másfél emeletből áll, s felső része, egy — a templom főfedélzetének mintegy folytatását képező — fél ereszü fedéllel van befedve. Egyébiránt, hogy templomunk tornya magas és díszes lehetett, azt a még megmaradt műrészletekből, valamint a torony alapfalazatának tetemes vastagságából is gyaníthatjuk. A mi pedig tornyunk építési idejét illeti, azt hiszem, hogy legalább a torony alapzata néhány alsó emeletével együtt, egy időben épült a templom főhajójával; a templom építésének történetét tárgyaló fejezetében elősorolom majd azon történeti adatokat, melyek a torony további építésére s befejezésére vonatkoznak.

A torony alatti előcsarnokból egy egyszerű csúcsívezetű kapuzaton a templom főhajójának nyugati részén lévő ívezetes orgonakarzat alá jutunk, mely már a templom belsejének egyik részét képezi.

Ezen utóbbi kapuzat felett e következő felirat olvasható:

POST FATALE INCENDIVM 1774. 27. May. RENOVATVM ANNO 1775.

mely felirat az 1774-ik évben történt tűzvészre vonatkozik, melynek áldozatul esett a templom, s nagy részben a belváros is.

A torony egyes emeleteit csúcsívekkel díszített, s kőből díszesen faragott párkányzatok választák el egymástól, egy ily első emeleti párkányzat a torony nyugati, és a templom belsejébe eső keleti oldalfalán még látható, ezen párkányzat déli része, a torony első emeletén lévő s 1521-ik évből származó fresco festmény készítése alkalmával eltávolított, de a torony sarokpillérén ezen párkányzat díszítményeivel együtt ismét előtűnik, (lásd az I. táblán lévő templom déli homlokzatát).

A második emelet alsó párkányzata hasonló díszítéssel bír, s a torony nyugati és déli oldalfalán egészen látszik; a harmadik emelet alsó s hasonló díszítésű párkánya már csak a torony keleti oldalán van még meg, hol a csigalépcső tornyocskát is körül övedzi.

A torony eredetileg öt emelettel bírhatott, a negyedik emeleten valószínűleg a harangok valának elhelyezve, s az ötödik vagy legfelsőbb emeleten pedig lehetett az óra czímlapja. Hogy templomunk tornyán óra is volt alkalmazva, azt több feljegyzett adat bizonyítani látszik, így

1421 *Dedimus pro labore horologii Antonio fabro* fl. 3
 Anno 1432 *magistro Thomae horologiste suum salarium de preterito anno* fl. 33
 Item *Thoma horologiste pro reparatione horologii* fl. 14
 Anno 1455 *pro fune ad horologium,*
 és Anno 1528 *Item feria sexta ante palmarum pro rota ad horologium.*

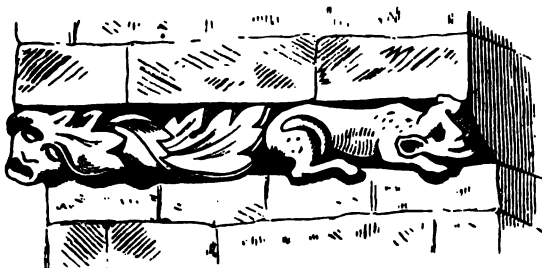
Miután azonban a torony felső emeleteinek építése csak 1494-dik évben végeztetett be, az előbbi 1421-diki adat a torony azon órájára vonatkozhatik, mely a torony — már akkor fennálló — alsó emeleteinek egyikébe lehetett elhelyezve.

¹ Ezen díszes renaissance kapuzat rajzát a *Monumenták* következő kötetében közlendem a bartfai városház részletes leírása alkalmával.

Valóban kipótolhatatlan veszteség, hogy templomunk hiányzó tornyának alakjáról — azonkori rajzok hiányában — csak megközelítő fogalmunk lehet, mert tornyunk alakját a fentmaradt írott adatok alapján némileg kiegészíthetjük ugyan, de egykori idomáról csakis egy részletes rajz adhatna biztos felvilágosítást.

Hogy tornyunk építészeti tekintetben is díszes lehetett, azt bizonyítják a sarokpillérek megmaradt részletei, melyek homokkőből faragvák, s gót stílusú díszes tagozattal ellátvák.

Megemlítésre méltó a torony északkeleti sarkán lévő azon féldomborműves gyámkő, mely a déli

11. idom.

pillérsor nyugati arkáívezetének kezdő pontján a torony falsíkjából kiugrik, ezen részlet, mely már természetesen a templom belsejébe esik — egy levéldisztménybe végződő emberfőt s egy oroszlányféle állatot ábrázol.

A növény disztmény levelei akanthus idomú metszéssel bírnak még, a levelek bordái éles élűek s határozottan idomítvák, s e tekintetben az átmeneti korszak levéldisztményeinek jellegével bírnak, bátran felvehetjük, hogy domborművünk még a XIV-ik század elejéről s így a templom építésének első

korszakából származik; s így ezen domborművünk által is bebizonyítható, hogy tornyunk alapzata, úgy nemkülönben földszíni falazata s néhány alsó emelete egy időben épült a templom főhajójával.

12. idom. 13. idom.

Egyébiránt állításom leginkább bebizonyítható a templom régi és új lábazati párkányzatának profilje által, ugyanis míg az 1448-ban, tehát későbbben épült szentély lábazati párkányzata egyszerű horonyból áll (12. idom), addig a templom hajójának és tornyának lábazati párkányzatának profilje a horonyon kívül még egy torussal is bír, s általjában véve kifejezés-teljesebb s régibb alakítást mutat. (13. idom.)

III.

A TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

A bártfai ciszterczita apátságról szóló történeti adatok a XIII-dik század végével már elenyésznek, úgy hogy ez időn túl mint apátság már elő nem fordul, — de igen is találunk már ezen időben az apátság szomszédságában egy új telepítvényt, melynek lakói a zárda körüli őserdők kiirtása s az így nyert földnek művelése által mindinkább nagyobb tért foglaltak el. Ezen új telepítvényt — mely akkorban már egy város alakjával birhatott — 1312-ben Róbert Károly király az öt Olaszhonból Magyarországra kísérő vitézek egyikének, a nemes származású Lőrincznek adományozta, ki is új lakhelyét csakhamar megnépesítette, minthogy abban minden jövevényt befogadott.

Az 1320-dik évben Robert Károly által kiadott oklevelében Bártfa mint királyi város «Civitas nostra Bardpha» fordul már elő, ezen okmányban mindazoknak kik Bártfán letelepednek, tiz évi adót elenged, de tiz év lefolyása után minden háztelektől másfél magyar forintot (fertonem) ¹ követelt. azonkívül meghagyta, hogy a gabona dézmának a fele a királynak, másik fele pedig a plébánosnak fizetendő «quod Decimae ipsorum frugum, aequaliter in agris divisae, una pars media plebano ipsorum cedat, alia media parte Nobis remanente.» ²

¹ Ferton PARIZ PÁPAI szerint egy márkának negyed része, azaz egy magyar forint.

² Lásd: WAGNER *Diplomatarium* 97. oldalát, hol a Bártfa város alapítására nézve oly fontos okmány szövege egész terjedelmében közöltetik.

Ezen fontos okmányban tehát egy plébános is említettik, de ha a bártfaiaknak a XIV-dik század kezdetén lelkészük volt, bizonyos, hogy templomuk is volt, mely nem lehetett más mint a megszűnt ciszterczita apátság temploma. Igaz ugyan, hogy a régi apátsági templom a ciszterczita szerzetesek csekély számánál fogva csak kis kiterjedésű lehetett, de a város akkori lakói csekély számának teljesen megfelelt. Most azonban azon kérdés merül fel, vajjon — tekintve templomunk legrégibb részeinek alaprajzát — minő alakú lehetett a régi apátsági templom? s vajjon a mostani parochialis templomnál találhatók-e még oly építészeti részletek, melyek még az eredeti apátsági templomhoz tartoztak?

Tudjuk, hogy a XII-dik századbéli zárda templomaink még román stílusban épültek, s többnyire gerenda mennyezettel födött főhajóval bírtak, melyet alacsonyabb mellékhajók szegélyeztek. A ciszterczita rend zárda templomai különösen egyenes zárású szentélyek által tűntek fel, s ily egyenes szentély zárású, három hajós basilika lehetett a bártfai zárda temploma is. Továbbá ha figyelemmel vizsgáljuk mostani templomunk pilléreit, s a töveknek a bolthajtás gerinceit tartó falipillérekkel való szervezetlen összeköttetését, azonnal belátjuk, hogy ezen pillértövek nem a boltgerincek, hanem csak a gerendázatos hajó hosszfalának alátámasztására épültek. Természetes, hogy az egykori apátsági zárda-templom főhajója sokkal alacsonyabb volt a mostaninál.

Később, valószínűleg a tatárpusztítás után a zárda templom főhajója mellékhajóival együtt beboltoztatott, ezen régi — most már nem létező — boltozat gerinceinek kiszökését a déli pillérsor első pillérének mintegy 7 méternyi magasságban a földszin felett, még jól láthatni, továbbá a templom tornyának északi — a főhajó felé fordított falán — szerencsére megmaradt még a régi bolthajtás falívezete (Schildbogen), melynek a templom kövezetétől 17 méternyi magasságban lévő csúcsa — zárköve — a régi bolthajtás magasságát is meghatározza. Ezen igen nyomott csúcsívezet a templom hosszmetsetét ábrázoló III-dik táblán (5. idom) jól láthatni.

Parochialis templomunk tehát a XIV-dik század elején egy három hajós, s alacsony boltozatú basilika volt, s ezen korba helyezendő *e templom első építési korszaka*.

A XIV-dik század közepe táján a város mindinkább nagyobb kiterjedést nyert, úgy hogy Nagy Lajos királyunk, kinek uralkodása alatt Bártfa város minden tekintetben emelkedett, 1352-dik évben kibocsátott okmányában elrendeli a város falainak és tornyainak felépítését, engedélyezvén egyszersmind még egy — Szent Egyed napjára eső — vásár megtartását is. Az okmány erre vonatkozó bekezdése így hangzik:

Nos Ludovicus, Dei gratia Hungariae etc. Rex, profiteamur praesentibus, quia propter aedificationem novam civitatis nostrae Bardphae, quam muro et turribus ex maiestate nostra regie muniri et roborari mandavimus pro cautela omnium inhabitantium firmiori etc.

1365-dik évben pedig I. Lajos királyunk a várost pallos joggal (jus gladii) ruházta fel, — mely jogot 1427-dik évben Zsigmond király is megerősíté. Lajos királyunk uralkodása idejében — a mint azt különösen felső magyarországi műemlékek is bizonyítják — építészeti s egyéb műipari művészetünk nagy lendületet nyert. Nagy Lajos királyunk helyesen felfogva a kifejlett, művelt s gazdag polgári elem jótékony hatását hazánk közművelődésére nézve, nagy barátja s hathatós pártfogója volt a városoknak, így az ő uralkodása alatt falakkal erősített meg, nemcsak Bártfa, hanem Eperjes város is,¹ továbbá az ő idejében a Kassai dóm nagy részben felépült. Különösen buzdítá őt e tekintetben, a lengyel Lokietek házból származó anyja, ki Lengyelhonból Magyarországra gyakran utazva, ezen alkalommal felvidéki városainkban hosszabb ideig tartózkodott, s a zárdák s templomok építését adományaival nagy mértékben elősegíté.

Ezen, — városunkra is fontos körülményeknél fogva — a XIV-dik század közepe felé — a templom hajója, mellékhajóival teljesen kiépült, mely alkalommal a főhajó boltozata is magasabbra emeltetett, s a torony két vagy három alsó emelete is elkészült.

¹ Lásd: WAGNER *Diplomatarium* 217. l. I. Lajos, Eperjes város megerősítésére vonatkozó, 1374. évből származó okmányát.

Ezen kiépítés tehát templomunk második korszakának nevezhető.

A XV-dik század kezdetével s különösen annak közepe felé a város lakosságának száma tetemesen gyarapodván, kívánatossá vált a templom belsejének megnagyobbítása is.

Miután a XIV. századból származó s a templomunk építésére vonatkozó történeti adatok a város levéltárában őrzött okmányok közt meg nem találhatók, ez oknál fogva a templom *első és második építészeti korszakának* meghatározásánál többnyire az építészeti részletek műízlése vétethetett csak zsinórmértékül; egészen máskép áll a dolog a templom XV-dik században épült részeinek meghatározásánál, itt most már e tekintetben biztos úton haladhatunk előre, mivel erre nézve városi levéltárunk azon időből származó, — tehát hiteles — adatokkal s a mi több, a templom építésére vonatkozó építészeti számadásokkal nem csekély mértékben bővelkedik.

A templom polygonal zárású szentélyének, továbbá a mellette lévő sekrestyének, és a sekrestye felett lévő sz.-Katalin kápolnájának építése képezi a *templom harmadik építési korszakát*.

A templom szentélyének építésze, kivel a város az itt alább közlendő szerződést köti, a városnak fia és polgára, Miklós köfaragó szobrász volt «Magister Nicolaus lapicida».

Az 1448-dik évből származó szerződés így hangzik:

Conventio.

Anno Domini m^o cccc^o xl^o viii^o (1448) in festivitatis pasche, presentibus honorabili viro Domino Christiano plebano nec non providis ac circumspectis viris Georgio Stanislai profunde iudice, ceterisque senioribus Civitatis nostrae Barthffa, facta est Conventio cum industrio Magistro Nicolao Lapicida concive nostro, pro erectione Chori Ecclesiae nostrae parochialis Sti Egidii, quem eorum munire, et aedificare debet. Dm. cooperante cum fenestris quinque, unam fenestram cum columnis tribus, vulgariter Pfoffen, et ceteras cum columnis duabus, Hostio ad Cymeterium Festitudine — Gewelbe — ambitu orbiculari, seu gradu — vulgariter — Snekke vel Wendelstein — pertingente ad summitatem chori, et Sacristia, seu Sacratio; duobus cum pavimentis, seu testudinibus, et fenestris decentibus; Item pavimentum seu Stallum vulgariter eyn Gelender intra eorum lapidibus de quadratis, cum Curvaturis sive arcibus vulgariter Swybogen aptis, et congruentibus pro flor. aur. hungar. Serpentina, tali sub Conditione, quod fundamentum ad eorum eundem fodere obligemus, et cetera omnia Materialia uti lapides, cementum, ligno pro Edificiis et funes soli debebimus disponere, ministrare.

Ipsae autem Magister Nicolaus omnes laboratores, et suos Coadiutores debet, et tenebitur fovere propriis in expensis et impensis. — Et si que fuissent, vel forent oblita in praefata pactatione, sive Conventione, quo deponi deberunt, vel addi sepefatus Magister Nicolaus emendare tenebitur, et debet omni sine recusa. — Et in quibus etiam nos, obligare deberemus, nostro stat in Arbitrio, et voluntate. — Actum Anno et tempore quo supra. Consignante hoc Leonardo de Hungarow.*

Ezen fontos okmányt, s egyéb a templom szentélyének építésére vonatkozó nagyérdekű számadásokat tartalmazó könyv, századokon keresztül ösmeretlenül volt elrejtve a városi könyvtár szekrényének egyik félre eső és porlepte fiókjában, míg néhány év előtt levéltári búvárkodásom alkalmával szerencsés valék nem csekély örömemre ezen fontos kéziratot feltalálni.

A 31 centiméter hosszú és 22 cent. széles, s meglehetősen vastag könyv hártya borítékkal bír, melyen csinos minuskula betűkkel a könyv címe van felírva:

Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Aegidii ab Anno 1228.

A könyv papírja vastag, jól enyvezett s pergament szerű, a papírban egy kereszttel díszített bikafej mint vízjegy fordul elő.

* Ezen okmány szövegét először közöltem a bécsi «Mittheilungok» XVI. évfolyamának 110. lapján.

A könyv alsó lapján a templom szentélyének építésére vonatkozó, s e következő feljegyzés olvasható:

„Nota summarum distributarum pro Ecclesia pro Anno Domini 1448 facit florenos auri centum et viginti unum.

<i>Anno Domini 1449 distributo pro ecclesia et scola facit florenos auri</i>	<i>94</i>
<i>Anno Dni 1450 distributa pro Ecclesia</i>	<i>fl. 200</i>
<i>Anno Domini 1451 distributa pro Ecclesia facit florenos</i>	<i>228</i>
<i>Anno Domini 1452 distributo pra ecclesia facit</i>	<i>fl. 240</i>
<i>Anno Domini 1453 exposita pro ecclesia facit florenos auri</i>	<i>238</i>
<i>Anno Domini 1454 exposita faciunt florenos auri</i>	<i>226</i>
<i>Anno Domini 1455 exposita faciunt florenos auri</i>	<i>204</i>
<i>Item pro cementi et lateribus</i>	<i>fl. 24</i>
<i>Item pro labore fenestrarum</i>	<i>fl. 15</i>
<i>Anno Dni 1456 exposita faciunt</i>	<i>fl. 148</i>
<i>Anno Dni 1457 exposita faciunt</i>	<i>fl. 120</i>
<i>Anno Dni 1458 exposita faciunt singulis imputati</i>	<i>fl. 88</i>

Ezen feljegyzés mintegy recapitulációját képezi a szentély kiépítésére tíz év alatt történt kiadásoknak.

Az 1458-dik évben Miklós városi építész által épített szentély boltozata, annak hibás szerkezete miatt, már 1464-dik évben oly rossz lehetett, hogy annak eltávolítása s újbóli felépítése szükségessé vált.

A város e szerint több idegen hírneves építészhez fordult tanácsért, s a mint egy újabb időben felfedezett eredeti levél bizonyítja, a szentély kiigazítására nézve egy bizonyos György nevű szepesszombati építész így nyilatkozik:

Ich hab vernommen wy das das gewelbe in dem kor des lieben Snt Egidii zol abgetragen und durch zwkunftig farcht, wyl geben ich euch eyn solche underweisung. — Ist das dy mawer so möget ir dy schlosz treybin mit eyserne keylin, das es ewig mage steyn.

Idach zo ir eyn ander gewelbe woldet laszen macht thun, zo dy mawer reysset, zo ist is vornixnichten is das man dy mawer beware als ich das wol weys, wenn ich will des beweysen mit mein kunst, das ich habe verbracht mit den wercken als in der Lewtsche, do ich hab eyn schone Schule hab gemacht und eyn Kirche in dem Spital (sic) und das Rathhaus in dem Keysemarck, und eyn schöne turm in der Leybicz (sic), und iezend bawe ich auff dem Jorgyberg (Szepesszombat) eyn herlich kor, und ab euch itzt zu muth is zo begere ich eyn ffreutlich und eyn fro brifflich antwort. — Gegeben off dem Jörgyberge an dem ffreitag nach des heiligen Leychnamstag Anno 1464. Meister Jörg Steinmetzer, ewer besonderlich Dynen.

Ezen érdekes levél címe:

Dem vorsichtigen und weysen herrin Richter und Burgern des Stadt Barthpha zeiner besonderlichen herrn und freunden.

Úgy látszik azonban, hogy a szentély boltozatának újbóli felépítésével István kassai építőmester bízott meg.

A lap tulsó oldalán egy a szentély boltozatának, tehát az egész építésnek bevégzésére vonatkozó e következő fontos feljegyzés olvasható.

Item Anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto (1868) perfecta est testudo chori Ecclesiae sancti Egidii per Stephanum Lapididam de Cassovia et constat florenos auri 324.

Ezen anthentikus adat értelmében tehát templomunk szentélyének boltozata István kassai építőmester által 1464-dik évben fejeztetett be, mely munka 324 arany forintba került.

Ezek után a könyv harmadik lapján a fentebb közlött Conventio — foglaltatik.

Azt hiszem nem lesz érdektelen a templom szentélyének építésére vonatkozó részletes számadásokat is itt közölnöm, annál is inkább, miután középkori műemlékeinkre vonatkozó oly számadások eddig még nem igen voltak közölve, — másrészt pedig közölve vannak azokban az építési költségekhez járuló adományozók nevei is.

Következnek a Miklós építőmester számára kiadott pénzösszegek tételei, ily formán.

Distributa pro Magistro Nicolao.

<i>Feria secta ante Dominicam Jubilate pro Anno 1448 floreni auri</i>	<i>fl.</i>	<i>10</i>
<i>Item inexactione defalcavimus</i>	<i>fl.</i>	<i>3</i>
<i>Item feria tertia post festum Sti Urbani</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Item eodem die fruges pro</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Item feria sexta scti Viti</i>	<i>fl.</i>	<i>3</i>
<i>Item feria sexta sti Johannis Bapt.</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Item pro Wochmannyn defalcavimus in exactione</i>		<i>ort. 1</i>
<i>Item feria sexta sti Peter et Pauli uxori</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>
<i>Item feria sexta Stae Margarethae</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>
<i>Item feria sexta St. Mariae Magdalenae</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Salbato S. Mariae nivium</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>
<i>In Vigilia scti Laurentii</i>	<i>fl.</i>	<i>1 ort. 1</i>
<i>Feria sexta ante exaltationem scte Crucis soli</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>
<i>In vigilia sancti Mathei Apostoli et evangelistae</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>
<i>Feria sexta ante scti Michaelis soli</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>
<i>Feria sexta post sti Jeronimi</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>
<i>Feria sexta ante Calixti</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>
<i>Feria sexta ante Simonis et Judae</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Feria sexta post sti Martini filio suo</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Item Grisztmolner pro eo</i>	<i>fl.</i>	<i>6</i>
<i>Item feria tertia post Stae Luciae ex parte Goder</i>	<i>fl.</i>	<i>3</i>
<i>Item eodem die soli</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>
<i>Item pro vino</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>
<i>Summa</i>		<i>fl. 62 2 ort.</i>

Továbbá:

Distribute communia

Lappischer et Scheewenpflug fecerunt conventionem pro Cementis novem medias cuppas cementi pro fl. auri 2.

Ezután következik a szentély építésének költségeihez járuló egyes adományozók névsora, és pedig:

<i>Anno Domini 1451 Andreas Lanifex super domo suo, obligavit pro aedificio chori</i>	<i>fl. auri</i>	<i>19</i>
<i>Paulus Heyd fecit testamentum pro aedificio chori sti Egidii ecclesiae parochialis</i>	<i>fl. auri</i>	<i>150</i>
<i>Anno 1451 Solutio Andreae Heyd solvit pro ecclesia</i>	<i>fl.</i>	<i>50</i>
<i>Storchlyne Syndones pro ecclesia legavit</i>	<i>fl.</i>	<i>47</i>
<i>Frycz fecit testamentum. Domus penes Weygel vendidebet et medietas cedi debet illius pecuniae pro aedificio ecclesiae Sti Egidii.</i>		
<i>Damianus ex parte socius suae tenetur pro fabrica ecclesiae</i>	<i>fl.</i>	<i>15</i>
<i>Quis legaverat quondam pro Calice solvit Magistro Nicolao Parlin feria III ante festum Appoloniae Anno 1452.</i>		
<i>Testamentum Petri Richteryune Greiffnickel. tenetur pro aedificio chori</i>	<i>fl. auri</i>	<i>10</i>
<i>Jacob Grewlich</i>	<i>fl.</i>	<i>7</i>
<i>Grünnwaldyne dedit pro aedificio chori</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>

<i>Gregor Lanifcilla legant pro aedificio chori...</i>	<i>fl.</i>	<i>2</i>
<i>Uxor Nykuschy 6 florenis in Auro Anno 1453.</i>		
<i>In Domo Lallabotneryune Balasch</i>		
<i>Hans Bleicher legavit...</i>	<i>fl.</i>	<i>5</i>
<i>Hans Drechsler legavit...</i>	<i>fl.</i>	<i>7</i>
<i>Leonardus Notarius Anno domini 1452 legavit</i>	<i>fl.</i>	<i>20</i>
<i>Anno 1456 Item pro lateribus ad Testudinem ecclesiae</i>	<i>fl.</i>	<i>14</i>
<i>Item Pictori pro Pictura (1)</i>	<i>fl.</i>	<i>5</i>
<i>Anno 1455 Pro fune ad horologium</i>	<i>fl.</i>	<i>1</i>

Ezután következnek a vakolat készítők (Cementarii) nevei.

Thotzmann, A. Seyler, Knykalb, Stephanus Hancz, Balasch. Ladislaus Czigelbrauer, Jacob Schindler, Peter Soltisz, Andreas de Peterschan, Hanko cum filio Lorenu faul, Mathias Lorencz de Spiskenhausz, Nicolaus Mentzl, Hans Groloch, Laurentius Kalkbrenner.

A szentély ablakai a következő feljegyzés szerint 1458-dik évben beüvegeztettek.

<i>Primum pro vitris fenestrarum</i>	<i>fl.</i>	<i>67</i>	<i>den.</i>	<i>2</i>
<i>Pro Stanno et Plumbo</i>	<i>fl.</i>	<i>31</i>		
<i>Lapicidis lapidum frangentibus</i>	<i>fl.</i>	<i>11</i>		
<i>Pro labore fenestrarum</i>	<i>fl.</i>	<i>4</i>		
<i>Fabro videlicet Magistro Stephano labore</i>	<i>fl.</i>	<i>21</i>		
<i>Pro ferro ad fenestras ecclesiae</i>	<i>fl.</i>	<i>10</i>		

A könyvben előforduló további feljegyzések templomunk építésére már nem vonatkoznak, többnyire városi számadásokat tartalmaznak, s így azokat itt mellőzöm.

A könyv utolsó lapján lévő feljegyzést azonban érdekesnek tartom itt közölni, mely e következő latin és német versekből áll:

*Si sapiens fore vis, sex
retine que tibi mando
Quid loqueris et ubi
de quo, cui, quomodo quando.*

*Quod tacitum esse vis, nemini
dixeris, si enim tibi ipsi non
imperasti, quomodo ab alio
silentium speres.*

S végre:

*Wyld tu wesen weyze
Und koren noch preyze
So haldt dyse sex gebot
Und weise für alles spot:
Was du redist, und wo
wovon, wem, wycgethan
und zu pegwemer zeyt
So pleybistu alles stroffens gweyt.*

Templomunk szentélyének építése tehát 1448-dik évtől 1464-dik évig tartott, melynek bevégzése után gótstylü főoltárunk még ugyan amaz évben munkába vétetett, mert a főoltár készítésére e következő feljegyzés vonatkozik:

Anno Domini 1466 perfecta est Imago et tabula magna Beati Egidii que constant florenos auri 21.

Egyébiránt ezen adatra visszatérünk még a későbbben közlendő főoltár leírásánál.

A templom *negyedik építési korszaka* magában foglalja a templom déli oldalához épített Sz.-Mária, Sz.-András, és a bemenet feletti Sz.-Erzsébet kápolnák, nem különben a templom tornyának teljes kiépítését.

Az említett három déli kápolna építése 1482-dik évben Orbán városi építőmester (Magister Urbanus) által kezdetett meg, és Mager Péter — városi tanácsnok és bíró — Veronika nevű özvegye, részint pedig a város s egyesek költségén 1486-dik évben, végeztetett be.

Ezen mellékkápolnák építésére nézve szerencsés valék a városi levéltárban egy nyolczadrét nagyságú írott füzetkét felfedezni, melyben nemcsak az építési szerződést, de a kápolnák építésére vonatkozó részletes feljegyzéseket is találhatni.¹

A füzet czime :

IHC XPC

REGISTRUM

pro Capella supra portam Ecclesiae Scti Egidii parochialis Civitatis Bartpha inceptum die S. Sophiae Anno domini Millesimo quadringentesimo octvagesimo secundo.

(1Q82.)

Conventio

pro Capella aedificanda est cum Magistro Urbano lapicida talis, quod ipse debeat edificare capellam supra portam cum duabus testudinibus et una columna in medio circa introitus ecclesiae et concha vulgo Snek pro gradu et introitu capelle et quadam a parte fenestras alias arcu pro visiando in Capellam, domine Veronice Relicte condam Petry Mager etc. versus orientem.

Ita quod eidem magistro Urbano pro suo precio aut mercede persolvantur floreni auri ducenti, et ipse debet perficere et edificare totam Capellam quantum ad lapicidas et muratores sed non attinentia (?) et omnes lapides sectos in Güntz suis propriis expensis illuc duci facere nisi quod Civitas et Domini Bartphenses eidem subreniant in florenis 4 auri octo pro vectura et apportatione eorundem lapidum sectorum in Güntz illuc ducendorum. Actum die et Anno ut supra. Sed domini Barthphenses debeant tenere singulos alios manuales collaboratores et operarios.

In hoc datum est Magistro Urbano pro eodem aedificio feria quarta ante Urbani per vittricum ecclesiae S. Aegidii parochialis ex commissione Domini iudicis et Juratorum ad Rationem florenum 10.

Ezután következnek a részletes kiadások :

Item Magister Sebastianus levavit feria sexta vigilia Petri et Pauli pro aedificio nove Capelle florenos 10
Item Georgio Blaich cum socio ad rationem fracturae Lapidis viginta (sic) Petri et Pauli florenum 1

1Q83.

Pro Capella supra portam Ecclesiae Sti Egidii Anno Domini m° lxxxiii°

Item dederunt Magistro Urbano lapicide feria sexta ante letare florenos 6
Item pro laqueis Capellarum aedificandarum Relicte Mathie Sailer per taxam defalcatis florenos 1
Item Magistro Urbano lapicide ad rationem feria sexta ante palmarum florenos 9
Item eodem die pro Slifsteri florenos 1
Feria sexta ante Tiburey pro laboratoribus florenos 3
Pro asseribus Sthän Nickel filio feria sexta ante Georgii flor. 2
Magistro Urbano feria sexta ante Georgii fl. 8
Eodem die pro laboratoribus denar. 35
Eodem die abprechrus etc. denarios 44

¹ Ezen nehezen olvasható adatok megfejtését dr. FRANKÓI VILMOS kanonok úr szívésségének köszönhetem.

<i>Pro vectura lapidis vigilia S. Marci</i>	den. 10
<i>Eodem die pro laboratoribus vectura et ceteris</i>	denar. 64
<i>Magistro Vrbano ad Rationem feria sexta post Philippi et Jacobi</i>	florenos 3
<i>Eodem die pro lapidibus vectura eorundem laboratoribus arenarum facit</i>	flor. 4 den. 21
<i>Item feria sexta post Ascensionem domini pro lapidibus, laboratoribus, etc. facit denaros</i>	
II. Centum 28.	
<i>Item feria sexta assumptionis dederunt Magistro Vrbano per Michaellem famulum suum ad rationem</i>	flor. 4
<i>Racio communis eodem die</i>	flor. 2
<i>Racio communis sexta ante Egidii</i>	fl. 3
<i>Ratio communis feria sexta ante Exaltationis sanctae Crucis facit</i>	fl. 6
<i>Racio communis feria sexta ante omnium Sanctorum facit</i>	flor. 4 den. 16
<i>Racio communis feria sexta sancti Martini facit</i>	flor. 2 den. 28
<i>Racio communis feria sexta ante Elizabeth facit</i>	flor. 4
<i>Item eodem die Magistro Vrbano lapicide dederunt</i>	flor. 12
<i>Item Racio generalis facta est cum Magistro Vrbano lapicida ex parte hujus Capelle in flor. ducentis et octo, solutus est ipso die S. Elizabeth vidue Anno ut supra.</i>	
<i>Item pro orbalibus in conclusione testudinum alias Schlieszeisen</i>	flor. 1
<i>Item Racio communis feria sexta post Elizabeth denarios</i>	19
<i>Item Racione facta eum Valentino Topper pro lateribus ad ambas testudines facit</i>	flor. 8
<i>Summa totalis super Capella in portam Ecclesiae parochialis aedificatam omnibus mura-</i>	
<i>toribus, lapicidis et aliis laboratoribus exposita facit florenos 305 den. 2.</i>	
<i>In hoc Barthi Antolin dedit in subsidium</i>	fl. 100
<i>Item Domina Catharina Tschaffer dedit florenos</i>	10
<i>Cetera vero Civitas pro ecclesia exposuit feria Dominica proxima post Simone et Jude Anno Domini 1486.</i>	

A templom északi oldalán lévő támfalak is ezen időben épültek, úgyszintén a város felső kaputornya is, ezen építésre a következő feljegyzés vonatkozik:

Pro Muro retro Ecclesiae feria sexta post octavas Corporis Christi:

<i>Dürr Meir</i>	florenos 1
<i>Hanilz</i>	„ 1
<i>Antony</i>	„ 1
<i>Peter</i>	„ 1
<i>Hantsko</i>	„ 1
<i>Klein Hanns</i>	„ 1
<i>Racio Communis parte</i>	„ 2
<i>Racio generalis retro ecclesiam</i>	„ 8
<i>Item summa extradatorum pro edificione porte superioris et muri retro Ecclesiam sancti Egidii facit flor. Centum 47 den. 19.</i>	

A templom déli mellékkápolnáinak bevégzése után 1486-ban a torony felső emeleteinek építéséhez hozzáfogtak, s hogy itt a torony építésének folytatásáról van szó, az, az alább közlendő építési szerződés ezen kitételeiből következtethető: «an unserm Kirchthurm den übersten Boden zu mauern» és «ein Snecken anzuführen auf dem alten Snecken,» mely utolsó feljegyzés a folytatandó csigalépcső torony további építésre vonatkozik.

A déli mellékkápolnák Orban nevű mestere valószínűleg nem birván kellő képességgel a torony kiépítésére nézve, a város a templom tornyának kiépítésére egy anspachi születésű Frankin Stemasek János nevű építőmestert hivatott meg.

A többször említett, Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Egidii című könyvben a templom-tornyának további építésére nézve e következő német szerződést találtam:

Anno Domini 1486.

Wir Georg Stentzl Richter und Rathsmann haben gedinkt mit Meister Frankin Stemasek von Anspach aus, an unserem Kirchthurm den übersten Boden zu mauern, die vier Ecke und dy Dachgesims mit gehawen Werkstucken aufführen und machen, dasz an vier Fenster in eynem jeglichen eyn Pfosten, und ober eyn ausgehauener Form werden sollen.

Darzu sollen wir im schicken alle Hantlanger und Arbeiter, Stein, Kalk, zygel, und andere zugeherung, allein Er den in im selbs als obbegriffen ist aufrechtlich machen und volbringen soll; davon sollen wir in geben 50 gülden, 12 Kübel Getreides, 4 achtel pieres, und zwei zentner Fleisches, Er sich auch des verbunden und uns das versprochen allhie auf dem rathausz (sic) in gegenwärtigkeit des obemeldten Herrn Richters und gantzen Rathes. — Actum Dominica proxima post sancti Martini Episcopi et Confessoris. Anno domini 14 octvagesimo sexto.

Továbbá:

Anno 1487.

Item haben wir obgenannte Richter und Rathsmann mit wissen der Hundertmann verdingt dem obbemeldtem Maister Hansen Frankin zu machen ein Snecken anzuführen auf dem alten Snecken an dem Kirchthurm unserer Pfarrkirche St.-Egidii (sic) über dy zwey Boden mit zweyen Türen oben und unten, und Venster sovil sich gebührn, etc. — dafür wollen im Zalen geben Zwenzig Gülden, Zween Kübel getreid, ein halb Vasz pyr. Geschehen am Dinstag vor Corporis Christi Anno domini Millesimo quadringentesimo octvagesimo septimo.

Ezután következnek az egyes kiadások:

1487.

Item Exposita super Cimentum super superius Boden Turris Ecclesiae hic inveniuntur retro.

Item exposita super labores parte inferioris.

Item exposita super labore et aedificatione servatori privilegiorum in Capella sancte Barbare.

Exposita super Turrim Ecclesiae pro superiori parte Turris aut — übersten Boden pro Cimento tantum et fractio lapidum quadratorum.

Item Sculteto de Grünwaldt pro Cimento finaliter ex anno 86 ducto soluti ... fl. 7

Eidem pro 2 vasc Cerevisie ... den. 54

Item eidem super novas rationes dedimus et solvimus pro Cimento et cerevisia ... fl. 30 den. 29

Item Martino Lindner et Hermann pro fractura lapidum quadratorum a feria sexta post Eppiphaniarum incipiendo inque ad feriam sextam Petri et Pauli dedimus et solvimus ... fl. 24 den. 5

Item pro Magistro Urbano ultra subsidium domine Reichantlini pro cimento ipsi paulo de Abrahamsdorf solvimus ... fl. 3

Item Craphoni de Heslicht (talán Hazslin Bártfától 2 óra járásnyira fekvő falu) a feria sexta post Luciae usque ad feriam sextam ante Margarethe dedimus pro Cimento et cerevisa ... fl. 25

Item Nicolao de Grab (Gallicia határszéli falu) a feria sexta post Sophie usque feriam tertiam post Egidi dedimus pro Cimento ... fl. 7

Item eidem Zuckony de Grab cum suo socio a feria secunda ante assumptionis Domini usque feria sexta post Nicolai dedimus et exposuimus pro Cimento et cerevisia ... fl. 9

Item Valentino Topper pro lateribus ... fl. 2

Feria sexta ante Galli pro lapidibus ... fl. 4

Feria sexta post Lucie pro quadratis lapidibus ... fl. 2

Item Sculteto de Grünwald pro Cimento ... fl. 4

Item Magistro Urbano lapicide et suis collaboratoribus ... fl. 6

¹ Ezen adat a sekrestye feletti sz. Borbála kápolnára vonatkozik.

Ezen adatok tekintetbe vételével templomunk tornyával együtt a XV. század végén már teljesen ki volt építve, s így nézhetett ki, a mint az a IX. táblán van ábrázolva.

Az 1640-ik évben a torony tetőzete, sisakja részint czinbádoggal, részint pedig veres rézzel fedett be, erre nézve a város egy XVII-ik századbéli jegyzőkönyvében található e következő feljegyzés vonatkozik:

Anno 1640. Turris Renovatio.

Turris Templi cum utraque Rundella (!) tegitur, et in integrum tota dealbatur, ac renovatur. Rundella superior laminis Stanño subductis, inferior vero Cupro per Cuprarium Jonam Scholtz obducitur, et quidem non exiguis Sumptibus, nam pro Cupro duntaxat a scepusio allato, soluti sunt fl. 300.

Ezen időben templomunk tornyával együtt valószínűleg leégett, s így szükségessé vált a torony sisakjának befedése is, melynek vörös réz anyagáért a város 300 frtot fizetett.

Ezen feljegyzésben reánk nézve leginkább érdekes a felső és alsó Rundella kitétel, mely természetesen tornyunk sisakjának alakjára nagy befolyással volt, s már inkább a XVII-ik századbéli renaissance stílusnak felelt meg. Ily alakú sisakja volt a toronynak egészen az 1725-ik évi január 29-kéig, midőn ugyanis a villám a toronyba becsapván, nemcsak a szép torony, hanem az egész templom a lángok martalékává lőn. Mások feljegyzése szerint az 1725-ik évi január 29-kén történt földrengés különösen a torony falazatára oly kártékonyan hatott, hogy ezen szerencsétlenség következtében a torony falazata a templom párkányzatáig leszedetett.

A városház levéltárában lévő 1768-ik évből származó, s az egész várost ábrázoló tollrajzon a torony már mint rom van ábrázolva.

A toronynak 1497-dik évben történt bevégezése alkalmával úgy látszik a templom belseje, s nemkülönben az ablakok is gyökeres újjításnak vettettek alá, mivel az ablakok színezett üveggel s üvegfestményekkel feldíszítettettek.

E tekintetben érdekes a következő feljegyzés, melyben két festő nevével is találkozunk, t. i. Bálint (Valentinus pictor) és Bertalan (Bartholomeus pictor) festő művész nevével. A templom ablakainak üvegfestményeire vonatkozó feljegyzés így hangzik:

Anno 1497.

Registrum super aedificione (sic) ecclessiae.

Item Magistro Nicolao lapicide ad conspiciendas fenestras ecclesiae pro fatigiis dat. ... fl. 2
Eidem pro expensis apud Valentinum Beschoren per aliquot dies ... fl. 2
Convencio facta est cum prescripto Magistro Nicolao lapicide per dominum
Iudicem in Cassa ad reformationem 4 fenestratum ecclesiae in ... fl. 13
In hoc per dominum Iudicem in Cassa Sabbato ante Bonifacii ... fl. 5
Per dominum Johannem Mauer ... fl. 3
Per dominum Jeronimum ... fl. 10
Per dominum Iacobum Schenk ... fl. 5
Per dominum Laurentium Brewer ... fl. 6
Item in hoc dedimus pro festo Sancti Egidii, Michaeli ex commissione Magistri Nicolai familiari ... den. fl. 10
Feria sexta ante Lamperti Finaliter solvimus magistro Nicolao ... fl. 10
Die eodem familiaribus Barbale ... fl. 2

A templom kisebb szükségleteire nézve e következő tételek fordulnak elő:

<i>Exposita super Aede divi Aegidii patroni nostri Anno. 1528.</i>	
<i>Die Sti Petri pro Sale</i>	<i>den. 11</i>
<i>Item pro Scopis</i>	<i>den. 7</i>
<i>Pro Carbonibus</i>	<i>den. 3</i>
<i>Calcantibus Dominica Reminiscere</i>	<i>den. 14</i>
<i>Purgantibus Parietes Ecclesiae</i>	<i>den. 5</i>
<i>Purgantibus ecclesiam</i>	<i>den. 3</i>
<i>Portatoribus candelae magnae</i>	<i>den. 6</i>
<i>Item Sabbato post Philippi et Jacobi pro funibus</i>	<i>den. 15</i>
<i>Item pro Unguento ad Campanas</i>	<i>den. 6</i>
<i>Pro Lotione vestimentorum ecclesie</i>	<i>den. 48</i>
<i>Item pro purgatione canalium ab imunditiis de turri missis</i>	<i>den. 6</i>
<i>Pro fune ad magnam Campanam</i>	<i>den. 7</i>
<i>Sabbatho ante festum Sti Pauli pro thure talento medio</i>	<i>den. 38</i>
<i>Pro Cera talentum 4</i>	<i>den. 36</i>
<i>Pro Lychno</i>	<i>den. 7</i>
<i>Pro Lychno ad Candelas</i>	<i>den. 15</i>

Továbbá:

Civitas Ecclesia.

Anno Domini 1519 feria tertia pro festo Sti Martini Episcopi facta est nova ratio inter Ecclesiam et Civitatem per Dominos Iudices et Juratos in presentia honorabilis domini Petri Zypser plebani ecclesiae nostrae parochialis nec non circumscriptorum Leonardi Stöckl et Laurentii Kayll ritricorum dictae ecclesiae nostrae pro parte eorum que Civitas nomine dictae ecclesiae percepit et a converso exposuit ab Anno domini videlicet 1513 usque ad annum Dni 1518 que civitas per singulos dictos Annos nomine ecclesiae nostrae plus quam florenos 305 den. 42 percepit e converso Civitas per eosdem annos superiores fabrice Ecclesiae . . . novae testudinis et novi organi minoris in choro aedificato, item reformatarum certarum columnarum in latere ecclesiae versus murum civitatis factarum, exposuit fl. 829 den. 73 quibus subscriptis florenis 305 den. 42 ecclesiae percepti a summa expositorum videlicet fl. 829 den. 73 ablati fuerint que Civitas plus exposuit quampercepit in fl. 524 den. 31, quos ecclesia Civitali successive suo tempore exolvere tenebitur. Actum die et anno ut supra.

Bártfán a XVI-dik század második évtizedében a vallás ujjitási mozgalom mindinkább nagyobb mérvet öltött, úgy hogy már 1520-dik év körül egy bártfai születésű s krakkói theologus, (kinek családi neve II. Lajos király 1525-dik évi okmányában nincs említve, s abban mint Magister Crakoviensis fordul elő) Bártfán s talán hazánkban először hirdeté Luther új tanát. Őt követé 1530—1539-ig Láng Ezaiás, s későbbben 1539 óta Stöckel Lénard, Melanchton egykori tanítványa és barátja, az ő idejében (1539) a bártfai templomot az ágostaiak foglalták el, s birták egészen 1672-dik évi május 22-ig, s ezen időből származnak a templom belsejében lévő renaissance stílú székek és epitaphiumok. 1672-dik évi május 22-én Pfeiffer Márton lelkészsége alatt, Kolozsváry Imre császári biztos jelenlétében a templom a katolikusoknak adatott vissza. De már 1682-dik évi augusztus 23-án Kapossy János a Tökölyi hadsereg egyik vezérének parancsára templomunk ismét az ágostaiak birtokába került, kik a templomot 1686. évi márczius 11-ig birták.

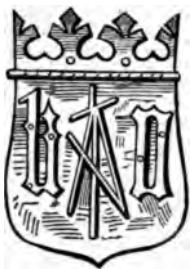
Rákóczy idejében 1705-dik évi október 27-én a templom ismét az ágostaiaknak adatott át, azonban Virmond császári generális 1710-ik évben e várost elfoglalván, ezen alkalommal a parochiális templom és pedig véglegesen a katolikusok birtokába került, kik is azt mai napig birják.

Templomunk több alkalommal tűz s földrengés által pusztítottatott, így 1640-ik évben a templom díszes régi toronysisakjával együtt leégett, továbbá 1725-dik évi január 29-én történt földrengés követ-

Ezen szentségsházhoz négy lépcsőfok vezet, mely egyszersmind átjáróul szolgál az úr vacsoráját ábrázoló oltárhoz is, továbbá szentségsházunk s ezen oltárunk egy egyszerű, de díszes vasrácsoszat által van körülvéve.

Szentségsházunk lábázatát egy csavart törzsű oszlop képezi, melyen az egész mű mintegy áll s nyugszik, ezen oszlop felső részéből kartámok nyúlnak ki, melyek a consol alakú gyámkövet tartják (consolen-artige Vorkragung), ezen gyámkő orrokkal s félköríves gót diszítménynyel van ellátva, s felső részén lévő esvetős horonyos párkányzatát a sarkokon emberi alakok támogatják. Ezen gyámkövön áll a négyoldalú fülke díszes s gazdag tagozású sarokpilléreivel s karcsú oszlopocskáival, mely utóbbiak feletti kisebb s mennyezetes fülkékben eredetileg az üdvöztünk kinzó eszközeit tartó angyalok szobrocskái állhattak, jelenleg azonban ezen fülkék üresek.¹

A fülke három szabadon álló nyílása díszes kidolgozású vasrácsosatos ajtócskákkal van ellátva melyek egymást keresztező pántjai veres alapon lévő s aranyozott levéldiszítménynyel birnak. Felette érdekes a homlokzati ajtócska felső keresztezési pontján lévő koronás címerpaizs, melynek mezején a vasajtócskák készítőjének mesteri monogrammjával találkozunk, melynek alakja a mellékelt 14. idomban szemlélhető.

14. idom.

Ezen mesteri monogramm sok tévedésre adott alkalmat, sokan abban az 1111-dik évet vélték felismerni, mely évszám nem régiben még a kassai püspökség Schematismusaiban is, mint a templom alapítási éve, felvétetett!?

Egyébiránt — a ki csak némileg foglalkozik az archaeológiával — már csak a jegyek alakjánál, úgyszintén a szentségsház s rácsoszatának már tökéletesen kifejlett csúcsíves styljénél fogva is, nem fogja kimagyarázni ezen betűjegyekből az 1111-dik évszámot, mely évben hazánkban a félköríves román styl sem uralkodott még.

Továbbá a középső jegy — alakjára s jellegére nézve — tökéletesen hasonlít a XV-dik századbeli mesteri monogrammokhoz, a mellette lévő két betű pedig nem egyéb mint a minuskula alakú k és n vagy o. A régi számadásokban, nevezetesen az 1460-dik évről szóló jegyzékben, előfordúl a többi közt egy «Cracus-faber» kovácmester neve is, hátla monogramunk első k betűje nem vonatkozik-e ezen Krakus kovácmester nevére? ezen állítás bizonyosan több valószínűséggel bir, mint az 1111-dik évszám magyarázata.

Egyébiránt a szentségsház fülkéjének bal oldali rácsoszatán, egy címerpaizson a bártfai városi kettős bárdú s nyolcz-pólyás címerkép már előfordúl, pedig a város ezen címerét V. László királyunk 1453-dik évben kiállított okmányával adományozta a városnak, mely okmányon városunk címere is díszesen ki van festve.²

Szentségsházunk fülkéje egy nyolczoldalú s merészen kiugró mennyezet által van koronázva, melynek nyolcz oldalát, saroktoronyfiak által szegélyezett szamarhátívezetű ormozatok díszítik, ezen utóbbiak keresztvirágai, nemkülönben egyéb mérműves diszítményei stilszerűleg s mesteri bevégezettséggel készítek. Ezen nyolczoldalú mennyezet (Baldachin) csinos kereszttrózsákkal díszített koronázó párkányzata felett emelkedik a szentségsház felrakványának négyoldalú sisakja, melynek minden oldalán, karcsú s szép fejezetű oszlopocskák által szegélyezett két fülkében csinos kidolgozású szobrok felállítvák.

A felrakvány második emeletének fülkéiben ismeretlen koronás női szentek szobrocskái vannak elhelyezve, mely fülkék kereszttrózsákkal s bimbókkal díszített ívezetes mennyezete felett emelkedik a legfelsőbb toronyfi sisakja (Riese). A sisak legfelsőbb s igen díszes kiviteli kereszttrózsáján, a saját vérével fiait tápláló pelikán — üdvöztünk jelképe — van alkalmazva, mely csoportozat az egész műnek méltó befejezésül szolgál.

Míg némely középkori szentségsházaink túlságos karcsú dimenziói s arányai miatt a kiaszott-

¹ A bécsi akadémia autographiáiban a szentségsház fülkéi, angyalok stilszerű alakjaival díszítvék.

² A Bártfa város címerének rajzát s heraldikai leírását a *Monumenták* következő kötetében közlendem.

befestve; a falazat némely részén előtűnnek veres kerettel szegélyezett körfémerek, melyek zöld alapon s piros színnel festett kereszttel ellátvák, ily keresztek a templom felszentelése alkalmával a felszentelő püspök által chrizmával s szent olajjal érintettek, s rendesen tizenkét ily keresztjegy festetett a templom belsejének falazatára, ez által jelképezvén a tizenkét apostolt. A templom bemeszelésénél ezen keresztes körfémerek és a főhajó pilléreinek festett fejezetei eredeti színeikben meghagyattak.

A templom legrégibb falfestménye az északi mellékhajó északi hosszfalán létezik, de csak részben látható, miután a mészréteg némely helyen oly erősen ragadt a festményhez, hogy azt onnét a kép megsértése nélkül eltávolítani nem lehet.

A négyszög alakú frescofestmény hossza mintegy 4 méter, magassága pedig 2.5 méter, s széles piros kerettel van szegélyezve, a kép tárgya: a Getzemane-kertben imádkozó üdvözítőnk, körülvéve alvó tanítványaival.

Térdelő Üdvözítőnk sötét olajzöld színű bőredőzetű öltönyében van ábrázolva, szép s kifejezés teljes arcza az aranyozott kelyhet nyújtó angyal felé van fordítva.

A kép balsarkán az alvó Péter, piros palástjában, a jobb oldalon pedig az alvó sz. János apostol, — Üdvözítőnk e kedvencz tanítványa, — még jól kivehető, a kép háttérének nagy része pedig még a mészréteg alatt lappang.

Ezen festmény alakjai jól rajzolvák, a ruhák redőzete természetes, s még nem annyira törött, az alvó Péter arcvonása már bizonyos naturalistikus felfogással van festve, s így ezen falfestményünk valószínűleg már a XV-dik század második felében készült.

De nemcsak a templom belseje, hanem annak külseje is csinos festményekkel volt díszítve, így a polygonal zárású szentély külfalán még jól észrevehetők egykori falfestmények nyomai, az apsis keleti falán például Krisztus urunk ostromtatása még jól látható, a mint a kép közepén álló s tövis koszorúval koronázott, s szenvedő arczkifejezésű Üdvözítőnk, kezében a nádpálczával, hóhér legények által ostromtatik; a baloldali támpillér felületén pedig a keresztre feszített Üdvözítőnk alakja még kivehető. Valószínű, hogy a szentély támpillérei által képezett falközökben tetővel ellátott, de nyílt kápolnák voltak, mert a hol a tetőzet gerendái a falban beillesztettek, ott ezen beillesztés nyomai még jól láthatók, mi sem természetesebb tehát, hogy az így alakított kápolnák falai frescoképekkel díszítettek. Egyébiránt ily nyitott kápolnák nemcsak hazánk, hanem a külföld templomainál is gyakoriak.

Frescóink közt legérdekesebb és aránylagosan véve legjobban conservált ama nagyszerű falfestmény, mely a torony első s részben a második emeletének déli felsíkját díszíti.

A torony első emeletének egész felülete veressel szegélyezett fekete sávok által két részre van osztva, a baloldali képmezőben sz. István, sz. László és szent Imre herczeg alakjai festvék, a jobb oldali kép mezejét pedig, a gyermek Jézust a vállán hordozó nagy Kristóf collossalis alakja, egészen betölti.

Szent István királyunk őszbevegyült hosszú szakállal s hosszú hajjal van ábrázolva, fején három liliomos koronát visel, balkezeben a kettős kereszttel díszített országalmát, jobbájában pedig egy góth stílusú jogart tart, melynek felső vége csinos keresztrózsával díszített. (Lásd VI. tábla, 15 idomát.)

Aranyos virágú piros brokát palást festői redőkben veszi körül sz. István királyunk jól rajzolt alakját; a kép baloldalán sz. László királyunk pánczélos alakja vehető ki, fején liliomos góthstílusú koronát visel, s míg balkeze az egyenes pallos keresztmarkolatján nyugszik, addig jobbával egy hosszúnyelű bárd rúdja támaszkodik, végre e kép jobb oldalán, a torony félköríves keskeny ablaknyílásának szomszédságában, sz. Imre herczeg fiatal s daliás alakja van festve, feje fedetlen, a homloka közepén ketté választott hosszú haja vállaihoz simul, bal kezében egy három szárú liliomot tart, mint az ártatlanság s szüziesség jelvényét, jobbával pedig egy mezítelen, egyenes pengéjű pallos keresztmarkolatára támaszkodik. Hosszú s hasított újjú, haragoszöld színű palástja veresbarna virágokkal díszített, s fehér nyusztprémmel (hermelinnel) szegélyezett s bélelt.

3. A BÁRTFAI TEMPLOM TIZENKÉT GÓTSTYLŰ SZÁRNYOLTÁRA.

A bártfai templom belsejének berendezése s bútorzata műtörténeti s különösen pedig műrégészeti tekintetben felette gazdag s becses, s oly annyira van itt minden korszak képviselve, hogy hazánkban talán sehol sem lehetne oly alaposan az egyházi butorzat styljének fejlődését, s általában véve a középkori és renaissance stylidőszertí változását, motivumainak jellegét tanulmányozni, mint épen itten. s e tekintetben azt hiszem, hogy templomunk belberendezése nemcsak hazánkban, de még a külföldön is ritkítja párját. Valódi muzeum a mi templomunk, és pedig oly annyira érdekes, hogy híres művészek, mint Matejko, Benczúr Gyula, Gryglevsky s többen, itt tanulmányozták a középkori valamint a renaissance ornamentationnak characterét s hatását.

A magas és keskeny gótablakokon keresztültörő gyér világítás, valamint a háttérnek meleg és mély színezete felette emelik ezen műtárgyak hatását a szemlélőre, mert míg egy újabbkori muzeumban a műtárgyak felállításánál a symetria vagy részarányosság kedvéért (gyakran a tárgyak kedvező hatásának rovására) bizonyos pedanteria s untató egyhangúság észlelhető, addig ezen templomunk belsejében a régi butorzat egyes darabjai a szükség vagy kényelem parancsolta helyeken lévén felállítva, bár minden symetria nélkül, de épen ezen keresetlen felállítás által van az untató egyhangúság elhárítva; továbbá mindannak daczára, hogy a bútorok különböző időben történt felállítása következtében néha feltűnő stylkülönbségek jöttek létre és pedig az által, hogy gyakran találunk egy gót stylű szárnyoltár társaságában egy későbbi renaissance stylű széket vagy Epitaphiumot; mindennek daczára az összhangzat s az összhatás ezen stylkülönbség által épen nem háborgattatik, sőt mi több, el van az is érve, hogy ez által a műtárgyak igen festőileg hatnak; s valamint az ó-kori bronz műtárgyak a patina — ezen nemes rozsda — által érdekességükben s mondhatni szépségükben csak nyernek; így a régi butorzat felülete s diszítványeinek (kezdetben talán) élénksége, keménysége s ridegsége a hosszú idő vegytani behatása következtében, mintegy a patinához hasonló érdekes színezetet nyer, s ez által a netaláni színellentétek idővel ha el nem is enyésznek, de háborító hatásukban mérsékeltetnek.

Továbbá a világítás is nagy szerepet játszik itten, így nem felejtsem el soha azon nagyszerű mondhatni monumentalis hatást, melyet különösen a lenyugvó nap arany s meleg színezetű sugarai ily régi egyházak butorzataira esve előidéznek, s ezen hatás épen úgy, ugyanaz marad a velencei sz. Márk basilikájában mint bármely más középkori gótstylű domban.

A mi ezen templomban lévő tizenkét gótstylű szárnyoltárt illeti, e tekintetben templomunk igen gazdag s hazánkban egyedül áll, legalább előttem nem ismeretes még oly hazai középkori templom, mely szárnyoltárokból ilyen gazdag lenne; itt talán a löcei templom képezhetne kivételt, bár ott is a gót stylű középkori oltárművek száma nem haladja meg a tizenkettőt.

Ezen középkori oltárok azonban nemesak nagy számuk, de műbecsök, valamint szobrászati és festészeti műrészleteik gazdasága, stylszerű művészies kidolgozásuk által is feltűnnek.

Igaz ugyan, nem birunk itt oly nagyszerű főoltárral mint például a löcei vagy a kassai remek főoltárok, bár templomunk egykori eredeti szárnyas főoltára, a még fenmaradt műrészletek nagyságáról ítélve, szintén nagyszerű és tetemes méretű lehetett, s műbecsénél fogva is bátran vetekedhetett az említett híres főoltárokkal; mindazonáltal a még fenmaradt mellékoltárok némelyike is még nagy műbecsesel bír, s így joggal feltehető, hogy az eredeti gót főoltárunk is nagyszerű lehetett.

Ezen oltárok alakja s berendezése megfelel a középkorban divó, egy középszekrenynyel, oldal-szárnyakkal, predellával s felrakvánnyal bíró, úgynevezett szárny- vagy szekrenyoltároknak (Flügel- oder Schrankaltar). Az oltárszekrényben többnyire szobrászati művek állnak, vannak azonban itt oly oltárok is, melyeknél a szekrény helyét festmények foglalják el, mint például a szent András s az utolsó vacsorát ábrázoló oltáron. A szárnyakon pedig arany alapon az oltárszent életére vonatkozó festmények díszlenek.

zete pedig természetes. A főoltár mensája még eredeti gótstylű, de későbbi deszkaburkolatja vagy tokja miatt már nem látható.

Jelenleg a mensán egy rococco stylű ciborium áll, mely bizonyosan már azon időben készült, midőn 1710-dik évben a katolikusok ezen templomot birtokukba véglegesen átvették, s a ciborium késő rococco stylje ezen állításomat is bizonyítani látszik.

Eredetileg ezen ciborium hiányozván, az Úr vacsoráját ábrázoló kép az oltár mensája felett állott, míg jelenleg ezen érdekes kép a ciborium által majdnem egészen elfedetik.

A két kisebb intercolumnium mezejét félköríves fülkék törik át, melyekben sz. Péter és sz. Pál colossalis, szépen faragott szobrai vannak felállítva. A ruha redőzetének alakítása, valamint az egésznek kivitele még a XVII-dik századra utal. Szent Péter alakja két kulcsal kezében, Szent Pál apostol pedig lefelé fordított nagy pallossal van ábrázolva, s különösen az utóbbinak arczkifejezése méltóságteljes s ünnepélyes.

A főoltár háromszegletű frontonjának párkányzatán fekvő angyalok a városi nyolczpólyás és ket-tős bardú czímert, s az alatta lefüggő virág és gyümölcs füzereket (Fruchtschnüre) tartják, annak kimutatá-sára, hogy ezen főoltár a város költségén készült. Az angyalok ezen csoportozata felett lévő és az üdvözi-tönket mint Ecce Homót ábrázoló szobor talapzatán veres festéssel az 1723-dik évszám vehető ki, mely valószínűleg ezen főoltár renovációjára vonatkozik, mert ezen időben — a templomot már katolikusok bírván — nemcsak az oltáron, hanem az orgonán is történtek javítások.

Az üdvözítő ezen Ecce Homo szobra mindkét oldalán a kínszenvedés eszközeit tartó angyalok szobrai állnak. Az ornamentatio legfelsőbb pontján pedig a feltámadó Krisztus szobrocskája áll zászlóval kezében, ezen szobrocska az 1836-dik évben történt földrengés következtében a templom kövezetére esett le, későbban azonban ismét feltételezték. Az 1836-iki földrengés a templom csúcsíves boltozatának is sokat ártott; a boltozat megrepedése, valamint a szentély zárás falzatának kihajlása szintén azon időben történhetett.

Az oltár építészeti részleteinek alapszínezete fekete, melyen az aranyozott és festett ornamentatio nagy hatással díszlik. A diszitmények motivumaiban azonban már bizonyos határozatlanság kezd uralkodni, a renaissance stylű mascaronek eltorzítottak, s magának a diszitménynek nincs már azon szabatos moti-vált stilszerű alakja, a mint azt a renaissance styl virágzó korszakában találjuk.

Általában véve ezen diszitmények azon nevezetes korszakból valók, midőn az ornament, saját-szerű alakítás által, bizonyos mascaronszerű arczkifejezést nyert. Ezen korszak tehát nálunk az 1650-dik évvel van meghatározva.

A renaissance stylű főoltárt nagyjából megismertetve, vizsgáljuk meg tüzetesebben ezen főoltár azon műrészleteit, melyek kétségkívül még az eredeti gót stylű főoltárról valók, s melyek műtörténeti s műrégészeti szempontból reánk nézve mindenesetre fontosabbak, mint az egész újabbkori főoltár.

Legelőször is a ciborium felett s a nagy oltárkép előtt álló magasztos s a középkori szobrok sajátos ünnepélyes, s komoly jellegű felfogással idomított szent Egyed, templomunk patronusának, colos-salis s fából faragott szobra köti le figyelmünket. Magassága meghaladja a 2·5 métert. Ifjú arcza szakáll és bajusz nélküli, sáma, fején egy XV-dik századbeli, alacsony háromszög alakú püspöki süveget visel, mely arany hímzésekkel és drága kövekkel van díszítve. Aranyos s veres bélésű casulája alatt hosszú s bőredő-zetű, sötétzöld színű papiöltönyt visel, baljában szintén még a XV-dik században divó sarok díszitmé-nyekkel s pántokkal vagy kapesokkal ellátott zárt könyvet tart, míg jobb kezével egy hosszú püspöki botra támaszkodik, mely utóbbi azonban díszitményeinek jellegéről ítélve már újabbkori. Ezen szobor, tekintve nagyságát kitűnő művészies kidolgozását és gót styljét, az eredeti gót stylű főoltár belső szekrényében állhatott.

A városi levéltárban lévő s 1448-dik évből származó „Liber Ecclesiarum” című írott könyvben az eredeti gót főoltárra nézve egy igen érdekes adatot találtam, mely következőképen hangzik :

A ruharedőzet igen egyszerűen van markírozva s széles redőket mutat, melyek csak bizonyos távolságnyira tesznek hatást.

Különben mind a két szobor méltóságteljes alak, s azok stylje tökéletesen felel meg a XV-dik század műizlésének.

Vége az eredeti gót stylü főoltárról valók azon képek is, melyek szent István és sz. László királyainkat ábrázolják, s a mostani oltár szélein lévő ornamentatióban befoglalvák.

Ezen képek fatáblára vannak festve, s mintegy 3 méternyi magassággal bírnak; a két alak ornamentírozott arany alapon van festve, a jobboldalon lévő szent István fején koronát s vállain aranyozott diszítésű zöld színű palástot visel, jobbjában jogart, baljában pedig az ország keresztes almáját tartja. A baloldalon lévő sz. László pedig kezében hosszú nyelvű bárdal — szokott jelvényével — van ábrázolva. Mind a két alak természet feletti nagyságú.

Tekintve tehát ezen táblák nagyságát és idomát, igen valószínű, hogy azok az eredeti főoltár szárnyainak egy részét képezték.

Ime ezek azon középkori műrészkletek, melyek az eredeti gót stylü főoltárról reánk maradtak, s melyekről az egykori főoltár nem csak tetemes nagy méreteire, de szépségére is következtethetünk; hiszen ha a mellékoltárok ily művészeti pazar fényvel s műizléssel készültek, mily fényes kiállítású s nagyszerű lehetett akkor főoltárunk!? miután a főoltár minden templomnál úgy is a legnagyobb s legszebb szokott lenni.

Természetes, hogy ezen régi műrészkletek a jelen oltárnál eredetileg nem alkalmaztattak, hanem csak később, meglehet, hogy 1671. utáni években, mely időben a katolikusok ezen templomot újra átvették. Addig az eredeti főoltár ezen megmaradt műrészkletei a depositoryumban lehettek elhelyezve.

Azonban a jelenlegi főoltáron lévő alkalmazott műrészkletek stylkülönbsége nem hat háborítólag a szemlélőre, s általában véve ezen főoltár azon kevés renaissance stylü oltárok egyike, melynél — imposans nagy méretei — a késő renaissance styl mérsékelt s mindamellet határos decoratióval alkalmaztatott a nélkül, hogy a diszitmények túlhalmozottsága háborgatná az összbenyomást.

A gót stylü mellékoltárokat műbecsők szerint osztályozván, ily rendben közlöm itt azok részletes leírását is.

A) AZ ÚR SZÜLETÉSÉT ÁBRÁZOLÓ OLTÁR.

Ezen oltár, tekintve annak becses festményeit, úgy nem különben kitűnő szobrászati műfaragványait s tetemes méreteit, a mellékoltárok közt minden bizonynnyal a legelső helyet foglalja el. Az oltár áll az északi pillérsor első félpillére mellett, a diadal ívezet baloldalán. Ezen gót stylü oltár alapzatát képezi a kőből díszesen faragott mensa, melyen a predella s az oltár szekrénye áll.

Ezen oltár főméretei e következők:

a mensa magassága a lépcsőzettel együtt	2·10 méter
a predella	1·64
a szekrény magassága	2·52
a felső rakvány magassága	3·80
	tehát összes magassága
	10·06 méter
Az oltárszekrény szélessége	2·34
s ebből kifolyólag egy oltárszárny szélessége	1·17

Alúlról kezdve az oltár leírását, a mind a két oldalon behúzott (eingezogene, ausgeschweifte) predella, oszlopos gót architectura által három részre van osztva, a legnagyobb rész középső mezején egy érdekes s festői csoportozatban az újszülöttnak három keleti király általi imádását ábrázolva látjuk, az alakok

csinosan s műérzéssel faragvák és pedig úgy, hogy az alaptól egészen elválnak, s csak a háttér van féldomborműben kidolgozva. A gyermek Jézust ölében tartó szűz nemes tartású szíves előzékenységgel fogadja az előtte térdelő három király becses adományát, ezen élénk mozdulatú csoportozat alakjainak tartása s állása felette könnyűded s természetes, a rajz, valamint a testrészek anatómiája, helyes, a bő ruha redőzete ugyan az akkori műízlés folytán egy kissé törött, de mindenesetre festői hatású. A háttért egy hegyes vidék képezi, melynek kösziklás hegycsúcsain itt-ott várakat veszünk észre. Ezen középső részlet egymást átmetező, késő kori számárhátú ívezetek által van fent szegélyezve, mely utóbbi motívumok ezen oltár készítési idejét meglehetősen későre teszik.

A predella bal fülkéjében a szűz Máriánál látogatást tevő szent Erzsébet, a jobb fülkéjében pedig az angyali üdvözlés látható, ezen két utóbbi csoportozat alakjai a háttértől szintén egészen külön válnak.

Vannak még a predella mind a két végén fülkék, melyek azonban jelenleg üresen állanak.

A gazdagon profilírozott ráházattal szegélyezett oltárszekrény belsejében az üdvözítő születésének jelenete foglaltatik. Az egész csoportozat háttérét képezi egy hegyes vidék, fákkal, legelészelő juhnyájjal, pásztorokkal, s egészen a háttérben egy — magas tornyokkal díszeskedő — nagy várossal, melyel a művész talán Jeruzsálem városát óhajta jelképezni. Fent a levegőben, sugaraktól környezve éneklő angyalok lebegnek, egy szalagot tartva, melyen csinos gót minuskula betűkből álló e következő legenda olvasható :

· gloria in excelsis deo

A hegyes vidék több helyén angyalok hirdetik a meglepett pásztoroknak az Úr születésének örvendeztető hírét, mire több pásztor, követve nyájától, a születési hely felé közeledik.

Majdnem az előtér közepén térdel a szűz, imára kulcsolt kezekkel, gazdagon aranyozott hajzata, szép hullámvonalakban folyik vállára, egy kissé előre hajlott arcában isteni szerénységgel párosult szelídség és jószág honol, szépen metszett szemeit az előtte fekvő gyermek Jézusra irányozva. Bő és gazdag redőzetű hosszú palástja kék béléssel bír, s nyakán egy csattal van vállaihoz erősítve.

Ezen főalak nemcsak nagysága, hanem kiváló kidolgozása által is mindenekelőtt magára vonja a szemlélő figyelmét, s a szekrénynek azon helyén van elhelyezve, a hol épen az aránymetszés törvénye az osztási pontot határozza meg, tehát nem a szekrény kellő közepén, hanem attól kissé balra, úgy hogy ezen osztás által származott nagyobb részben (major) a csoportozat tulajdonképeni főmomentuma a «a pólyában fekvő üdvözítő» kised alakja van elhelyezve, míg Máriától balra fekvő kisebb részben (minor) egy — zsolozsmát éneklő — angyal csoportozat foglal helyet; s miután tehát a főalak helye megfelel tökéletesen az aránymetszés törvényének, ez által az oltár szekrényében lévő csoportozat is felette sokat nyer szépségében.

A térdelő Mária előtt fekszik az újszülött, körülvéve éneklő angyalokkal, ezen felette festői csoportozat háttérét képezi a nyitott istálló, melynek fonadékos kerítésénél az öszvér és az ökör, nyújtott nyakkal, leheletükkal az üdvözítőt melegítve, vehető ki. Sz. Máriától balra egy kőből épített félkörívű kapuzat nyílása alatt pedig egy felette sikerült angyalcsoportozatot veszünk észre, t. i. két angyal, festői redőzetű hosszú öltönyben, Schöngauer-féle hegyes végű s hosszú szárnyakkal — egy nyitott könyvből dicsőhymnust énekel. Ezen két angyal finom arczkifejezése igazi angyszépségű.

A kökerítés kapuzata felett pedig a genialis művész, két kíváncsinak kandikáló fejét alkalmazta, mely fejek találó és természetes arczkifejezése nem hágy semmi kívánni valót hátra.

Ezen oltár szekrényében lévő s művészies ihlettséggel s bevégezettséggel készült csoportozat alakjainak természetes és élénk compositiója, úgy nem különben a kivitel különössége — valóban bámulatra méltó, mert itt nemcsak a szárnyakon lévő festményeken, hanem a belső szekrény szobrászati művein is az olasz befolyásra emlékeztető természetességet, s különösen pedig az alakok arczkifejezésének hűségét vesszük

észre, mely utóbbi kelléssel a határozott német iskola úgy festészeti mind szobrászati műveinél csak ritkán találkozunk. Itt tehát mindenesetre egy oly mester sajátkezű műveivel van dolgunk, a ki ugyan német iskolából kerülén ki, később — úgy mint Dürer — az olaszthoni művészetet is tanulmányozá. Ezen oltár középszekrénye mind két oldalról mély horonyok által van szegélyezve, melyekben csinos fejezetű oszlopocskák, toronyfiakkal díszített mennyezetek alatt, négy kitünően metszett alak áll; és pedig bal oldalon fent sz. Ágnes, kezében pallost tartva, lent pedig sz. Margit, könyvvel kezében, lábai alatt sárkánynyal; a jobb oldalon pedig fent sz. Borbála a tornynyal, s lent sz. Dorotya vagy Rosalia kezében virágot s gyümölcsöt tartalmazó kosárral.

Ezen alakok is felette finom és szelíd arczkifejezéssel bírnak, s ugyanazon mester művei. A consolokon, melyeken ezen alakok állanak, horonyok és egymást átmetsző pálczatagok képezik a fejezetet, a mely motivum már szintén a gót styl késő korára utal.

A mi pedig ezen oltár felső rakványát illeti, az főrészeiben egy középső nagyobb, és két kisebb oldaltornyocskából van alakítva, melyek alatt díszes faragású szobrászati művek állítvák fel, mely szobrok csinos fejezetekkel bíró consoloszlopocskák állanak. A középső tornyocska alatt sz. László királyunk, pánczélos, nemes tartású, daliás alakja áll, fején lilium alakú levelekkel díszített koronát visel, baljában egy hosszúnyelű lándzsát, jobbában pedig az ország almáját tartva. Sz. László királyunk, ezen attributumaival, középkori festményeinken gyakran fordul elő. Ezen szobor arczkifejezése is felette természetes és nemes. Az alak felett két lebegő angyal, sz. László koronáját tartva, vehető ki.

A három tornyocskát összekötő gót architecturába illesztve van két kisebb szobrocška, melyek egyike sz. Anna, Máriával s a gyermek Jézussal, (metertia) a másik pedig a szűz magában álló szobrocškája.

A bal oldali tornyocška alatt szent Adalbert püspök szobra, ellenben a jobb oldali tornyocška alatt templomunk védszentjének, szent Egyed apátnak díszes faragású szobrocškája áll.

Az utóbbi alak fején apát süveggel, jobbában a püspöki bottal, baljában pedig egy könyvvel van ábrázolva, mellette pedig jelvénye a szarvastehén ágaskodik.

A felső rakvány kivált ezen két utóbbi szobrocškájának kivitele művészies s nagyszerű, mert itt nemcsak a test helyes anatómiájával, az arc, a kezek természetes kidolgozásával találkozunk, hanem a ruharedőzet elrendezése és kidolgozása is mesteri kezekre utal, oly annyira, hogy bátran állíthatni, miszerint általában véve ezen oltár faragványai s szobrai a legbecsesebb s legjobb középkori szobrászati művek közé tartoznak. A mi ezen alakok jellegét illeti, e tekintetben sem a kassai, sem pedig a lőcsei szobrászati művekhez nem hasonlíthatnak, egészen más, mondhatni finomabb itt a kivitel modora.

A mi pedig különösen ezen oltár magassági főarányait illeti, e tekintetben azok helyi körülmények következtében nem igen kedvezők, miután a templom északi hosszfalának arcádíveze, illetőleg annak kezdőpontja (Gewölbs-Anlauf) a pilléren meglehetősen lent kezdődik, — három hajós basilika alakú lévén templomunk — ezen körülmény határt szabott az oltár felrakvány magassági méreteinek, s ennek következtében a rakvány ezen oltár szekrényének szélességéhez képest kissé nyomottnak s alacsonynak tűnik fel, s valamint azon növény, melynek egyenes s fölfelé szabad növést valami tárgy akadályozá, az eredeti egyenes iránytól eltérve, elhajlik; így itten is a rakvány legmagasabb középső tornyocskájának teteje, csúcsa (Riese), követve az arcívezet vonalát, előre hajlik.

A legmagasabb toronyfi tetejének elhajlása, görbülése csak a gót styl későbbi korszakában, körülbelül a XV. század utolsó tizedeiben, gyakran fordul elő különösen ott, hol azt a helyi viszonyok követelik, mint például a nürnbergi Lőrincz templom híres szentségházánál, melynél a legfelsőbb toronyfi csúcsa a kereszt-rózsával együtt szintén előre hajlik.

A gót styl építészeti részletek, tagozatok ily elhajlása, görbülése s csavarása a XIV. és XV-dik század kezdetén — körülbelül annak közepéig, divó constructiv s még egészséges, virágzó korszakában még nem történt, akkor még a gót styl egész tisztaságában használtatott; az akkori gót művek magassági arányai

még mérsékeltek voltak, mely magassági arányok idővel mindinkább nagyobbakká s nyulánkabbá válván, ez által a mű a kiaszottság s szárazság jellegével birt; s ezen magassági arányok oly rohamos sebességgel nőttek, hogy a későbbi korszakban a gót oltárok, szentségházak rakványaikkal a templom boltozata alá csak akkor fértek, mikor a toronyfiak csúcsai meggörbítették.

Ily alkalommal mintha a szentségtartó vagy az oltár azt mondaná, nőttem volna én bizony magasabbra is, ha növésemnek az a kegyetlen boltozat nem állott volna ellent.

A toronyfiak ily meggörbítése, elhajlása, mindig jelzi már a gót styl elkorcsosodását s hanyatlásának korszakát s ily constructiv ellenes meggörbítések szépeknek semmiesetre sem nevezhetők.

Egy gót stylű szárnyoltár szépségét igen emeli a felrakovány karcsú, könnyüded alakja, mivel a felrakovány ezen felfelé törekvő pyramidalis körrajza (silhouettje) az oltárszekrény tömörségét felfelé mintegy feloldja; ezen feloldás pedig, a mennyire kivihető, mindig észrevétlenül történjék az által, hogy a rakoványt képező toronyfiak pillérei úgy nemkülönb a szobrokat tartó oszlopocskák láb- és párkányzatai lent szélesebbek levén, ez által sűrűbben is állanak egymáshoz; ehhez járul még az oltárszekrény felső párkányzatán majdnem rendesen alkalmazott párkány diszítvány (Zinnenornament) is, mely által a rakovány alsó részének tömörsége még inkább fokozódik, s mely tömörség az oltárszekrénynek átmenetét a rendesen áttört felrakoványba czélszerűen mintegy közvetíti.

Ezen fokozatos átmenet különösen észrevehető hazánk legnagyobb és legszebb gót oltáránál, i. e. a lőcsei templom híres főoltárának felső rakoványánál, melynek alsó része, mürészleteinek sokasága és tömörsége által, majdnem áthatlan, mely körülmény által a szekrény a rakovánnyal mintegy összefolyik s egy egészet képez.

Oltárunk kettős ajtószárnyakkal bir, minden szárny felülete a ráházat által két mezőre oszlik, mi által tizenkét kép származik. Nyitott állapotban négy kép látható, mely az oltár szentjének, szűz Máriának életére vonatkozó jeleneteket tartalmaz; ellenben zárt állapotban nyolcz kép tűnik elő, melyeken az üdvözítő kínszenvedésére vonatkozó események s jelenetek ábrázolók.

Ezen festmények fatáblán, aranyozott alapon tempera festékekkel vannak művészies és mesteri ügyességgel festve, s mind compositióra, mind pedig mély, élénk, (saftig) s meleg színezésre nézve kitünők, s valamint ezen oltár szobrászati művei, úgy ezen festmények is egy kitünő művész teremtményei.

A táblák diszes ráházattal bekerítvők.

Vizsgáljuk meg tehát közelebbről s tüzetesen ezen festmények tartalmát, azok leírásánál azon sorrendet követem, mely a mellékelt idomon számokkal van kijelölve.

Nyitott állapotban az oltár balszárnyán fent látható:

1		3
2		4

5	6	7	8
9	10	11	12

1. Sz. Mária halálának ünnepélyes jelenete.

A kép előterének jobb oldalán sz. Mária szenvedő alakja előrehajolva térdel, finom metszésű kezeit mellén keresztbe téve, állásában a mögötte álló sz. János által támogatatik.

Sz. Mária alakja előtt egy héber főpap áll, fehér és fekete sávós halotti öltönyben, kezében egy vastag nyitott könyvet a szűznek, mintegy imára nyitva. Az előtér baloldalát egy igen érdekes és festői csoportozat foglalja el, itt ugyanis több ülő alak nyitott könyvekből imádkozni látszik, különösen érdekes azon alak, mely a csinos s gót stylű füstölő tornyos fedelét fölemelve, fuvás által a parázstűzet élénkíteni igyekszik. Némelyek pedig a XV-dik század elején dívó fonott vagy csavart alakú hosszú sárga viaszgyertyákat s szentelt vízedényeket tartanak kezökben.

Az egész jelenet szobában történik, melynek háttérét képezi egy kárpitos s mennyezetes ág, sávós terítővel befedve, valamint egy félig nyitott s felsőrovátkos párkányszattal bíró faliszekrény is látható, mely utóbbinak ajtaján egy ősz szakálú öreg ember gondolatokba merülve, kezére támaszkodik.

Ezen jelenet compositiója komoly s ünnepélyes, színezete pedig élénk s brilláns.

Ugyanazon bal szárny alsó részén látható :

2. A tizenkétéves Üdvözítő a tudósok közt.

A háttér közepén, egy emelkedettebb helyen álló trónon ül a tizenkétéves üdvözítő fiatal alakja, fehér hosszú öltönyben, fürtös haja szöke, egyik kezével egy nyitott könyvre támaszkodik, míg jobb keze felemelt.

A trón emelkedett háttámlával bír, s két oszlopán ülő oroszlányok vehetők ki.

Ezen trón körül az egyik oldalon négy, négy pedig a másik oldalon, tehát nyolcz tudós és zsidó pap ülve foglal helyet, kik a kíváncsiság, csodálkozás és meglepetés arczkifejezésével kísérik az oktató és magyarázó üdvözítő előadását.

Különösen igen érdekes a tudósok közt azon két alak, kik az előtérben ülve, könyveikből egymást capacitálni látszanak.

Ezen oltár festményei Schongauer rézmetszetei után vannak festve, a festő művész azonban szintén mester lehetett a maga szakmájában, mert az alakok arczkifejezését igen természetesen adta vissza, a mi különösen ezen a képen látható, hol a nyolcz tudós mindegyikének más meg más arczkifejezése van, s az utóbbi mindig összhangzó a test többi részeinek mozdulatával.

A ruha redőzete, mint mindenütt, úgy itt is nagy szorgalommal van kidolgozva, úgy szintén a hajazat is Dürer-féle modorban, hegyes finom ecsettel van festve.

A jobb szárnyon fent látható :

3. A bethlehemi gyermekgyilkolás.

A kép elő és háttérét a gyermeköldöklés borzasztó jelenete foglalja el. A pánczélos és sisakos római zsoldosok, Herodes parancsát teljesítve, a rimánkodó és síró anyák karjaiból irgalom nélkül ragadják ki az ártatlan s védtelen magzatokat s azokat pallosaikkal a kétségbeesett anyák szeméi előtt — kegyelmet nem ismerve — legyilkolják.

Különösen megragadó a kép bal oldalán levő jelenet, midőn egy anya, felhasználva egy előnyösnek mutatkozó pillanatot, gyermekét böredőzetű palástjába beburkolva — futni készül, de egy katona észrevévén a nő futását, ebben a pillanatban a csecsemőt lábánál fogva kiragadva, jobb kezével emelt pallossal meggyilkolni készül. A kép jobb oldalán pedig egy szerencsétlen anya, hogy ne lássa szeretett magzatának megöletését, arcát kezeivel betakará.

Általában véve ezen borzasztó jelenet igen nagy hatással van visszaadva; a szerencsétlen anyák arczkifejezése természetes, kimondhatlan, s legmegragadóbb fájdalmat árúl el, ellenben a zsoldosok szánalmat nem ismerő arczkifejezéssel végzik borzasztó munkájukat.

A kép háttérében egy falakkal s bástyatornyokkal megerősített, s középkori kinézésű város látható, melynek kapujában Heródes daczos alakja, koronával fején, s böredőzetű, hosszú királyi paláttal van ábrázolva, s míg jobbjában a hatalom látható jelvényét, a jogart tartja, addig felemelt baljával a csecsemők legyilkolására nézve parancsot osztogatni látszik.

Herodes alakja mellett látható még kísérete is. — Ezen kép színezete is igen élénk, az alakok

jól vannak rajzolva, csak a kép háttére kissé nagyon markirozott, s a mit ezeken a festményeken általánosan lehet kifogásolni, ez a levegőtávlat hiánya, ugyanis a háttérben lévő tárgyak ép oly erős színezetűek, mint az előtérben lévők. — Úgy szintén a távlati rajz is itt-ott még hiányos.

Ugyanazon jobbszárnyon lent látható:

4. Az üdvözítő családjának futása Egyiptomba.

Ezen kép egy regényes s erdőkoszorúta hegységgel határolt vidéket ábrázol, mely tölgyfaerdjével s a pázsíton legelésző szarvasokkal az északi német vidék határozott jellegével bír.

Dr. Henszlmann Imre tudósunk összehasonlítja ezen festményt a kezénél lévő Schongauer-féle eredeti rézmetszettel, s azt találta, hogy ámbár ezen festmények készítője nem érte el azon művészi ihletességű magaslatot, melyet Schongauer (Martin Schön genannt von wegen seiner Kunst) elfoglalt, mindazonáltal ezen festmények jól vannak festve, s hazánk középkori nevezetesebb festményei közé sorolhatók; — s míg a Schongauer-féle rézmetszeten a kép baloldalát egy pálmaerdő foglalja el, mely a déli vidék jellegével bír, addig ezen festmények művésze, talán saját vidéke iránti előszeretetéből, a pálmaerdő helyett egy tölgyfaerdőt festett.¹

Majdnem a kép közepén, egy szürke öszvéren ül az Istenanya, ölében tartva és szoptatva a gyermek Jézust; az öszvér, a pihenés pillanatát felhasználva, az út szélén bujan növő füven legelész. — A kép közepén, az említett csoportozat felett, egy pálmának piros s bogyó alakú gyümölcsessel terhelt ágai angyalok által hajlítottak le. — A pálma alatt még József alakja látható, vállán egy zsákot, hátán pedig egy egészen a magyar kulacshoz hasonló faedényt visel.

A szent család menekvésének azon jelenését festé itten művészünk, midőn az út fáradságait kipihenve, egy pálmafa sűrű lombzatának hűs árnyékában, a további utazáshoz erőt gyűjtve megállapodik.

Ezen festmény kidolgozása nagy szorgalmat árul el, mert úgy a fák levelei, mind pedig az előtért képező buja növényzet egyes virágai lelkiismeretes hűséggel s pontossággal festvék.

Úgy mint az előbbi képeknél, hasonlóképen ennél is a háttér, aránylagosan véve az előtérhez, igen erősen van színezve, s ez által természetesen a kép hatásában igen sokat veszít; miután azonban általánosan véve a gót stílus oltároknál az oltárszárnyakon lévő festmények mint ilyenek önállóan soha nem hatnak, hanem azok — mint az oltár egyes részletei — az egész oltárnak díszítéséül szolgálnak, itt tehát az egyes képnek hatása az oltármű összes hatásának van alárendelve, s ez oknál fogva ha az egyes képek itt-ott talán erősen vannak is színezve, ez az összehatást csak emelni képes. — Ahhoz járul még az arany alap, mely a kép alakjai s a keret közti ürt fényével s folytonosságával mintegy kitölti, s ez által a szárnyajtók felületét, melyen a festmények mintegy díszítéséül szolgálnak jobban jellemzi. — Ezen a képen is a levegőt az aranyozott alap képezi, mely a képet ugyan kevésbé elsötéti, de általánosságban az egésznek nagy díszére szolgál.

A színtávlat (Farbenperspective) hiánya általánosan véve határozottan jellemzi a XV. századbeli német festészeti iskolát.

Az itt leírt négy képtábla az oltárszárnyak belső felületét foglalja el, ha azonban a húsvét előtti nagy böjt alkalmával az oltár szárnyai bezáratnak, akkor természetesen az ajtók túlsó felületén lévő képtáblák lesznek láthatók, melyek rendesen az üdvözítő kínszenvedésére vonatkozó jeleneteket tartalmaznak; a képek ezen beosztása majdnem minden gót stílus oltárnál föllelhető. Miután ezen oltár kettős táblákkal vagy ajtószárnyakkal bír, ennek következtében a bezárt ajtók négy képén kívül, a mozdulatlan, az az be nem zárható ajtószárnyakon még négy kép, tehát összesen még nyolcz képtábla előtűnik.

¹ Lásd: HENSZLMANN I. cikkét a *Kunst und Altherthum in Oesterreich* című, s DR. SCHMIDL ADOLF által Bécsben 1846-ban kiadott munkájában.

Ezen képcycclus, a mint már említém, az üdvözítő kínszenvedésére vonatkozó jelenetekkel bír, melyek hasonlóképen Schongauer rézmetszetei után készültek.

A képek a következő sorrendben következnek:

5. *Krisztus a Gethzemane-kertben, imádkozva.*

A kép kellő közepén térdel s kezeit imára kulcsolva az imádkozó üdvözítő, kinek egy lebegő angyal a keserűség vagy szenvedés kelyhét nyújtja át. — A Krisztus körül fekvő és alvó apostolok csoportozata, melyben a kezében pallost tartó sz. Péter alakját is fölismerhetni, a művésznak különösen sikerült.

A kert háttérében észrevehető az áruló Judás, elővigyázattal közeledő alakja, jobbjában egy lámpást, baljában pedig a pénzes zacskót tartva, utána pedig a kert kapuján keresztül, botokkal, villákkal, bárdokkal fölfegyverkezett kísérete tódul a kertbe.

6. *Krisztus elfogatása.*

Az előtérben áll az üdvözítő méltóságteljes alakja, kezei hátrakötve, nyakán pedig egy kötél van hurokra kötve; — sz. Péter, a hű apostol szeretett mesterét kiszabadítandó, egyenes római s rövid pallosával a zsoldosok egyikét támadja meg, a kit fülén meg is sebesít. — Az üdvözítő arcza Péter felé van fordítva, mintha a szentírás ezen intő szavait mondaná Péternek:

«Tedd hüvelyedbe a kardot, mert a kik kardot rántanak, kard által vesznek el».

A kép háttérét egy hegyes és kösziklás vidék képezi, a fák közt észrevehető Judás, midőn a 30 ezüst pénzdarabbal, mint vérdíjjal zacskójában futás által az árulás helyét elhagyni készül. — Ezen kép compositiója helyes és könnyen érthető, az alakok pedig jól rajzolva s színezve.

7. *Krisztus a Pilatus előtt.*

A kép jobb oldalán egészen az előtérben álló mennyezetes trónuson ül Pilatus, a trón előtt pedig az üdvözítő nemes tartású magas alakja látható, kezei hátrakötve, nyakán kötélhurokkal, körülötte pedig a botokkal, baltákkal, lándzsákkal, bárdokkal fölfegyverzett zsoldosok csapata áll, ezen csoportozatban legérdekesebb azon alak, mely kezében egy lánczos buzogányt (Mordstern) emelve, élénk arczkifejezése által a többi társaival együtt üdvözítőnk halálát kívánja. A háttérben látható nép, szintén mindenféle alakú bárdokkal s botokkal van fölfegyverkezve. Ezen kép compositiója élénk s változatos.

8. *Krisztus vesszőztatése.*

Üdvözítőnk kínszenvedése vesszőztatásával kezdődik tulajdonképen, melynek jelenetét ezen kép tünteti fel. Egy csúcsíves boltozattal bíró helyiség kellő közepén, a boltgerinczezetet tartó oszlophoz van Krisztus hátratett kezekkel kötve, piros palástja mellette fekszik a kövezeten. Három hóhérlegény botokkal és vesszővel ugyancsak neki látnak a vesszőztatás munkájához; megható s egyszersmind nagyszerű itt az üdvözítő arczkifejezése, valamint testének nemes tartása. A helyiség csúcsíveszetű ablak- vagy ajtónyílásán keresztül láthatni egy várost, melynek hegyes tornyai s csúcsormozatos erkélyes házai a XV-dik században divó gót vagy csúcsíves styl jellegével bírnak. A festmények háttérét képező várak, városok s tornyok

Mindezen itt elősorolt képek fatáblára vannak festve és pedig, a mint már említém, Schongauer Márton híres rézmetszetei után. Ezen képcyclyus festő művésznének nevét a régi okmányokban és számadásokban nem találtam feljegyezve, továbbá e tábla festményeken a lepkisebb monogrammjegyet sem lehet felfedezni. s így a mester neve határozottan még nem állapítható meg; azonban feltehető, hogy a főoltár festményeinek említett mesterei, az Úr születését ábrázoló oltár festészeti műveit is készíthették.

Ezen tizenkét táblafestmény a XV-dik századbeli legjobb festményeink közé bátran sorolható, ezen képek színezete mindenütt mély, élénk s meleg (saftig) s ebből könnyen látható, hogy ezen festmények mestere a színektől nem ijedt meg, hanem azokat bátran s hatással alkalmazta. A perspectiva, a mint már említém, itt-ott még igen hibás és hiányos, a mi nem is csoda, miután a XV-dik században a távlattan szabályainak alkalmazása még egészen ismeretlen vala (?).

Ezen kitűnő festmények méltók arra, hogy egy ily nagybecsű szobrászati művekkel diszített oltárnak diszélül és kiegészítésül szolgáljanak. Ezen középkori festményeknél mindenestre feltűnő a színgazdag olasz styl befolyása, továbbá mindenütt találunk életet, változatosságot s élénkséget.

Az alakok nyúlánksága s szárazsága, valamint a túlságos bő és hosszú öltönyök törött redőzete jellemzi főleg a német iskola műveit, itt azonban mindannak daczára, hogy ismeretlen művésznünk, a német iskola stylü Schongauer-féle rézmetszeteit másolá, megtartva ugyan az alakok helyzetét s állását, de azokban a színezés által életet öntött, alakjai valóban hússal s izommal bírnak, a testalkatrészek helyesen és jól vannak idomítva, abból látszik, hogy másoló művésznünk az anatómiát igen jól tanulmányozá; s pedig oly kitűnő eredménynyel, a minővel csak az akkori olasz művészeknél találkozunk. Igen valószínű tehát, hogy itt egy oly olaszboni mester műveit csodáljuk, ki Mátyás királyunk által meghíva, hazánkban hosszabb ideig működött. Lepkovszky József, krakkói tanár, ezen kitűnő képcyclyust bizonyos Suesz nevű művésznnek tulajdonítja, állítását azonban nem képes bebizonyítani, s csak annyit említ, hogy Suesz mester műveinek kidolgozása, tehát technikája igen hasonlít ismeretlen mesterünk festményein tapasztalható technikájával.¹

A kassai főoltár szárnyajtóinak hátlapján lévő festmények közt találtam több oly jelenetet, mely a bártfai oltárunkon is előfordúl, és pedig: A szűz halálának ünnepélyes jelenete; a tizenkét éves üdvözítő a tudósok közt; a bethlehemi gyermekgyilkolás, és végre az üdvözítő családjának futása Egyiptomba. Bártfai oltárunk ajtainak belső lapján is épen ezen négy festmény foglaltatik.

Ezen két oltár ugyanazon tárgyú festményeit egymással összehasonlítva, mindenkifőlött szemünkbe ötlík, hogy mind a két oltár fentebb említett tárgyú festményei ugyanazon mester — Schongauer — rézmetszetei után készültek, mert az alakok rajza, csoportosítása mind a két oltár festményein ugyanaz, bár a kassai képeken itt-ott néhány alak egészen ki van hagyva, mi által a kassai képek, viszonyítva bártfai oltárunk alakdús képeihez, kissé üreseknek tünnek fel.

Ezen két oltárunk említett festményei azonban leginkább a kivitelben különböznek egymástól, mert míg a kassai oltár hátlapján lévő említett képek helyzetüknél fogva csak felületesen vannak kidolgozva, addig bártfai oltárunk hason tárgyú festményei oly művészies bevezettséggel és hatással vannak festve, a minő kivitelt csak mesteri kezek által alkotott műveken találunk.

B) A SZENT KERESZT OLTÁRA.

(V. tábla, 14. idom.)

Ezen oltár, a mi a szobrászati valamint festészeti műveit illeti, feltűnően hasonlít az Úr születését ábrázoló oltárhoz, ezen hasonlatosság az oltár műrészleteinek leírásánál még inkább elő fog tűnni.

A „szent kereszt oltára” áll a hajó északi pillérsorának első vagyis keleti pillére mellett, és pedig annak nyugati oldalához támaszkodik.

¹ Lásd: *A bártfai templom ismeretéről* LEPKOVSKYKTÓL. A bécsei Central Comissio Közleményeinek II. évfolyamában.

Lábaikon szíjjal megerősített sarut viselnek, megfelelően Üdvöztőnk parancsának:

Köszetek sarukat lábaitok alá.

Az apostolok épen saruk által különböztethetők meg a prófétáktól, kik mindig bőrlábbelit viselnek, miután ők az Úr ígéit csak Palaestinában, az apostolok pedig az egész világon valának hivatva hirdetni.

A mint már említém, ezen festmények feltűnően hasonlítanak az úr születését ábrázoló s elébb leírt oltár remek kivitelű festményeihez, s ennek következtében igen valószínű, hogy ezen két oltár tábla-festményei egy s ugyanazon mester művei. — Az ülő apostolok természetes helyzete, a hibátlan s helyes rajz, továbbá az apostolok kifejezésteljes és élethű arczkifejezésű fejei, valamint a ruházat gazdag, természetes s nem túlságosan törött redőzete, végre pedig a mély s jól alkalmazott színezet mindenesetre kitűnő mesterre utalnak. — A színek közt különösen a piros és sötét-tengerzöld feltűnően hasonló egymással, mind a két említett oltáron, s miután tudjuk, hogy a középkori építőpáholyokban (Bauhütten) úgy, mint festőműhelyekben is, bizonyos complicált szerkezetek megoldására, vagy pedig a festőknél bizonyos színek vegyítésére nézve csak is a mesterek ismerték a fogást, mely a legények s tanoncok előtt természetesen titokban tartatott; ezen körülmény tehát — tekintve az említett színarányosságot — fentebbi állításomat csak igazolni látszik.

Ezen oltár szárnyajtóinak túlsó oldalán, a kereszt feltalálására vonatkozó festmények foglaltatnak, és pedig mindkét ajtó három mezőre oszlik, tehát zárt állapotban az oltár szárnyai hat képpel bírnak.

És pedig a következő rendben.

A jobb oldali oltárszárnyajtón kívülről:

1	4
2	5
3	6

1. *A kereszt feltalálása.* — Iлона (Helena) császárnő, Constantin császár anyja, koronával fején, egy sötét-tengerzöldszínű királyi palástba burkolva, kezeit imára összetéve áll a kép előterében, s figyelemmel valamint áhítattal párosult kíváncsisággal kíséri a kereszt kiáztatását.

Háttérben királyi kísérete, valamint tornyokkal és bástyafalakkal megerősített város — Jeruzsalem — látható.

2. *Constantin császár a kereszttel bevonúl Jeruzsálembe.*

— A legenda szerint Iлона császárné a kereszt felét fiának Constantin császárnak küldé, ezen a képen tehát a császár bevonulása van ábrázolva. Constantin császár koronával fején, s egy hermelinnel bélelt s szegélyezett bíbor palástban, a feltalált kereszttel vállán, egy fehér lovon a város felé lovagol, kísérve nagy embertömeg által, de a mint a menet a város kapuja előtt jön, a kapu rögtön bezáródott.

Constantin csodálkozva látszik egy a kapu felett lebegő angyalra tekinteni, mely utóbbi egy irat-tekerect tart a következő tartalommal:

• ille • in • humilitate • portavit •

azaz: Ő (Krisztus) alázatossággal vitte t. i. a keresztet. — A legenda szerint az angyal inté a császárt, hogy úgy mint Krisztus, pompa nélkül, alázattal vigye a keresztet, mert csak ebben az esetben nyílik meg előtte a város kapuja; — ezen utóbbi jelenet egy más képen szemlélhető.

3. *A kereszt imádása.* — A kereszt egy veres szegélyű oltárkendővel betakart oltáron áll, körülveve mindkét oldalon égő gyertyákkal, melyek igen csinos s gót stylű bronce gyertyatartókban elhelyezvők. — Az oltár egy kápolna félköríves apsisában foglal helyet, mely egy félgömbalakú concha boltozattal bír, s világosságát négy félköríves, romanizáló s mély bélietű ablaknyíláson nyeri. — A boltozat kékszerű s arany csillagokkal behintett, a boltgerincek úgy nemkülönben a zárkö veresre festvők.

Az oltár lépcsőzete előtt az imádkozók vannak csoportosítva, vegyítve férfiak és nők, kik között néhány nyírott hajú — tonzurás — pap is észrevehető.

sisakja kényelmesen elférve az arcádivezet alatt, e szerint az meggörbítve nincsen, hanem szép egyenes irányban halad egészen a keresztrózsza legfelsőbb csúcsáig.

Az egyenes és veres színű gót stílusú ráházattal szegélyezett predella közepén egy körfémerben az üdvözítő feje arany alapon mesterileg van festve, különösen az arcz szenvedő kifejezése természetesen van visszaadva, a töviskorona szúrása által okozott, s az arczon lefolyó vércseppek nem rikító, hanem természetes piros színűek. A fémer körszélén egy majuszkula betűkből álló felírat vehető ki, de kopottsága miatt már nem olvasható.

Nem emlékszem, hogy láttam volna valahol, a középkorból származó tempera festményeken. üdvözítőnk egy oly kifejezésteljes, s oly természetes hűséggel festett arcát, mint itt. Ez a fej magában véve valódi remekmű, s úgy látszik, hogy az oltár remek festményeinek mestere, nemcsak a kisebb alakok, hanem a nagyobb — és e szerint nehezebb kivitelű — fejek festésében s azok kidolgozásában is járatos volt.

A mint említém, ezen „vera ikon“ feje a legbecsesebb középkori hazai festmények közé bátran sorozandó.

A predella többi felülete szépen hajlított s halhólyag motívummal bíró pálcázattal (Stabwerck) vagy pálczaművel van borítva, mely utóbbi igen szépen s szerkezetileg összeköti a predella közepén lévő féمرت a predella tagozatos párkányzatával.

A pálczamű ezüstözött, s e szerint a predella brillánskék alapszínéből igen előnyösen válik el.

A mondottak szerint méltán lehet következtetni ezen oltár kiváló nagy műbecsére is, annál inkább, mert oltárunknál nem találkozunk még a csúcsíves stílus késő korszakbeli s már elkorcsosodott formáival, hanem ellenkezőleg ezen oltárműnél a stílus szerkezete, a decoratióval teljes összhangzatban, még tisztán van alkalmazva.

Továbbá a festmények határozott s mély színezete, az előnyösen alkalmazott aranyalap, mely az apostolok alakjainak silhouettjét élesen adja vissza, az oltárszekrény remek kivitelű szobrászati művei, s végre a mérsékelt magasságú, s szép arányokkal bíró tornyozat vagy ormozat, finom műérzéssel színezett alakjaival, szóval mindezen itt elősorolt előnyök, ezen remek kivitelű oltárunk hatását, szépségét s becsét igen emelik.

A mi pedig ezen oltár arányait illeti, e tekintetben, mint ezen templom legarányosabb és legszebb oltára, mint unicum válik ki a többi gót stílusú oltárok közt, s ha egy mellékoltár, mely még azonfelül egy oszlop ívezete alatt is áll, oly nemes arányokkal bír, minő lehetett akkor a szentélyben álló főoltárunk?

Az üdvözítő születését ábrázoló s remek kivitelű oltárunk, magassági méreteiben s arányaiban az arkadívezete miatt, nem fejlődhetett ki teljesen, s azért, a mint már említém, ezen oltár ormozata vagy rakványa az oltárszekrény méreteihez képest kissé alacsony, mely körülmény következtében az egész mű kissé nyomotnak látszik; egészen másképp áll a dolog a szent kereszt oltárnál, itt mindannak daczára, hogy oltárunk majdnem ugyanazon magassággal bír, mint az előbbi, mégis az egész oltármű arányos, és pedig azért, mert ugyanazon magasságnál itt az oltárszekrény sokkal keskenyebb, e szerint a felrakomány — mely mindig a szekrény szélességének megfelel — is keskenyebb, mi által az egész oltármű magasabbnak, nyúlánkabbnak látszik.

Ezen oltár tehát, nemes arányainál fogva, templomunk legszebb alakú oltári közé sorozandó, ily szép arányú mű — gondolám magamban — lehetetlen, hogy nem felelne meg az *arany metszés* (Sectio aurea) szabályainak, s csakugyan pontos mérések nyomán kiderült, hogy ezen oltárművünk is tökéletesen megfelel az arany metszés æsthetikai törvényének.

Ám lássuk a mérések és a számítások eredményét.

Az oltár szekrényének s ormozatának összes magassága, az előbbi méretek szerint. = 5.60 méter, a szentségháznál alkalmazott módszer szerint, ha itt kiszánítjuk ezen összegnek (5.60) megfelelő majorját, akkor a következő eredményt kapjuk:

czal van ábrázolva, jobbjában az előbbihez hasonló csinos gót stylü püspöki botot tartva, de egyéb megkülönböztető jelvénynyel nem bír.

Az említett Mária-szobor talapzatán nem kis meglepetésünkre az 1505-dik évszámot találjuk bevésve, úgy szintén az oltárszekrény háttérének azon részén, melyet a sz. Mária szobra elfoglal vagy eltakar, ismét előtűnik az 1505-dik évszám fekete festékkel írva. Az arabs számok alakja körülbelől így néz ki :

- 1505 -

Az oltárszekrény háttérét egy igen szépen ornamentirozott szőnyeg takarja be, mely gyenge aranyozásával s diszitményeinek szelíd színezésével a három szobor számára igen festői hatású háttért képez.

Az oltár szekrényében álló püspökök alsó ruhát, s e felett casula alakú köpenyt vagy palástot, kezeiken pedig keztyüt viselnek, újjaikon feltűnően sok gyűrű diszlik, általában véve ezen két alak ruházata már azon korszakot jelzi, midőn az egyházi hierarchia hatalmának, tekintélyének s gazdagságának tetőpontját elérvén, az egyházi viseletben, mellőzve az egyszerűséget, fény, hatás s külső pompa után törekedett. Mily egyszerű a két püspök közt álló sz. Máriának „*a mennyország királynéjának*“ szobra! Igaz ugyan, hogy a középkori gót oltároknál gyakran előfordúl, miként például: a lőcsei és kassai főoltároknál is, hogy a szekrényben az üdvözítő vagy sz. Mária szobra mellett még két szent állítatott fel, azonban oly formán, hogy a közepén álló Üdvözítő vagy a szűz szobra, megkülömböztetésül a többi szobroktól — részint azoknál nagyobb, részint pedig az által, hogy azonkívül még egy külön talapzatra állítatott fel, — s ez által domináló nagysága, s néha szorgalmasabb kidolgozása által mindig feltűnően kivált a többi szobroktól, — ekként az említett főoltároknál is, a szekrény közepén álló sz. Mária szobra sokkal magasabb a mellette két oldalon álló szobroknál. A szobor ilyeszerű nagyobb magassága által mintegy kifejezést adtak azon különös nagy tiszteletnek, melylyel az Üdvözítő vagy a szűz iránt viseltettek.

Ezen szokás a XV-dik századbandivott, — ellenben későbbben a mint oltárunkon is látható, a mellékszentek szobrai már sokkal magasabbak mint a közepén álló sz. Mária szobra, mely elrendezés természetesen nem igen felel meg a XVI-dik század elején még dívó Mária cultusnak.

Ezen oltár a dyptichonok vagyis a kettős szárnyú oltárok közé sorozandó, miután mindkét oldalán két-két ajtószárnynyal bír, melyek közt a két belső szárnyaajtóval — a nagy bőjt alkalmával — az oltárszekrény bezáratott.

A szárnyaajtók mindegyike két részre osztott, s így két képtáblát tartalmaz, — tehát az oltár rendes nyitott állapotában a belső szárnyakon összesen négy képtábla látható.

Ezen négy képtáblán a sz. Athanasia életére vonatkozó jelenetek vannak festve, és pedig :

A balszárny felső részén

1		3
2		4

1. Sz. Athanasia — egyik kezében guzsalyt s orsót tartva, míg másik kezével azon pálmaág felé nyúl, melyet egy fehér ruhába öltözött ifjú tart kezében, itt mind a két alak ülő helyzetben van ábrázolva.

2. Sz. Athanasia sirba letétele van itt ábrázolva, ugyanis egy négyszegletű, tumba alakú, s köből faragott sírban fekszik Athanasia halott alakja, kezeit mellére keresztbe téve. — A sír mellett áll a fehér ruhás ifjú a pálmaággal, s háttérben a halott kísérete.

A jobbszárnyon pedig a következő jelenetek láthatók :

3. Sz. Athanasia jelvénye nélkül van ábrázolva, mellette áll a fehér ruhás ifjú a pálmaággal kezében; itt mind a két alak álló helyzetben van ábrázolva. — Végre

correctsége mellett a színezés kissé száraz s élénkség nélküli, mindazonáltal a részletekből kitűnik, hogy mégis mesteri s nem legénymunka.

A belső képek háttére aranyozott s ornamentatióval diszített, ellenben a külső képek háttérét általában véve mindenütt szép kék csillagos ég képezi,

A kék szín itten kissé zöldbe játszik, hasonló az olasz művészek által használt úgynevezett Michel Angelo kék színhez, s e szerint ezen oltár bezárt állapotban — tehát nagybőjtben — a külső képcyclus háttérének kék színezetével, s sötét veres rámásatával a bőjtnek megfelelő komor s megható külsővel bír.

Az oltárszekrény, valamint a külső oltár szárnyajtók hátsó felülete csinos gót stylü ornamentatióval van befestve, és pedig fekete alapon lévő zöldszínű levél ornamenttel, melynek ágai és indái közt a város két bárdos s nyolcz pólyás czímerpaizsa ügyesen van beillesztve, a czímer nem bír heraldicus színekkel, hanem mint egyszerű decoratio az ornament fekete és zöld alapszínével van festve. — Ezen czímerpaizs alakja itt megfelel tökéletesen a XVI-dik században mindinkább dívó tarsolya alakú (Tartsche) paizsoknak.

A czímer felett egy szalagon találkozunk harmadszor az oltár készítési 1505 évszámával.

Az oltár háttérének ezen ornamentatióját tovább figyelemmel kísérve, szemünkbe ötlík egy kis pais, melynek mezején veres színnel A és R majuskula betüből álló monogramm vehető ki, s pedig ily formán :

Igen valószínű, hogy itt a mester monogramja áll előttünk, kinek nevét ezen monogrammból nehezen lehet meghatározni, hacsak a városi levéltárban levő régi számalások nem nyújtandnak e tekintetben felvilágosítást.

Különben meglehetünk elégedve már azon felfedezéssel is, hogy ezen oltárművünk készítési évét (1505) biztosan meghatározhatjuk; mert sok oltárnál még az sem ösmeretes.

Ezen oltár felső ormozata — rakványa — három toronyfiból áll, melyek közt a középső kettős fülkével bír s e szerint — mint rendesen — ez a legmagasabb. — A toronyfiak fejei a számárhát ívezetek összerakásából helyesebben összefonásából származó architecturából állanak, mely kiugró kisebb toronyfiakkal mennyezeteket (Baldachine) képez; — ezen mennyezetek alatt, csinos fejezetű s font vagy csavart törzsű oszlopocskákön finom kivitelű szobrocskák állanak; így a középtoronyfi alsó fülkéjében látható sz. Lőrincz diakon szobra, jobbjában a vértanúi halálára vonatkozó vasrostélylyal, baljában pedig pálmaággal, mint a vértanúság jelvényével. — A középső toronyfi felső fülkéjében pedig sz. Miklós püspök szobrocskája van elhelyezve. A baloldali mellék toronyfi alatt sz. *Eutropius*, kezeiben jelvényével: egy «saruvál», a jobboldali toronyfi alatt pedig sz. *Pamphilus* szobrocskája, kezében egy borotva kést tartva, látható.

Általában véve, miután ezen oltárunk már az 1505-dik évből való — a decoratio úgy nem különben az architectura részletei már a gót styl hanyatlási korszakát jelzik. Így a számárhátí ívezetek itt már túlságosan s inkább decorativ tekintetben vannak alkalmazva; továbbá a toronyfiak csúcsai, tetőzetei (Riesen) csavaralakba egymásban font ágakból állanak, s végre az egyes mezőket betöltő diszitmény (Füllungsornament) levelei, virágai, sőt az ágak és növénysszárak már csigavonal alakú görbülései a gót

Az oltár részeinek főméretei a következők:

A mensa magassága	1.09 méter
A predella magassága	0.63 „
Az oltárszekrény magassága	1.89 „
A felrakvány magassága	3.16 „
Tehát az oltár összes magassága	6.77 méter
Továbbá a belső szekrényt elfoglaló középső képtábla szélessége	1.12 „
mely méret fele esik az oltárszárnyajtókon levő képek szélességére azaz	0.56 „

A mint már említém, ezen oltár középszekrényének a helyét egy táblakép (Tafelgemälde) foglalja el, az oltár szárnyak ajtóinak felülete nincs osztva, s így minden ajtó egy nagy képpel bir, s miután oltárunk kettős szárnyajtókkal van ellátva, e szerint az úgynevezett kettős szárnyú (Doppelflügelig) vagy dyptichonok osztályába sorozandó.

Nyitott s normális állapotban oltárunk három képet mutat, és pedig a középső helyet elfoglaló képen.

1. *Az ur vacsorájának ünnepélyes jelenete* van ábrázolva, és pedig nagyszerű

2	1	3
---	---	---

compositióban. A négyszegletű s meglehetősen jó távlatban rajzolt asztaltábla, két helyen kék sávokkal díszített fehér asztalkendővel van terítve; az asztal közepén egy köralakú, de távlati rajzban egy kerülék (oval) alakúnak látszó ezüst tálon a sült husvétí bárány látható, mellette pedig egy igen izléses, gót stylű, magas ezüst kupa vagy kanna áll. Az asztalon minden apostol előtt egy ezüst tányér, egy mai késeinkhez hasonló késsel van elhelyezve, s azonkívül még egynehány lábnélküli pohár alakú ezüst s arany serleg vehető ki az asztalon.

Fent az asztalfején, ül az üdvözítő, nemes arczkifejezésű alakja. Kifejezésteljes arczán a jóság s szelídség honol, kis körszakált s homlokán két felé osztott, sötétbarna s vállaira omló hosszú hajat visel; a kissé jobb válla felé hajló fejét körnimbus díszíti, liliom végű kereszttel ellátva, melynek mint rendesen, itt is csak három ága látható, a negyediket maga a fej fedvén el.

Üdvözítőnk képünkön sötét kék öltönyt visel, mely nyakát szabadon hagyja, felemelt jobbával áldva a balkezeiben tartó kenyeret, mely ünnepélyes cselekvény (actus) üdvözítőnk magatartásában igen találóan van kifejezve.

Az asztal mind két oldalát elfoglaló apostol alakjainak mozdulatai igen természetesek, s azok részint meglepetést, részint csodálkozást árúlnak el. Az apostolok — mint Istennek felkentjei — hosszú hajjal és szakállal vannak ábrázolva, ruházatuk egy alsó öltönyből, s egy külső palástból áll, mely utóbbinak redőzetei némely helyen igen festői hatással vannak elrendezve és idomítva; az apostolok alacsony és támnélküli padokon ülnek.

Ezen jelenet alakjainak csoportosítása s elhelyezése igen élénk, természetű, ünnepélyes s kifejezésteljes. A rajz mindenütt correct, az arczok és kezek szorgalommal, s a német iskolát jellemző bizonyos élességgel s pontossággal kidolgozva, a színezet élénk s nedvteljes, s általában véve ezen festmények feltűnően hasonlítanak a keresztoltáron levő, s fentebb már megismertetett festményekhez, s így miután a mester monogramja itt is hiányzik, feltehető, hogy ezen oltár képeit is az urunk születését ábrázoló, valamint a keresztoltár képeinek mestere festé.

A baloldali oltárszárnyon látható:

2. *Melchizedek, Salem királya, az első vérnélküli áldozatot az Úrnak bemutatva.* Melchizedek, főpapi díszben, süveggel fején, hosszú palástban áll egy oltár előtt, s felemelt jobbában kenyeret, baljában pedig borral telt arany kelyhet tartva, mint király szokás szerint első vér-

Vége 4. *Sz. Borbála*, egyik kezében a toronynyal, mint jelvényével van ábrázolva, ruházata és palástja szép redőzetben ömlik le keskeny vállairól, a másik kezével az arcát befedő fátyolt lebbenti fel, arcza szép fiatal, kifejezésteljes, s feje körnimbussal körülvett.

Ezen négy külső képen levő alakok háttére égszín kék, azonfelül a sz. Egyedet s sz. Borbálát ábrázoló képtáblán a felső gót architectura alatt egy felette szép diszitményű szőnyeg van festve, melynek motivumai megfelelnek a gót styl korszakában divó hullám vonalú diszitmény elrendezésének; a szőnyeg alakja sötét kék, a gót stylű levéldiszitmény zöld, továbbá az egyes mezőkben fehér s veres szirmú virágok kellemes hatással váltják fel egymást.

A mi pedig ezen oltár festményeinek kivitelét illeti, az, ha nem is oly kiváló szépségű, mint az úr születését ábrázoló oltáron, mindazonáltal ezen képek is templomunk műbecsü középkori festményei közé sorozandók.

Ezen oltár predellájának kellő közepén egy kiálló consola van alkalmazva, melyen eredetileg feszület vagy az oltári szentség állíttatott ki, ezen feltevés igazolására szolgál a consola mindkét oldalán, a predellán festett két térdelő angyal, igen diszes s stylszerű füstölőket tartva kezeikben. Ezen angyalok fürtös szőke hajjal, hosszú lebegő fehér ruhában, s hegyes végű szárnyakkal vannak ábrázolva, ép oly stylben s oly nagyszerű fölfogással, a mint azt Schongauer által festett angyalok átszellemült s könnyüded alakjain tapasztaljuk. A predella alapszíne fekete, mely színtől a világos ruhájú angyalok igen festőileg s előnyösen válnak el.

A mi pedig oltárunk felrakoványát vagy ormózatát illeti, erre nézve okom van gyanítani, hogy az oltár ezen része már újabbkori, de a renovatio oly annyira stylszerű s lelkiismeretes, hogy a különbséget csak a műrégész gyakorlott szeme képes észrevenni.

A középszekrény felett az oltár tengelyén egy közép toronyfi emelkedik, melynek csinos meny-nyezete alatt, egy nyolczoldalú kingró consolán a jó és rossz lelket serpenyőjében mérő sz. Mihály angyal csinos szobra áll, s míg baljában a mérleget tartja, addig felemelt jobb kezében a keresztmarkolatú egyenes pалlost magasra emeli; a mellén csattal megerősített hosszú palástjának külső kelméje zöld, ellenben bél-lése piros színű.

Ezen középső toronyfit mindkét oldaláról a szokásos alacsonyabb s kisebb toronyfiak helyett itt egy kissé lapos gót architectura fogja körül, mely két sarok fialából s egy késő kori mérművel ellátott számárhátú ívezetből áll, melynek legfelsőbb csúcsát kereszttrózsák diszítik.

Ezen két sarok toronyfihoz a szárnyajtók felett levő számárhátú ívezet símúl, mely utóbbinak belmezejét későkori halhólyag forma motivumokból álló diszitmény tölti ki. Ezen oltár felrakványa tehát csak az említett Sz. Mihály szobrával bir, a felrakvány többi része a közép alaknak csak mintegy háttérül s decoratiójául szolgál.

Meglehet, hogy ezen oltár tornyozata időközben megromlott, s csak későbbben a még megmaradt műrészletekből állíttatott össze, a hiányzó műrészleteket lehetőleg az eredetiekhez hasonló részletek által iparkodtak pótolni, a mi ezen az oltárnál csak félig sikerült, mert a tornyozat aranyozása igen halvány s kissé zöldes, továbbá a pálcázat (Stabwerk) némely helyen nincsen valóságban kimetszve, hanem csak festékkel van megjelölve.

Mindamellettt ezen oltárunk is különösen aranyalapú festményeivel még igen szép hatású s a szekrény (itt közép kép) csekélyebb szélessége miatt magassági méretei is arányosabbak, mint a hasonló magassággal bíró, urunk születését ábrázoló oltára, melynél a széles felrakvány az arcadívezeti hevederív bekezdése által nem fejlődhetett ki teljesen.

Az oltár méretei nem nagyok s a következők:

A mensa magassága, az egy lépcsőfokkal együtt	1.47 méter
A predella	0.57 "
A középszekrény helyét elfoglaló képtábla magassága	1.79 "
A wimperg-féle csúcsok magassága	0.94 "
E szerint az oltár összes magassága	4.77 méter
A középtábla szélessége	1.44 "
Egy szárnyajtó szélessége az előbbinek fele	0.72 "

A képek a mellékelt idom szerint e következő rendben elhelyezvék:

1. Sz. *András* apostol méltóságteljes s igen finom kivitelű, jól rajzolt alakja foglalja el a középtábla legnagyobb részét; kifejezésteljes fejét körnimbus veszi körül, ősz haja homlokának közepén ketté osztott, bajusza és hoszu szakállá szinte ősz. Jobb kezében X alakú úgynevezett András keresztet tart, míg a köpenye által eltakart balkezén egy középkori kötésű csattos s nyitott könyv nyugszik.

18	15	16	17
12	2	1	8
13	3	7	10
14	4	5	6
			11

Sárgás színű és gótstylű ornamentatioval diszitett alsó ruha felett egy böredőzetű sötét-zöld színű palástot visel, a kép arany háttére sajtolt szőnyeg diszitménynyel bir.

Ezen a képen az úgynevezett András keresztje, nem faragatlan két fatörzsből áll, a mint azt a Liptóme gyében fekvő sz. András templom oltárán¹ vagy pedig a besztercebányai templom tornyán² találjuk, hanem e kereszt két gyalult léczből vagy deszkából készült.

2. Sz. *Cosmas és Demjén (Damian)* az egyházi és középkori festményeken majd nem mindenütt együtt vannak ábrázolva, mert testvérek voltak.

Ezen két alak mindegyikének a kezében egy szelencze alakú edény (Büchse) látható, miután mint orvosok sikerrel gyógyítottak, sőt csodákat is tettek, azért az orvosok és gyógyszerészek védszent jeiül tiszteltettnék.

Igen érdekes ezen két alak ruhaviselete; polgári állású férfiak lévén, a művész azokat csakis az akkori középkori polgári viseletű ruházatban festheté.

Sz. Cosmas fején szürke süveget visel, sötétkék színű, hosszú, redőzetnélküli öltönye prémmel szegélyezett; míg a mellette álló Demjén, fején kucmaalakú süveget hord, talárszerű hosszú palástja piros alsó ruhája pedig sötét-zöld színű, s mind a két alak feje körnimbussal körülvett. A kép háttérében parapettszerű fal látszik aranyozott hát lappal.

3. Sz. *Márton és sz. Lőrincz*, Sz. Márton rendesen lóháton és pánczéiban mint római lovag van ábrázolva, itt azonban helyszüke miatt álló helyzetben pallosával vágja le köpenyének egy részét, melyet egy földön csúszó s csak egy ingben öltözött nyomorék kezeivel felfog. Feltűnő, hogy ezen a képen sz. Márton sisak helyett hercegi süveget visel. A mellette álló szent Lőrincz mint diacon van ábrázolva, s míg leeresztett jobbában a martyr halálának eszközét, jelvényét a vasrostot tartja, addig a baljában tartó szép s diszes kötésű nyitott könyvből olvasni, imádkozni látszik. Épen ily állásban van sz. Lőrincz is a 3-dik szám alatt leírt Mária oltárának felrakványában mint szobor idomítva; feje fedetlen s kör-nimbussal körül vett.

4. *A keresztre feszített üdvözítő* körülvéve a keresztfa alatt álló Mária és Jánossal

¹ Lásd MYSKOVSKÝ értekezését: A liptóme gyei középkori műemlékekről az *Archaeologiai Közlemények* XI-dik kötetének II. füzetében, hol egyszersmind a sz. András szobrának rajza is foglaltatik.

² Lásd az *Archaeologiai Közlemények* VII. kötetének I. füzetét, hol annak 16-dik lapján a besztercebányai templom tornyán lévő sz. András szobra rajzban szemléltető.

A folyó partján sz. *Makárius* remete egyik kezében lámpással, közeledni látszik sz. *Kristóf* felé, mintegy meg akarván veszélyes utját lámpásával világítani; a kép háttérében egy zárda alakú s kőfallal körülvett építmény látható.

11. A jobb oltár-szárnyajtó legalsóbb részén a sárkánynyal viaskodó *szent György* fehér lovon ülő pánczélos lovag alakja látható, a midőn hosszú nyelű lándzsáját a földön hentergő sárkány nyitott torkába döfi; a fehér ló ügetése kissé nehézkes, a kép háttérében látható a térdelő királyleány, koronával fején, s egy megerősített vár.

Ezen oltár balszárnyának felülete — a jobboldalinak megfelelően — szintén három képkeretre osztott, legfelsőbb részén látható:

12. Sz. *Antal* remete, egyik kezében könyvvel, a másik kezével sajátos T alakú botjára támaszkodva, fején kucsma alakú főveget visel, mellette látható jelvénye: egy disznó.

Sz. Antal mellett sz. *Borbála* áll, fején koronát, s alsó ruházata felett pedig sötét-zöld színű bőredőzetű köpenyt visel, egyik kezében jelvényét a tornyot tartja, mely utóbbira jobbjának mutató ujjával mutat. A kép háttérének egy részét is egy parapettszerű falazat foglalja el, a háttér felső része aranyozott.

13. A bal-szárnyajtó középső képtábláján két ismeretlen szent alak van festve, mind a két alak különös alakú szőrös kucsmában, egyik kezében a martyrság jelvényét az egyenes pallest, a másikban pedig egy pálmaágat tartva. Az első alak egy polgári prémes zubbonyt, a másik pedig a fehér alruha felett egy sötét színű palástot visel. S miután ezen két szent alak jellemzőbb jelvényekkel nem bír, e miatt azok meghatározása nagyon meg van nehezítve.

14. A balszárny legalsóbb mezéjén látható az imádkozó *Jézus a Getsemane kertben*. körülvéve alvó tanítványai által, a kép háttérében kivehető a deszkapalánk nyitott kapuzatán kíséretével berohanó Judás.

A mint már feljebb említém, ezen oltárunknál a tornyos ormózat helyét, négy háromszög alakú csúcslap (Giebel) foglalja el, melyek közt kettő az oltár középtábláján, a másik kettő pedig az oltárszárnyajtók felett emelkedik.

Ezen háromszögű csúcsokon tehát a következő jelenetek ábrázolva:

15. *A három király ajándékot hoz az új-szülöttnek*, Jézusnak, ki a szűz ölében ülve, kezét áldólag emeli fel a jövevényekre.

16. *Keresztelő sz. János* ülve van ábrázolva, baljában egy könyvet tart, melyen egy kis báránka fekszik, a szent János jobb kezének mutatóujja a báránka felé van irányozva; különös, hogy keresztelő sz. János a szepes-olaszi s más keresztelő medenczéken ép ily alakításban fordul elő, s rá mutatva a bárányra a szent írás e következő helyét illusztrálja:

«Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata Mundi». — Az oltár ajtói felett emelkedő két háromszögű csúcsban

17. és 18. Két ismeretlen szent püspök mellképe látható, figyelemreméltók itt a püspöki jelvények, úgymint süvegek és pedumok stílszerű alakításai így a süvegek — infulák — még alacsonyak s háromszögű alakúak, a püspöki bot felső része — a feje — egyszerűen hajlitott végén csinos s gót stílusú levél csomóba végződik, továbbá a casula vagy pallium egyszerű, de mégis izléses csattal bír. Miután pedig sz. Adalbert és sz. Egyed szobrai s képei templomunk több helyén együtt találhatunk, valószínű, hogy ugyanazon szentek itt is együtt ábrázolva.

Ha ezen oltár szárnyajtói bezáratnak, akkor az oltár felső részén lévő két-két háromszögletű csúcs egymást tökéletesen fedi, úgy hogy oltárunk bezárt állapotában két csúcsfal van koronázva; ezen csúcsok, mint a gótépítészetben előforduló csúcsfalak (Giebel) levélesomókkal (Krabben, Giebelblummen) s rendes keresztrozsával vagy keresztvirággal díszítvők.

Bezárt állapotban, a két ajtószárny külső felülete három-három képmezőre osztott, összesen tehát hat képtáblája van, a következő tartalommal.

azaz 1486-dik évben végeztetett be teljesen, igen valószínű, hogy kápolnánk építésénél régibb oltárunk eredetileg a templom hajójában állhatott valahol, s csak későbbben 1486-dik évben, a szent András kápolnájának hozzáépítésének bevégezése után, tétetett át a mostani helyére.¹

Átalában véve ezen oltárunk mind műtörténeti, mind pedig művészeti becse nem csekély, s kár, hogy mesterének monogramma az oltár festményein hiányozván, ezen oltármű mestere nem puhatolható ki oly könnyen, és pedig annál kevésbbé, mert ezen oltár festményei kivitel és styl tekintetében templomunk többi oltárműveink festményeitől egészen elütnek.

Ezen táblafestmények háttere arany lévén, a szentek egyes álló alakjai a fénylő aranyalapból sötétén válnak ki, s ennek következtében oltárunk a byzanti aranyalapú (mozaikok) rakművek és emaillok hatásával bir, mely hatás természetesen igen emeli oltárunk szépségét s érdekes régiségét.

A mint már említém, a szent András kápolnában, az ötvenes évek elején, a szent-sír kissé szinpadias alkotmánya állíttatott fel, mely kápolnánk belsejét majdnem egészen betölti; e miatt oltárunk jelenleg már nem használtatik, s nehezen hozzáférhető; reménylem azonban, hogy templomunk restaurációja alkalmával ezen oltár tisztességesebb s műbecséhez méltóbb helyet nyerend.

F) SZ. MÁRIA OLTÁRA.

Ezen oltárművünk, a templom déli mellékhajójához 1486-dik évben hozzáépült részének azon kápolnájában áll, mely rendesen *Mária* vagy — miután későbbben abban Serédy Gáspár márványtumbája állíttatott fel, Serédy kápolnájának is nevezetik.

Ezen oltárunk több tekintetben nevezetes; így ez az egyedüli oltárművünk, melynek készítése éve egy Rómában 1463-dik évben kelt indulgentiális okmány által pontosan meg van határozva, továbbá oltárunk nevezetes az oltár szárnyajtóin levő féldomborművü képcyclusánál fogva is, s utóbbi tekintetben hasonlít a löcsei főoltárhoz, valamint a besztercebányai sz. Borbála oltárához.

Az oltár főméretei a következők:

A mensa magassága	1.49 méter.
A predella magassága	0.46 „
A szekrény magassága	1.81 „
így az oltár összes részeinek magassága	3.76 méter.
A belső szekrény szélessége	1.36 „

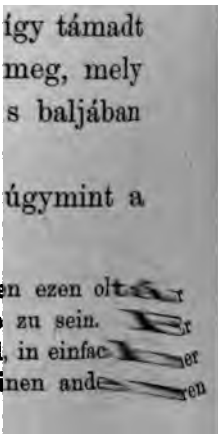
mely méret fele azaz 0.68 megfelel az oltár szárnyajtóin lévő képtáblák szélességének.

Megjegyzendő, hogy ezen oltárunk felrakványa már egészen hiányzik, s csak a sz. Sebestyén szobrocskája marad még fenn, mely e templom depositoryumában őriztetik, ez oknál fogva a hiányzó felrakvány a magassági méretek feljegyzésénél nem is fordul elő.

Az oltár szekrényének belső része két mély oldalhorony által szegélyeztetik be, s az így támadt középső fülkének felső része, mennyezetet képező csúcsívezetes diszítvány által koronáztatik meg, mely fülke polygonal mélyedésében a gyermek Jézust tartó szent szüz szobra áll, koronával fején, s baljában jogart tartva, tehát itt mint a mennyek királynéja van ábrázolva.

Ezen szobor alakítása, a ruharedőzet művészies kidolgozása, valamint a részletek, úgymint a

¹ Lásd HENSZLMANN IMRE értekezését a *Kunst und Alterthum in Oesterreich* című munkában; melyben ezen oltár koráról ekkép nyilatkozik: Der älteste unter den Altären scheint der gegenwärtig in der Andreas-Kapelle befindliche zu sein. Er enthält in 4 Abtheilungen, jede mit einem einfachen Giebel über sich, mannigfache Heiligenbilder auf Goldgrund, in einfacher Composition von wenig Figuren. Da die jetzige Kapelle neuer als der Altar selbst zu sein scheint, mag er ehemals einen andern Platz eingenommen haben.

üdvöztető kinszenvedésteljes alakja (vir dolorum) a szűz és József alakjai közt foglal helyet. Ezen három alak — a kopott festés miatt — már nehezen vehető ki, a predella többi felülete pedig arany csillagokkal behintett kék színnel van díszítve.

Az oltárszárnyajtók hátulsó felületén eredetileg hasonlóképen festmények díszlettek, jelenleg azonban azok annyira elkopottak, hogy a kép alakjai már teljességgel ki nem vehetők.

Ezen oltárunk kora és készítése ideje egy a városi levéltárban levő, s Rómában 1463-dik évben kelt, — hat függő pecséttel ellátott — eredeti okmány által pontosan meg van határozva, mely a *fraternitas St. Coporis Ckristi* nevű egylet teendőit s szabályait tartalmazza. Okmányunk több Cardinális s püspök által van kiállítva, s ezen az oltárnál imádkozó bűneinek megbocsátását biztosítja. Ezen okmány alapján oltárunk alapítója Scultéti Keresztyély az akkori bártfai plébános, valamint még több egyházi és világi személy, kik azonban névszerint nincsenek megemlítve az okmányban.

Ezen okmány szerint tehát oltárművünk 1463-dik évben már készen volt, s a mint már említém, eredetileg a déli mellékhajó keleti zárfa mellett állhatott, mivel a mostani sz. Mária kápolnája, hol az oltár jelenleg áll, 1463-dik évben még nem létezett.

A különösen műtörténeti szempontból felette érdekes okmányunk, csinos minusculákkal írott szövege a következő tartalmú :

Ysidorus Episcopus Sabinensis, Aladus titl Sancte praxedis; Ludovicus Johannes titl Sanctorum quater Coronatorum; Jacobus titl Sancti Crisogoni; Ludovicus titl Sanctorum Petri et Marcellini presbiteri, et Franciscus Sancte Marie Nove Diaconus Miseratione divina Sacrosancte Roman ecclesiae Cardinales. Universis, et singulis Christi fidelibus presentes literas inspecturis. lecturis pariter, et audituris. Salutem in Domino sempiternam. Etsi propheta docente Dominum in sanctis suis debeat collaudare in illa tamen, per quam humano generi eterna salus apparuit gloriosa beata Maria semper Virgine Christifera eo celebrius Deum laudari, et benedici, fundatasq, in ipsius honorem basilicas, Capellas, Altaria, et alia loca ecclesiastica a Christi fidelibus devocius venerari convenit, quo ipsa Virgo Sacratissima Redemptoris Nostri Mater effecta meruit in Celis pre ceteris sanctis sublimius honorari, et super Choros Angelorum etiam exaltari.

Dum igitur intra Pectoris Archana revolvimus, quod ipsa regina Celorum gloriosissima sedibus prelata sydereis quasi Stella Matutina prerutilans utpote Mater Misericordie, et pietatis Amica humani generis Consolatrix, pro salute fidelium, qui delictorum onere pregravantur, sedula Oratrix, et pervigil apud ipsum regem glorie dominum Nostrum Jesum Christum, quem genuit intercedit dignum, quinimo debitum arbitramur, ut Ecclesias, Capellas, Altaria, Confraternitates, et loca ecclesiastica hujus modi suo nomine, et ad ejus honorem instituta graciosis remissionum impendiis, et indulgentiarum Muneribus decoremus.

Cum itaque sicut accepimus dilecti Nobis in Christo, Christianus Sculteti vice archidiaconus, et plebanus Parochialis Ecclesiae sancti Egidii Abbatis et confessoris de Barthfa, et nonnulli alii plebani et Clerici, ac utriusque sexus laici districtus Opidi de Barthfa, Agriensis Dioeceseos, qui singularem ad ipsam beatam Virginem Mariam gerentes devotionis affectum quoddam Altare sub Vocabulo ipsius gloriose virginis Marie dei genitricis, et misericordie Matris in prefata Ecclesia Sancti Egidii erexerunt, et construxerunt, ac quandam Notabilem Confraternitatem, seu Kalendinum de licentia loci ordinarii fecerunt, et solemniter ordinarunt, prout faciunt de Presenti, singulisque ebdomadis quilibet dictorum presbiterorum integras Vigiliis cum laudibus defunctorum, ac unam missam singulis mensibus celebrant, et singule persone laicales dicte Confraternitatis septem vicibus Orationem dominicam, et salutationem Angelicam, videlicet Pater Noster, et Ave Maria cum tribus symbolis Apostolorum dicunt seu ex Statuto et ordinatione dicte Confraternitatis sub voto Conscientie celebrare, et dicere semel in ebdomada pro Animabus Confratrum et Consororum in dicta Confraternitate decedentium tenentur, et in super predicti Confratres in singulis Quatuor temporibus Anni in dicto Opido (?) ad certum locum Congruum ad hoc peripsos deputatum convenire, ac inibi videlicet presbiteri missam in honorem ejusdem Beate Marie solemniter decantare, nec non alias missas, et Vigiliis pro eisdem Animabus celebrare, et laici vero suas Orationes duplicare, presbiteri vero pro quolibet decedente hujusmodi triginta Missas celebrare, et laici prefati easdem Orationes dicere, ac quod iidem Confratres, Consorores unam defunctorum pro eisdem decedentibus in dicta parochiali ecclesia, et in altar praedicto alias Missas de beata Maria solenniter decantari facere etiam teneantur. Cupiente

Általában véve ezen oltár szekrényének tetemes magassága s karcsúsága által tűnik fel, mely arány következtében a szárnyajtókon lévő képtáblák csekély szélességök miatt igen magasaknak látszanak.

Az oltárszekrény belső fülkéjében áll a megváltónak, majdnem természetes nagyságú, s művésziessen faragott szobra; fején töviskoszorúval, kifejezésteljes arcán az önfeláldozás s fájdalom kifejezése honol; véres és megsebesített testének izomzata, annak helyes alkalmazása s megfelelő kidolgozása a mester anatómiai ismereteiről tesz tanubizonyosságot, mert ezen szobornál nem találjuk, a középkorban — különösen a XV-dik század vége felé készült szobroknál — tapasztalható szárazság és kiaszottság azon bizonyos jellegét, a melyet különösen Dürer Albert részmetaszetein lévő alakoknál is tapasztalhatjuk, hanem a megváltó testének idomítása itt inkább felel meg a természetnek, s ez által inkább közeledik az olasz szobrászati iskolához. Meglehet, hogy ezen kitűnő szobor mesterének alkalma nyílt olasz szobrászati műveket tanulmányozhatni.

Ezen szobrászati művön különösen a kezek igen természetesen s finomúl vannak metszve; az ujjak hajlása s alakítása a mester természet utáni tanulmányozását leginkább árulja el; hasonlóképen így vannak idomítva a test többi részei is.

Üdvöztőnk teste egészen mezítelen, s csak a csipője van a szokott kelmével betakarva.

A szekrényfülke alsó részét egy, granátalma motívummal diszített, szőnyeg fedi be, sötétpiros ornamentatíója hatással válik ki az aranysárga alapból, a szőnyeg alsó széle rojtozatba végződik, a szekrény felső részén látható az arany csillagokkal behintett kék azúrszínű égboltozat. Szobor számára szebb, stilszerűbb és hatásosabb háttért nem is lehet képzelni. A fülke külső széle, nyúlánk oszlopocskákon nyugvó csúcsíves architecturával bir, melynek felső részén egymást keresztező ívezetek, halhólyag motívumokkal, diszeskednek.

A csúcsíves stylben a fülkék ily constructiv decoratiojával gyakran találkozunk, melynél a fülke felső részét elfoglaló mérműves diszitmény a fülkéken rendesen alkalmazott mennyezetekre emlékeztetett.

Általában véve ezen oltárszekrény fülkéjének sötét színezetű s nyugodt háttérétől igen előnyösen válik ki Üdvöztőnk művésziessé bevégzettséggel faragott s világos testszínű szobra.

Az egyszerű szárnyajtókon az üdvöztő kinszenvedésére s halálára vonatkozó képek díszlenek, ezen középkori festmények — úgy mint általában véve — itt is aranyozott alappal birtak eredetileg, de úgy látszik későbbben valakinek kedve kerekedet ezen aranyozott háttért fekete színnel bemázolni.

Az oltárszárnyajtók mindegyike két-két képtáblával bir, mely utóbbiak e következő sorrendben következnek egymásután :

A baloldali oltárszárnyajtó felső részén látható :

1. *Krisztus a Getzemane kertben* imádkozva, körülvéve alvó tanítványai által, ezen

1		3
2		4

festői csoportozat közt észrevehető Péter apostol, ki úgy látszik alvó állapotban sem feledkezik meg a mesterét fenyegető veszedelemről, mert mezítelen palossal kezében alszik. A kép háttérében egy közeledő alak vehető ki, aligha nem az áruló Judás, ki lámpással kezében vigyázva közeledik az imádságában elmélyedt üdvöztőhöz.

2. *Az üdvöztő koronáztatása s kicsúfolása.* A megkínzott megváltó egy böredőzetű bibor palástban ül a kép közepén, kezében nádjogart tartva, a háta mögött álló két hóhérlegény úgy látszik nagy erőfeszítéssel iparkodik a tövisből font koronát az üdvöztő fejére nyomni. A kép előterében

álló pupos hátú törpe pedig kicsúfolni látszik az önmegtagadás s nemes türelem kifejezésével ülő üdvöztőt.

A jobboldali oltár-szárnyajtó felső részén pedig;

3. *Az üdvöztő ostromoztatása* szemlélhető, mely jelenet egy kökeresztes ablakokkal ellátott teremben történik; az oszlophoz kötelekkel megkötözött üdvöztő nyugodt türelemmel s önfeláldozással viseli el a mellette álló három bakó csillagos végű ostorainak s vesszőinek csapásait.

6. *Sz. Borbála* jobbában a három ablakos tornyot tartva, — fején koronával van ábrázolva.

Ezen alakzatok háttérét képezi — a középkori festményeknél gyakran található parapett fal, (lambris), a szentek nagy s aranyozott körnimbusai szép hatással válnak el az azurkék ég alapszínétől.

Tekintve ezen oltárművünk szobrászati, mind pedig festészeti műveit, mindenesetre még a jobb oltárok közé sorozandó.

H) A FÁJDALMAS SZÜZ OLTÁRA.

Templomunk ezen kisebb méretű oltárműve áll az északi mellékhajónak északi hosszfala mellett, azonban egy derékszöget képezve a hosszfal síkjával. Egyszerű tagozatú mensája faragott kövekből készült, a predellán álló szekrénye kettős szárnyajtókkal bírván, ezen oltár tehát a dyptichonok osztályába sorozandó.

Az oltár középszekrénye egy későkori oszlopos és szamárhátú csúcsíves architectura által van szegélyezve, polygonal s préselt szőnyeg diszitményű háttérének belső része arany csillagokkal behintett kék alapszínnel bír. Ezen szekrényben egy Pieta szoborcsoporthoz foglalt helyet, mely a fájdalmas istenanyát ülve ábrázolja, ölében tartva a keresztfáról levett üdvözítő holt testét. A szüz arcán a fájdalom kifejezése jól van visszaadva, az üdvözítő teste helyesen modellirozott, az egész csoportozat jó arányokkal bír, úgy hogy ezen középkori szobrászati mű egy már gyakorlott s ügyes legény munkájának tekinthető. Az oltárszárnyajtók mindegyike két-két képtáblával bír, melyek leginkább az üdvözítő életére s kínszenvedéseire vonatkozó jeleneteket ábrázolnak. Rendesen nyitott állapotban az oltár-szárnyakon összesen négy kép látható.

Így a bal szárny felső részén:

1. *Az üdvözítő keresztlevétele* van ábrázolva, míg az üdvözítő holt testét kiváló kimélttel, vigyázva eresztik le, addig sz. János a kereszt alá teríti a fehér gyolcsot, a kép bal oldalán pedig a fájdalmas szüz térdel kezeit imára összetéve.

1		2
3		4

2. A jobb szárny felső részén következik: *az üdvözítő sírba tételének jelenete*, ezen alakdús kép háttérét egy hegyes vidék képezi.

A bal szárny alsó részén:

3. *Az üdvözítő megjelenése a Horeb hegyén* látható, az üdvözítő fehér öltönyben, baljában a világ tekéjével, s jobbát áldólag fel-emelve, áll egy magaslat tetején, körülvéve a felhők közt lebegő Elias s Ábrahám alakjaival.

A domb alsó részét pedig az üdvözítő tanítványai foglalják el, csodálkozva s meglepetve a fényes jelenet által. — Végre a jobb szárny alsó részén:

4. *Sz. Rókus* megsebesített lábszárát egy — mellette térdelő — angyalnak nyújtja, mellette fekszik hű kísértője, a kutya.

A kép háttérében a fa törzséhez kötözött sz. Sebestyén nyilakkal átlőtt alakja vehető ki.

Mintán ezen oltár a dyptichonok osztályába tartozik, zárt állapotban kettős ajtaján nyolcz képtábla van, és pedig a következő rendben:

1. *Sz. Mihály arkangyal*, keresztbe végződő hosszú nyelvű lándzsájával, a lábai alatt tokerődő sárkányt dőli át, míg jobbában egyenes keresztmarkolatú pallost emel.

Sz. Mihály mellett *keresztelő sz. János* áll, mint remete, báránnyörbe öltözve, jobbában egy zárt könyvön egy báránnyát tartva.

2. *Villanora-i sz. Tamás* mint püspök, egy nagy pénzes zaeskóból a mellette lévő koldusoknak s nyomorék bémáknak pénzadományt osztogat. — T alakú botra támaszkodva.

3. *Ugvanazon szent püspök* egy sírből emelkedik ki, melyben még két püspök fekszik, teljes püspöki ornátusban. — A sírből emelkedő szent Tamás püspök egy papirlapot nyújt át a hozzá két ifjával közeledő nőnek.

4. *Három koronás nő*, kezeikben pallossal, mint a vértanúi halál jelvényével, a középső szent nő tiara forma hét koronás süveget visel, s miután a pallos által kimult szentek száma nagy, így ezen három női szent neve határozottan nem constatálható.¹

5. *Sz. Antal* a remeték atyja, támaszkodva T alakú botjára, egy asztalhoz ülni készül, melynek tábláján egy korsó, egy csöngettyű s egy arany patriárka kettős kereszt áll. Az asztal másik végén pedig *szent Pál remete* ül, hosszú ősz szakála egészen övig ér, teste tölgyfalevelekből álló ruhával fedett; — repülő hollók csőrükben kenyeret hoznak a remetének. — Az asztal alatt egy kristálytiszt forrás vize csergedez, a kép háttérét egy sziklabarlang foglalja el.

1	2	3	4
5	6	7	8

6. Sz. *Makárius* mint remete halva fekszik a földön, a kép háttérében sz. Antal remete által vezetett két oroszlány egy sírűreget kapar. — A láthatárt erdőkkel koszorúzott hegyek képezik.

7. Sz. *Cosmas* egy gyógyszerészi edényt tart kezében. S végre

8. Sz. *Damian* szintén mint a gyógyszerészek védszentje egy üveggel kezében van ábrázolva. Ezen két szent, középkori egyházi festményeken gyakran együtt ábrázoltatik.⁹

A predellán az apostolok jó cselekedeteire vonatkozó jelenetek láthatók.

Ezen oltár felrakványa az oltár magasságához képest igen alacsony, s szerkezeti tekintetben is igen egyszerű, így a felrakványt csak öt toronyfi képezi, melyek késő gótkori számráható ívezetekkel egymással összekötve, az így támadt ívmezők egy gót stílusú áttört diszitmény által betöltve. — Általában véve ezen oltár, későkori jellegű ornamentatíójánál fogva már a XVI-dik század első évtizedében, s meg lehet későbbben is készülhetett.

Ezen oltárművünk arany alapon festett festményei eredetileg bizonyos műbecscsel bírtak, sajnálattal kell itt azonban felemlítenem, hogy az ötvenes években, az akkori bártfai lelkész meghagyása következtében, ezen oltárművünk szép festményei bizonyos Boda nevű festész által renováltattak, azaz teljesen elrontattak, mely ügyetlen átfestés által egészen elvesztették az eredetiség jellegét, és pedig oly alaposan történt ittezen — vandalismussal határos — újítás, hogy jelenleg ezen festmények műbecscsel teljeséggel nem is bírnak. S valóban felette nagy és kipótolhatatlan kár, hogy ezen oltár festményeinek ily lelkiismeretlen s a régi műemlékek iránti tudatlanságot bizonyító, s helytelen újjítása által templomunk egyik oltára műbecsét egészen elveszté, olyannyira, hogy annak helyreállítására gondolni se lehet.

Egyébiránt még szerencse, hogy ezen vandalszerű újjítás úgyszólván oltáraink legkisebbikét éré csak, s valóban ezen meggondolatlan renovatio elrettentő s intő például fog szolgálni a jövő nemzedéknek is, mely műemlékeink iránt bizonyosan nagyobb kimélettel, figyelemmel és pietással fog viseltetni, mint a jelenkor nemzedéke.

Tisztelendő uraim, járjatok el az ügyis gyér műemlékeink újjításánál kellő vigyázattal s lelkiismeretes megfontolással, s bizzatok ily renovatiót tapasztalt szakemberekre, mert rontani, pusztítani nagyon könnyű, de teremteni vagy valamit stílszerűen renoválni nagyon nehéz.

Ezen oltár főmértei pedig e következők:

A mensa magassága a 2 lépcsőfokkal együtt	1.36 méter.
A predella magassága	0.54 „
A szekrény magassága	1.49 „
A felrakvány magassága	1.26 „
Az összes magasság tehát	4.65 méter.
A szekrény szélessége pedig	1.04 „

mely méret fele azaz 0.52 megfelel az oltárszárnyajtók szélességének.

¹ A kassai dóm északi mellékhajójában álló gót stílusú oltár egyik képtábláján szintén ily három alak van ábrázolva, mely itt a feliratok szerint: „fides”, „spes” és „charitas” hit, remény és szeretet jelképez.

³ Lásd sz. Damian és sz. Cosmas képeit a bártfai templom sz. András oltárának szárnyajtain.

Ezen oltármű szomszédságában található a

J) **SZ. APOLLONIA OLTÁRA.**

Ezen oltárunk a főhajót az északi mellékhajótól elválasztó pillérsor második pillére mellett áll, s csekélyebb méreteinél fogva templomunk kisebb szekrényoltárai közé sorozandó. — Főméretei a következők:

A mensa magassága a 2 lépcsőfokkal együtt	— — — — —	1·52 méter.
A predella magassága	— — — — —	0·46 „
Az oltárszekrény magassága	— — — — —	1·68 „
A felrakványt képező háromszögű csúcsok magassága	— — — — —	1·15 „
Az oltár összes magassága tehát		4·81 méter.
A szekrény szélessége pedig	— — — — —	1·26 „

mely méret fele azaz 0·63 megfelel az oltárszárnyajtók szélességének.

A predella igen egyszerű, felülete barnaszínű és sem festészeti sem pedig szobrászati díszítéssel nem bír.

Ezen egyszerű predellán álló oltár középszekrényében három szobrászati mű van felállítva; a középső szobor sz. Apolloniát ábrázolja, fején koronával, s kezében egy kihúzott fogat tartó fogóval, annak jeléül, hogy vértanúi halála előtt fogai tüzes fogóval kihúztak.

Ezen meglehetősen ügyesen faragott szobortól áll jobbra sz. György lovag pánczélos szobra, feje földetlen s akkori divat szerinti göndör fürtös hosszú hajjal; pánczéla megfelel még a XV-dik századbeli lovagpánczélok szerkezetének. Mellvéde alatt sodrony-ingének kimetszett szegélye látszik.

Az alak jobb lába a sárkány nyakán nyugszik, hosszú nyelvű lándzsájának a hegye a — rossz szellemet képviselő — sárkány fején megy keresztül.

A közép szobortól balra áll a sz. Anna szobra, baljában tartva egy — talán Máriát ábrázoló — leánygyermeket, míg jobbján ülő fiúgyermek Jézusra látszik utalni.

Sz. Annának ily ábrázolása gyakran fordul elő a középkori egyházi művészetben, így például «az Úr születését» ábrázoló oltár felrakványának egyik consoláján lévő sz. Anna szobrocskája hasonlóképen két gyermekkel van ábrázolva.¹ Különböznél is lehet, hogy ezen szobormű sz. Felicitást ábrázolja, miután az utóbbi szintén gyermekeivel ábrázolva fordul elő.

Az oltárszekrény csinos oszlopocskák által van szegélyezve, a felső részén lévő à jour faragott levéldiszítvány már a gót stílus késő korszakára utal, s valószínű hogy ezen oltárunk is az előbbivel együtt már a XVI-dik század első tizedében készülhetett.

A szekrényben álló három szobor azonban, a mint említém, még a jobbak közé sorozandó, s még a XV-dik század jellegével bír. — A szekrény háttérét egy ízletesen stílisált virágú festett szőnyeg mustra képezi, mely hatásos háttérül szolgál a szobrászati műveknek. — A szekrény felső részén pedig az arany csillagos azurkék ég itt sem hiányzik.

Nyitott állapotban a szárnyajtókon összesen négy képtábla látható, következő jeleneteket ábrázolva:

1. A baloldali szárnyajtón fent az *első kereszténynek kínzása s vértanúsága*. — A borzasztó gyilkolási jelenet szabad ég alatt történik. — Az előtérben egy T alakú keresztben függő vértanú mellét, halálának kipuhatólása végett — egy bakó lándzsájával döfi át; a kép előterének bal oldalán pedig egy csoport vértanú hátrakötött kezekkel, mezítelenül, várja kinteljes halálát. — Néhány vértanú egy magas kőszikláról a mélységbe taszítatik le, hol egy kerekeken járó mű kiálló hegyes vas szuronyai által felfogatnak, s keresztüldöfnek. — Borzasztó látványt nyújt több ily módon felnyársalt vértanú,

¹ Sz. Annának ily ábrázolása Mettertiának, németül Selbdritt-nek nevezetik.

testeik — az esés véletlensége következtében — különféle helyzetben vannak a vas szuronyok által átszúrva, s kínos arczkifejezésük a szenvedést s a halál küzdelmét híven adja vissza.

Ezen a képen az alakok jól rajzolják, a test mozdulatai élénkek s természetesek, csak a színtávlát — mint általában véve ezen középkori festményeknél mindenütt — a művész előtt még ösmeretlen, mert a legtávolabb alakok s tárgyak ép oly intensiv színezéssel bírnak, mint az előtérben lévők.

2. Ugyanazon balszárny alsó képtábláján *több szent vértanú csoportozata* látható. — Így a kép közepén *sz. Bibiana* áll, sötétpiros s bő redőzetű palástjában, kezében egy faágat tartva. — Bal oldalán pedig *szent Dénes Areopagita* püspök fejnélküli alakját pillantjuk meg, ki a levágott infulás fejet maga hordja egy könyvön.

A kép baloldalán *sz. Margit* csinos ifjú alakja áll, kezében tartva egy zöldsznú kis sárkányt. — Ez a három főalak a kép előterét foglalja el, míg a háttérben még számos vértanú látható; így a többi közt kiválóan vehető ki *sz. Epimachus*, kinek kezei két nagy vasszöggel fejéhez szögezve; továbbá *sz. Borbála* a tornya és *sz. Katalin* pedig a villám által ösmerhető fel, valamint Nagy Kristóf is, a vállán hordozva a kisdéd gyermek Jézust.

Az oltár jobboldali szárnyajtaján pedig a következő jelenetek ábrázolják:

3. *A bölcs Salamon király ítélete.* Salamon egy mennyezetes trónon, teljes királyi díszben ül, fején koronával, testét prémezett biborpalást fedi, baljában jogart tart. — A trón lépcsőjén két anya térdel a gyermekcsere miatt panaszt emelve a király előtt; a király parancsára a hóhér a kezében tartott csecsemő felé emeli már az öldöklő gyilkot, míg a gyermek valódi anyja azt megakadályozandó, a gyermek megkegyelmezését kéri, egyszersmind szívjósága s gyermekéhez vonzó anyai szeretete által elárulván magát, mint a gyermek valódi anyja.

Salamon király bölcs ítéletének története azt hiszem annyira ösmeretes, hogy azt itt részletesen leírni nem tartom szükségesnek.

Azon a képen az előrelátó bölcs király nyugodt s méltóságteljes magatartása, valamint a csecsemő valódi anyjának fájdalma mesterileg sikerült a művésznek.

4. A jobb oldali szárnyajtó alsó képtábláján három szent nő van ábrázolva, a középső legmagasabb nő fején tiara alakú hármass koronát visel, baljában egyenes pallost emel, jobbával pedig átkarolva tart egy hozzá simuló kisebb női alakot, talán leányát, kinek aranyászóke hosszú haja szét van bontva, s fején szintén koronát visel, s a nagyobb alakhoz fordulva, kezei imára összekulcsolvák, ruhája pedig bő redőzetű s fehérszínű. *

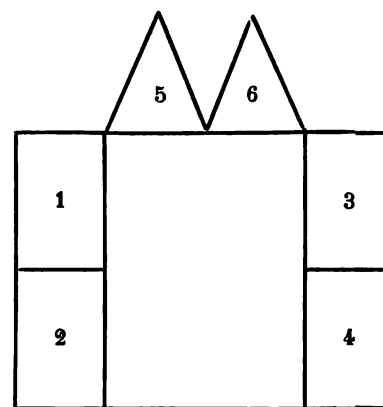
A főalak jobb oldalán álló szent nő, fején koronával, s kezében pallossal, végre a kép jobb sarkán lévő nő szintén pallossal kezében, de korona nélkül van ábrázolva.

Ezen utóbbi szent nő palástjának redőzete élénken emlékeztet Dürer Albert modorára, különösen a sz. Péter és Pál apostolt ábrázoló, s jelenleg a müncheni képtárban levő festményére.

Általában véve ezen oltár festményei a jobbák közé tartoznak, s azokon különösen a ruházat redőzetének elrendezése s kidolgozása gyakorolt mesterre utal.

A mint már említém, ezen oltárunk felrakványát képezi két háromszög alakú csúcs (Giebel), minők a sz. András oltárán is láthatók. A középkori egyházi művészetben, kivált kisebb méretű mellékoltárok gyakran nyertek ily bevégezést.

5. A csúcsok egyikén egy szent férfi-alakot látunk, jobbában egy zászlóval, balkeze pedig egy derekához kötött egyenes pallos keresztmarkolatán nyugszik.

* Ezen három női alak feltűnően hasonlít az előbbi oltáron látható három szent nő alakításához.

6. A másik csúcson pedig egy infulás apát, valószínűleg templomunk védszentje Egyed, kezében egy veres kötésű, arany csattos könyvet tartva, szemlélhető.

Mindezen festmények ornamentírozott arany alappal birnak, úgyszintén a képek széles kerete arany ornamentációval gazdagon diszített.

Ezen oltár szárnyajtóinak külső felülete két-két táblára oszlik, úgy hogy zárt állapotban négy kép látható, és pedig:

1. *Egy szent pápa*, fején pápai hármaskoronával (tiarával), jobbában egy nyitott könyvvel, baljában pedig egy hosszú nyelű kettős kereszttel (Patriarcha-kereszt) s egy egyenes pengéjű keresztmar-kolatú pallossal, mely utóbbi ezen szent vértanúi haláláról tesz bizonyosságot.

2. *Sz. Elegius* püspök, mint az aranyművesek patrónusa egyik kezében egy hosszúnyelű kalapáccsal, a másikban pedig egy gót stylű csinos kehelylyel van ábrázolva. Szent Elegius kezdetben aranyműves levén Párisban, ezen állásában különösen igen diszes ereklyetartókat, kelyheket s monstranziákat készített. Későbbben papi pályát választván erkölcsös, istenfélő élete s vallásos buzgósága, de különösen jótékony-sága következtében utóbb püspökké lett, mely fényes és méltóságos állásában kedvencz mesterségével — az aranyművességgel — művészeti hajlamánál fogva gyakran foglalkozott.

1	3
2	4

3. *Sz. Kanut*, kezében egy hajító dárdával (Würfspiesz) s egy lánd-zsával, és végre

4. *Langresi sz. Orbán*, kezében egy fürtös szőlőgerezdet tartva.

Az ezen oltár felrakványát képező két háromszögű csúcs külső felületén is vannak festmények, mintán pedig ezen háromszögű csúcsok az oltárszekrény felső párkányzatához erősítvék, a hátulsó felületükön levő Malachias és Johel próféták mellképeit ábrázoló festmények nem juthatnak érvényre; hátulról azonban láthatók, mert az oltár mögötti pillér testével nem fogja be egészen az oltár hátlapját, s így kívánatos-sá vált a csúcsok hátlapjainak befestése is. Ezen két próféta turbán alakú főveget visel, s a középsőben levő irattekercs szalagján gót minuskulákkal olvasható:

Malachias propheta
Johel propheta

SZ. MÁRIA OLTÁRA.

Ezen szekrényoltár áll a déli pillérsor második pillére mellett, a gót stylű szószerék szomszédságában. Méretei nem nagyok, középszekrényében szobrászati művek felállítvák, míg szárnyajtóit arany alapú festmények diszítik.

Az oltár főméretei a következők:

A mensa magassága	0.97 méter.
A predella magassága	0.31 „
Az oltárszekrény magassága	1.59 „
A felrakvány magassága	0.65 „
Az egész oltár magassága tehát		3.52 méter.
Szekrényének szélessége	0.96 „

mely méret fele azaz 0.48 az oltárszárnyajtók szélességének megfelel.

Ezen oltárunk mensája mellett van a Serédy György tumbájának egyik hosszoldalát képező feliratos márvány kőtáblája befalazva, mely utóbbinak bevéssett feliratát, későbbben — Serédy György tumbájának leírásánál — közlendem.

2	1
3	4

Továbbá a baloldali szárnyajtó alsó részén 3. sz. *Krisztina* fején koronával s kezében egy nyíllal; végre a jobboldali szárnyajtón pedig 4. sz. *Apollonia* kezében fogóval van ábrázolva.

Ezen alakok is pontos és stílszerű rajz által tűnnek fel, s a ruha redőzetének kidolgozása is gyakorolt kézre utal.

Ezen oltárka felrakványát képezi. két toronyfi által szegélyezett s egy számárhátú ívezettel ellátott architectura. melynek belső mezeje egy áttört levéldiszníménnyel bír.

Ezen gót stílusú felrakvány mind két oldalán két szobrocska áll, az egyik kereszttel kezében „Religiót”, a másik pedig oszloppal „Fortitudo”-t ábrázolja. Ezen szobrocskák azonban már renaissance stílusúak s valószínűleg egy XVI. századbeli evangélikus Epitaphium fülkéiből kerültek ide.

L. SZ. ERZSÉBET OLTÁRA.

A templom déli oldalán, a főbejárás előcsarnoka feletti kápolna keleti záfala mellett áll. Ezen jelenleg már használaton kívüli „sz. Erzsébet oltára”, méretei a helyi viszonyoknál fogva csekélyek, szobrászati művei csinosak — de festészeti művei másodrendűek.

Az oltár főméretei e következők :

A mensa magassága	1.3	méter
A predella magassága	0.36	"
A szekrény magassága	1.60	"
A felrakvány magassága	1.50	"
Az egész oltármű magassága tehát		4.77 méter

A szekrény szélessége 1.26 méter lévén, ezen méret fele azaz 0.63 képezi az oltárszárnyajtók szélességét.

A köből egyszerű tagozattal faragott mensán nyugszik a predella, melynek felülete pálcza-tagozatú keretezés által három mezőre osztott: a középső legnagyobb mezőben Üdvözítőnk Ecce Homo mellszobrocskáját két angyal támogatja. Ezen féldombormű alakjai erősen lépnek ki a síkból s jól vannak idomítva, különösen a test izomzatának kidolgozása gyakorlott szobrászra utal.

A két mellékfülke egyikében a fájdalmas szűz, a másikában pedig Üdvözítőnk kedvenc tanítványa sz. János van kék alapra festve.

A predella többi részének felülete arany csillagokkal behintett azurkék színű.

A középszekrény középső nagy fülkéje csinos oszlopocskák által szegélyezett, melyek egy számárhátú ívezetes későkori gót architecturát támogatnak.

A közép fülkében látjuk a magyarországi szent Erzsébet jól faragott szobrát, fején fátyolt visel, balkezeben egy tányért, jobbában pedig egy igen csinos és stílszerű alakítású kannát tart.

Ezen szobor ruha-redőzetének elrendezése igen változatos s festői hatású. A fülke háttérét csinos szőnyegmustrával díszített, aranyozott függöny képezi, mely háttérből előnyös hatással válik el az oltár főszobra.

Az oltár-szárnyajtókon lévő képtáblák a sz. Erzsébet életére vonatkozó jelenetekkel befestvék, és pedig e következő rendben: A szárnyajtók belső lapján :

1. Sz. *Erzsébet a kórházban ápolja a betegeket.* A kép előterén szent Erzsébet egy kádban ülő beteg férfi keléses hátát mossa, a háttérben látható egy ágyban fekvő beteg, s egy nőcse-léd üveg edényt tartva kezében.

2. *A rózsacsoda (Rosenwunder).* Ezen a képen sz. Erzsébet közeledik egy ágyhoz,

melyen félig betakarva egy feszület fekszik, körülvéve virító rózsákkal, a szent nő kísérete csodálkozni látszik az eseményen.

3. Sz. *Erzsébet jegyváltásának* jelenete képezi a kép előterét; sz. Erzsébet fején lengő fátyolt, s egy arany csillagokkal behintett, sötétkék palástot visel, melynek redőzetdús alsó szélét angyalok emelik; a mellette álló, pánczélba öltözött, fiatal jegyese gyűrűjét készül a sz. Erzsébet újjára tűzni, ki szemérmes odaengedéssel nyújtja karját. A háttérben a herceg lovas kísérete látszik.

1		2
4		3

4. *A lakoma.* Sz. Erzsébet, — kinek arany csillagokkal behintett hosszú köpenyének uszályát itt is egy angyal viszi, — egy terített asztalhoz közeledik, az asztal terítője színezett sávós, a tálon egy sült látható, mellette fekszik egy felvágatlan kenyér s egy kés. Az asztal körül vendégek állanak, melyek közt egy ifjú az asztalon lévő ételt kezével áldja meg.

A szárnyajtók külső felületén hasonlóképen négy képtábla van következő tartalommal:

1. Sz. Erzsébet térden állva gyermekét nyújtja férjének.
2. Sz. Erzsébet két gyermekével a karjain a városból kiüzetik, a háttérben látszik a város tornyaival és kapujával, melynek felvonó hídja fel van húzva.

3. A kép előterén szent Erzsébet jegyesével térdel, kezeik egymásba téve, a házassági frigyet egy süveges püspök áldja meg, a kép háttérében a nászkíséret vehető ki.

Vége:

4. Erzsébet egy mocsáros helyre taszítottat ki egy nő által, kinek oldalán egy táská függ, a kép háttérét egy tornyos város képezi.

1	3
2	4

Az oltárszekrény koronázó párkányzatának erősen kiugró horony tagozatán áll az oltár felrakványa, mely sisak nélküli három toronyfiból álló csoportozatot képez. A toronyfiak sisakjainak hiányzását megmagyarázza a kápolna csekély magassága, mely nem engedé meg a felrakvány teljes kiépítését. Mindennek dacára a felrakvány, pyramidalis elrendezése következtében, jó hatással bír, s az oltárműnek kellő bevégezéseül szolgál.

A középső legmagasabb toronyfi mennyezete alatt egy fejezetes oszlopocska. Üdvöztünk «Ecce Homo» szobrocskája van elhelyezve; míg a két szélső toronyfi alkotmánya alatt a kínzó eszközöket tartó angyalok szobrai láthatók.

Ezen mellék-toronyfiak mennyezeteinek ívezete alatt két címerpaizs vehető ki, előtüntetve Bártfa város jelvényeit, melyekről következtethetjük, hogy ezen oltárműünk Bártfa város költségén készült. A mi pedig ezen oltár készítése idejéet illeti, feltehető: hogy miután kápolnánk hozzáépítése a templomhoz az illető helyen említett okmányok szerint az 1486-dik évben végeztetett be, oltárunk ezen év utáni években készülhetett. Ezt bizonyítani látszik még ezen oltárunk gót architektúrája is, mely kivált az oltár felrakványában, constructiv tiszta, s a gót styl elkorcsosodását még koránt sem jelzi.

Továbbá észrevehető, hogy ezen oltár szobrászati művei valamint az ornamentatio részletei, bizonyos correctnességgel idomítvák.

A mi pedig oltárunk festményeit illeti, azok a mesterművek mértékét nem ütik meg ugyan, de mindazonáltal kivitelük már gyakorlott legény-kézre mutat.

Miután ezen oltárunk jelenleg már nem használtatik, tehát úgy látszik gondját sem viseli senki; a felrakvány toronyfiai, úgyszintén egyéb műrészletei is egymás után hullanak le, a középszekrény mellék-fülkéinek négy szobrocskája is már egészen hiányzik, pedig ezen középkori oltármű megérdemelné, hogy az utókor számára jó karban fentartassék. Általában véve reményem biztat, hogy a templom építményének jelenleg már megkezdett renovációja után, a templom belsejében levő műkincsek is egy gyökeres s stilszerű újításon fognak keresztülmenni.

M) SZ. BORBÁLA OLTÁRA.

Templomunk szentélyének északi oldalán lévő sekrestyéje felett egy kápolna van, hová azon csigalépcsőn juthatni fel, mely egyszersmind a templom padlására is vezet.

Egy egyszerűen leszelt élű csúcsíves nyílással közlekedik ezen kápolna a templom szentélyének belsejével, a nyílás ívezete alatt áll a kis orgona.

Ezen kápolna és sekrestye építése a szentély építésének idejével (1448—1458) esik össze.

A kápolna keleti egyenes zárfa mellett és pedig a csúcsíves ablaktól jobbra áll a sz. Borbálának kisméretű ugyan, de műbecsessel bíró szekrényoltárkája, mely úgy mint az előbbi, jelenleg már használaton kívül van, részleteiben azonban jobban van conserválva, mint a sz. Erzsébet oltára.

Az oltár főmérletei e következők:

A mensa magassága	1·26 méter
A predella magassága	0·20 "
A szekrény magassága	1·29 "
S végre a felrakványt képező háromszögű csúcsok magassága	0·34 "
Esszerint az oltár magassága	3·09 méter
Az oltárszekrény szélessége	1·0 "

mely méret fele tehát 0·5 méter, adja az oltárszárnyajtók szélességét.

A faragott homokkőből épült, egyszerű de hatásos párkányzattal bíró mensán nyugszik a fel-tünően alacsony predella, melynek esvető párkányzattal fedett felülete, egymást metsző félkörök által képezett gót stylű diszitménynyel bír, mely a predella azurkék alapjától festői hatással válik el.

Míg a mensa magassága, az emberi alak közép magasságánál fogva, majdnem minden oltárnál egyenlő, addig a predella, szekrény és felrakványának magassága mindig a helyi viszonyoktól függő, s e szerint változó is.

Azon esetben tehát, ha az oltár egy csekély magasságú kápolnában terveztetik, akkor rendesen a predella magassága esik áldozatúl, s alacsony leend.

Ezen oltár szekrénye oszlopocskákon álló toronyfiak által egy szélesebb középső, s két keskenyebb oldalfülkére oszlik, mely fülkék áttört diszitményű mennyezetekkel vannak ellátva.

A szekrény középfülkéje egy szabályos tizszög öt oldala által képeztetik, mely szerkezet analog a templom szentélyének szerkezetével, s mintegy kis szentélyt képez, melyben oltárunknál a *szent Borbála* kitünően faragott szobra foglal helyet, fején lilomos gót stylű szép koronát visel, hosszú szőke haja szépen s természetesen rendezett; szorgulommmal s érzéssel kidolgozott arcán a szelídség és vallásos buzgóság nemes kifejezése honol. Jobbjában egy nyitott könyvet, baljában pedig egy királyi jogart tart. Szép redőzetű hosszú palástja mellén egy csinos s gót stylű csattal van megerősítve.

Aranyozott palástjának belső béllése azúr kékszínű; a derekához övvel erősített alsó ruhája pedig arany brokatszerű szép ornamentatióval bír. Az alak lábainál a ruha redőzete alatt kibontakozó szakálos férfi-alak vehető ki, mely sz. Borbála alakjának nagyságához képest azonban igen törpe. Az oltárfülke felületén az alak mögött látható a sz. Borbála jelvénye, t. i. a három ablakos torony, mely jelen esetben a gót stylnek megfelelő csinos idomítással bír; bástya alakú, henger idomú falának felső részén a rovátkos párkányzat mellett egy polygonal oldalú erkély szökik ki, a torony ablakai csúcsívesek s csinos mérművel ellátvák.

Általában véve ezen alak kidolgozása gyakorlott mesterre mutat; hasonlóképen szépen idomítvák a szekrény mellékfülkéiben álló kisebb szobrocskák is, melyek ugyanazon mester művei, s a következők: sz. Erzsébet, sz. Katalin, sz. Kunigunda kezében tartva egy templom kis mintáját, s végre sz. Lucia-

mint apáca, kezében könyvvel, melyen két szem fekszik; különben ugyanazon jelvényvel ábrázoltatik sz. Ottilia apáca is, ki vakon születve, a keresztlő víz hatása által megnyeré szemvilágát.

Az oltárszárnyajtókon levő képeken többnyire a sz. Borbála életére vonatkozó jelenetek festvék.

A középkori egyházi festményeken gyakran együtt előforduló sz. Borbála és sz. Katalin symbolikusjelves jelentőséggel bír; mert míg a szelleműs és tudós sz. Katalin, a keresztyén-vallást felvéve, a hit igazságát nagy erélylyel s szónoki tehetségével mintegy ötven bölcész ellen sikerrel védé, addig az egyszerű és szerény sz. Borbála lelkében előre érte azon meggyőző igaz hit igazságát, melylyel később a keresztyén vallás felvétele alkalmával közelebből is megismerkedett; s így míg az előbbi a szellem hatalmát, addig az utóbbi a vallásos érzés mélységét jelzi.

A Kis-Ázsiában fekvő Nikomediában, gazdag és tekintélyes szülőktől született sz. Borbála, már ifjú korában a természet nagyszerűsége által áthatva, óhajta megismerni a csillagok teremtményét. A pogányvallás szellemében kapott válaszzal sehogy sem vala megelégedve s kielégítve, azért még forróbban imádkozott a természet és a *csillagok ismeretlen teremtményéhez*, míg később megismerkedve szent Origenessel, kinek vallásos oktatásai által a hit titkaiba bevezettetett s titkon áttért a keresztyén vallásra. Pogány vallású atyja Dioskuros azonban, óvni akará leányát további kísértetésektől s őt egy toronyba záratta.

Ezen torony falába Borbála a szent Háromság tiszteletére három ablakot töretett. Végre sikerült Borbálának a toronyból kimenekülni, s futásban kerese menedéket, míg pásztorok által egy kőszikla barlangjában elrejtetett. Itt azonban atyja által felfedeztetvén, ez általa hosszú szép hajánál fogva kihúzatott barlangjából, a bíróhoz kísértetett el ki atyjának parancsára Borbálát halálra ítélte. Halálos ítéletének végrehajtása előtt azonban Borbála még megkínztatott, teste fáklyákkal megégettetett, s éles vas fogókkal szét-szaggatott, végre vérszomját kielégítve saját atyja nyakazta le leányát.

A halálos ítélet végrehajtása után azonban, Dioskuros, a természetellenes atya, villám által agyonsújtatott.¹

Azért a középkorban nagy égháborúk alkalmával sz. Borbála hivatott segítségül, s sok harang szent Borbála nevére kereszteltetett, mivel a középkorban el volt terjedve azon hit, hogy harangozás által az égháború veszélye elháríttatik. Különben ezen hit a népnél, kivált faluhelyen, még mai napig is létezik, pedig hogy épen a harangozás által származott légrezgés nagyobbítja mindinkább a veszélyt, ezt számos eset bizonyította, midőn a villám által épen a harangozó sújtatott agyon.

A puszkapor feltalálása alkalmával sz. Borbála választatott az ágyú s a tűzéség védszentjévé, azért szobrát vagy képét gyakran alkalmazták a fegyvertárak épületjein, és a lőpor kamara a francia hajókon mai napig is St. Barbe-nak neveztetik.

Lássuk most azon festmények tartalmát, melyek ezen oltár szárnyajtóit díszítik.

A balszárny felső felén látható:

1. *Az üdvözítő imádása a három keleti bölcse által.* A kép baloldalán levő szűz Mária ölében ül a gyermek Jézus, feje körül keresztmibussal, s kezeivel egy diszes szekrényke után nyúl, melyet az előtte térdelő bölcse nyújt neki. A kép hátterén álló két bölcse egyike turbános koronát visel, mind a kettő csinos kidolgozása, gótstylü edényeket tart kezében. Különösen megemlítésre méltó itt a ruházat díszítményeinek hű és pontos kidolgozása, így a térdelő bölcse nagyszerű hatású brokatszerű, aranyozott ornamentatióval díszeskedő palástot visel, melynek díszítményes motívumait, szépségöknél fogva szönyegeinknél jelenleg is sikerrel lehetne alkalmazni.

1		2
3		4

2. A jobb oltárszárnyajtó felső részén azon jelenet szemlélhető, midőn Dioskuros, barlangban

¹ Sz. Borbála legendáját lásd WOLFGANG VENZEL *Christliche Symbolik* című munkájában.

elrejtőzött leányát Borbálát, hajánál fogva húzza ki a barlang szűk nyílásából; a kép háttere egy hegyes vidéket ábrázol, juhokat legeltető pásztorokkal.

3. A sz. Borbála legendájának folytatását képezi a balszárnyajtó alsó képtábláján látható kínzási jelenet. A kép előterén egy akasztófa alakú alkotmány felső vízszintes gerendáján, kötelekkel megerősítve függ szent Borbála félig mezítelen alakja, testének alsó része sötét-kék színű palástba van burkolva.

Míg atyja a harag és bosszútól eltorzított, kárörvendő, pokoli arczkifejezéssel nézi Borbála leányának kínzását, addig az egyik bakó egy éles kétágú vashoroggal vérig karczolja a szüz mellét, a másik pedig egy égő fáklyával a szüz hóna alját égeti. A két bakó a XV-dik században divó hasított végű öltönyben, és hegyes orrú cipőkkel van ábrázolva.

Sz. Borbála a kínzás iszonyú fájdalmainak daczára, nyugodt, s szelid arczkifejezéssel tekint le bakóira, sőt megkötött kezeinek ujjait áldólag terjeszti szét vérengző atyjára.

Ezen jelenet, kevés alakjainak egyszerű compositiója daczára is festői hatással bír, és a kínzás borzasztóságát meghatóan tárja elénk.

4. Végre a jobboldali oltár-szárny alsó képtábláján ezen drámának végső jelenete t. i. Sz. Borbála lenyakasztatása szemléllhető. A kép előterében kezeit imára összetéve, gazdag arany brokát hosszú öltönyben, mezítelen nyakát a halálos pallosnak nyújtva, térdel oltárunk védszentje: sz. Borbála, sötét-kék színű hosszú palástja szép redőzetekben símul testéhez.

A szüz háta mögött Dioskuros atyja látható, a mint a két kezében tartó, kissé görbe pengéjű kardját halálos csapásra emeli.

A kép hátterét a bíró alakja foglalja el, balkezeben jogarral, míg jobbával a hóhér-atyának int.

Zárt állapotban az oltár szárnyajtóinak külső felületén az angyali üdvözet van ábrázolva, a jobboldali szárnyajtó egész felületén a térdelő szüz Mária, a másik szárnyajtón pedig az üdvözetet hozó angyal azon finomsággal s átszellemült arczkifejezéssel van festve, mely különösen a XV-dik századbeli német festészeti iskolát oly kiváló mértékben jellemzi. Ezen középkori festmények kiviteléből látjuk, hogy itt, ha nem is egy mester, de bizonyosan már igen gyakorlott segéd kitünő műveivel van dolgunk.

Ezen oltár szekrénye felett, — ép úgy mint az Apollonia és sz. András oltáránál — a felrakvány helyét két háromszögű csúcs foglalja el. — Ezen csúcsok egyikén sz. Ágnes mellképe, egy könyvön fekvő s nimbussal ellátott báránykára mutatva; ellenben a másik csúcson sz. Katalin mellképe, kezeiben egy tört kereket s egy pallost tartva — látható. — A csúcsok párkányzatai egyszerűek és sem levéldiszítmenynyel, sem pedig keresztvirággal nem bírnak.

Ezen oltárművünk már használaton kívül van ugyan, mindazonáltal mind faragványai mind pedig aranyalapon lévő festményei, a többi használaton kívüli oltárok állapotához képest még igen jó karban vannak, s csak több gondot kellene fordítani annak tisztántartására.

Egyébbaránt nemcsak a faragványok stíljé, hanem a festmények szigorú modora is még azon időre utal, midőn a csúcsíves stílj fejlődésének legmagasabb pontját érte el, s mely időtől (1480) kezdve a csúcsíves stílj mindinkább hanyatlani kezdett. — A gót stílj ezen hanyatlása nálunk Mátyás királyunk idejére esik. Már a XV-dik század kilenczvenes éveiben, a még Mátyás királyunk által Olaszhonból behozott építészek s egyéb művészek — mindinkább kezdék terjeszteni az olasz Renaissance műirányát, melynek előtörő, életteljes, frís motivumaival a XVI-dik század első éveiben, — például az 1505-dik évben épült bártfai városházon — — már oly gyakran s oly kifejelett állapotban — találkozunk.

A sz. Borbálának szentelt oltárral tehát be van fejezve a bártfai templom tizenkét csúcsíves stíljű szárny-oltárainak leírása s ösmertetése.

Az oltárok száma azonban eredetileg egygyel több volt, (tizenhárom) sőt az eredeti főoltárral együtt tizennégy gót oltára volt templomunknak.

Ugyanis ha a Borbála kápolnának belsejét figyelemmel vizsgáljuk, a kápolna sarkában, az ablaktól balra szemeinkbe ötlik egy oltár nélküli mensa, melynek létezéséről joggal következtethetjük, hogy

eredetileg itt még egy gót oltár állott, mely azonban már nyom nélkül eltűnt. — S azon kérdésre, valjon melyik szent tiszteletére lehetett eltűnt oltárunk szentelve? azt felelhetjük, hogy miután a középkorban az egyházi művészet szent Borbálát legtöbb esetben sz. Katalinnal egyesíté s ezen szentek szobrait, képeit s oltárait majdnem mindig egymás mellé helyezé — igen valószínű, hogy eltűnt oltárunk — sz. Borbála oltárának szomszédsága következtében sz. Katalinnak volt szentelve.

Ezen állításom azonban biztos megerősítést nyer egy írott adat által, mely egyenesen sz. Katalin oltárának egyik főszobrára vonatkozik.

Ezen fontos adatot a «Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Aegidii, ab Anno 1448» című írott könyvben találtam, és pedig a mint következők:

Anno 1476. Altare Stae. Catharinae in Ecclesia parochialis Sti Egidii Anna Consors Amtheri coloratoris testata est pro imaginæ Stae Catharinae altari suo faciendo, florenos auri VIII.

Ezen adat által egyszersmind oltárunk készítése ideje is megvan határozva; mert ha ezen oltár védszentjének, sz. Katalinnak a szobra 1476-ik évben készült, feltehető hogy az oltár többi része, festményeivel együtt is ugyanakkor készülhetett.

A sz. Katalin eltűnt oltárának nagysága tökéletesen megfelelt a szomszédságában lévő sz. Borbála oltár nagyságának, sőt majdnem ugyanazon alakkal is bírt, — miután ezen két oltár mensáinak méretei, nemkülönben a kápolna magassága is egyenlő.

A sz. Katalin oltárából felmaradt még azon háromszögű két csúcs, mely — úgy mint a Borbála oltárán — a felrakvány helyét pótolta.

Ezen háromszögű csúcsok egyikén, sz. Orsolya, kezében nyíllal, s Estras próféta mellképei láthatók a másik csúcson pedig Pálán próféta mellképével találkozunk; ezen utóbbi háromszögű lap jelenleg húsvéti gyertyatartóul használtatik, a mennyiben az egyenszárú háromszög két egyenlő szárú párkányzatán gyertyatányérok becsavarvák, s az egész háromszög egy faállvánnyal láttatott el.¹

Ezen két csúcs maradt tehát csak, az eltűnt oltárból, de hogy az oltár maga hová veszett el nyomtalanul — anélkül hogy egyéb műrészletére lehetne találni, — az mindenesetre feltűnő.

A bártfai templomunk tizenkét gótstílusú szárny-oltárának részletes leírását bevégezve, nem lesz érdektelen azok szobrászati és festészeti műveit, a kassai, löcsei és besztercebányai ily nemű és azon korú művekkel összehasonlítani, mely összehasonlítás véleményem szerint annál is inkább szükséges és kívánatos, miután sem a kassai, sem a besztercebányai, sem pedig a löcsei festmények mestereit apodicticus biztossággal még nem ismerjük, — kivéve Lőcsei Miklóst, ki a poprádi templomban lévő, s szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló 1484-dik évből való kis képen mint Nicolaus de Leuczia van megnevezve.

Lepkovszky József krakkói egyetemi tanár s régész a bártfai oltárműveket részint Stosz Vid krakkói mesternek, részint pedig tanítványai műveinek tartja. — Ugyanis a bártfai templomot ösmertető egyik dolgozatában² a bártfai oltár-művekről így nyilatkozik:

«Bekanntermassen verliesz Veit Stwoss Krakau mit Schlusz des XV-ten Jahrhunderts nach Beendigung des prächtigen Grabmals des Königs Kazsimir, von wo er sich nach Nürnberg begab. — Doch wäre hier anzunehmen, dass er noch vorher in den ersten Jahren des XVI. Jahrhunderts in Bartfeld, Leutschau, Kirchdorf und Neusohl, und zwar mit seinen Schülern sich aufgehalten habe; ich sage mit seinen Schülern; denn ein Jeder irrt, der eine Veit Stwoss'sche Schule nicht annimmt, und ihm selbst diese Menge von Schnitzwerken von ungleichem Werthe zuzuschreiben geneigt ist.»

¹ Ezen gyertyatartót a nagyhétben jelenleg is használják, t. i. a nagypénteki lamentációk alkalmával a presbyterium közepére állíttatik, és pedig a Pálán próféta mellképét tartalmazó oldalát a néphez fordítva; — s így évek hosszú során azon néphagyomány fejlődött ki a nép közt, hogy a nagypénteki lamentációk alkalmával az áruló Judás Iskariót lelke égettetik el.

² Lásd a bécsi *Mittheilung*-ok III-dik évfolyamát.

E föltevés ellen szólnak azon műtörténeti adatok, melyeket Dr. IPOLYI ARNOLD *A besztercebányai egyházi műemlékek* című nagybecsű munkájában idéz, hogy Stoss Vidnek jelenleg már részletes éleadatai és művei készülésének chronológiája ellentétben áll a neki tulajdonított magyarországi művek adataival. — A nürnbergi híres mester szülővárosát 1477-ben hagyta el, ottani polgárjogáról lemondva és Krakkóba költözve, hol közel húsz éven át 1496-ig remekei egész sorát alkotta, — mely művek bevégeztével 1496-ban azonnal visszatért Nürnbergbe, hol ez évben már is újra a város polgárai sorába felvétetett, s ott, alig távozva többé a városból, mintegy 90 esztendő s agg korában 1533-ban bekövetkezett haláláig folytonosan lakott.¹

Igaz ugyan, hogy a bártfai oltárművek készítéséről fenmaradt adatok 1463-tól fogva szólnak, midőn tehát Stoss még nem volt Krakkóban; majd 1505—1520-ig midőn már Nürnbergben oly viszonyok közt találjuk, melyek miatt nem foglalkozhatott többé az itteni művek készítésével; mindamellett mégis lehetséges, hogy a krakkói tartózkodása idejében, a XV-dik század utolsó évtizedeiben, ha nem is ő maga, de ügyesebb tanítványai által, részt vehetett a bártfai templom némely oltárának készítésében.

A bártfai városház levéltárának régi számadásaiban e következő festőművészek nevei fordulnak elő:

Az 1466-dik évben készült főoltár festészei: *pictor Nicoluus* és *pictor Jacobus*. Az utóbbi Jakab mester neve még az 1517-diki számadásokban is előfordul.

Továbbá:

1509-ben *Magister Theophilus pictor*, ki a városház frescóit festé, s végre

1521-ben *Johannes Emerici* és *Johannes Krausz* festők, kik a templom tornyán lévő falfestményeket készítették.

Végre ismeretes még az 1505-dik évből való sz. Mária oltárán található A R mester monogramma, ily bekezdésű név azonban az okmányokban nem fordul elő.

Valószínű tehát, hogy az itt elősorolt művészek a templom oltárainak képein is dolgoztak.

E művészek azonban bártfai lakosok voltak, mert a város régi Rapulariumáiban mint házbirtokosok jönnek elő.

Feltűnő azonban, hogy a régi számadásokban sehol sem fordulnak elő szobrászok nevei, s így a templom szobrászati műveinek mesterei adatok hiányában jelenleg még nem határozhatók meg.²

4. A DIADAL KERESZT.

A középkori egyházak azon boltívezete, mely a szentélyt a hossz- vagy kereszthajótól elválasztja, az üdvöztető diadalának emlékére, melylyel a halált legyőzván, az emberiséget megváltá, diadalívnek nevezetik; az ó keresztyén basilikáknál ezen ívezetről egy lánczon függött e az úgynevezett diadalkereszt.

Későbbben a függőkereszt helyett, egy a diadal-ívezet alatt alkalmazott gerendán (Triumphbalken, rood-beam) álló kereszt, körülvéve sz. Mária és sz. János szobraival, használtatott e czélra, mindaddig míg későbbben a diadalívezet alatt az úgynevezett olvasószékek (Lettner) jöttek mindinkább alkalmazásba. Ezen olvasószékek, melyeken az evangelium s az epistolák felolvastattak, a XV-dik század közepe felé már mindinkább ritkábban fordulnak elő, s azok hiányában a diadal-kereszt a gerendán ismét elfoglalta régi helyét.

Ily diadalkeresztek még találhatók nálunk, így az eperjesi templomban a szokott régi helyen találunk ily diadalkeresztet, a lőcsei templom diadal-keresztje a diadalívezet alól eltávolíttatván, jelenleg sz. Mária és János szobraival együtt a déli főbejárati kapuzat felett lévő kápolna mellvédére tétetett át.

¹ Lásd: IPOLYI A. *A besztercebányai egyházi műemlékek* című munkájának 74. lapján.

² Nem kevés középkori festész egyuttal szobrász is volt.

A kassai dom diadalkeresztje pedig, nem tudom mi oknál fogva, még a múlt század végefelé levétetvén eredeti helyéről, jelenleg a kassai kalvária-templom északi hosszfala mellett van felállítva, hol nagy méreteinél fogva méltó feltünést okoz.

Ezen itt elősorolt diadalkeresztek azonban távolról sem hasonlíthatók össze a bártfai templom nagyszerű kivitelű diadalkeresztjével.

Ez már magában véve egy valódi remekmű, s nemcsak tetemes nagyságánál, hanem különösen művészi kivitelénél fogva, középkori szobrászatunk legjobb művei közé sorozandó, s e tekintetben nemcsak hazánkban de a külföldön is ritkítja párját.

A bártfai templom csúcsíves diadalívezetének nyílásában, a szentély kövezetének niveauja fölött, mintegy 6·6 méter magasságban, egy keresztbe fektetett gerendának kellő közepén áll a diadalkereszt, melynek magassága 8·0 m. a felső keresztgerendának hossza pedig 5·0 m. A kereszten függő üdvözítő 3·5 m nagysággal bír. Tövis koronával koszorúzott feje kissé jobb vállára hajlik, hosszú haja egyes hajfürtökben csüng mellére s nyakára. Üdvözítőnk teste három vas-szeggel van a keresztfához erősítve; jobb lába a bal lábán keresztbe tett, kifeszített kezeinek iránya majdnem vízszintes.

A test egyes részeinek arányossága, úgy nemkülönben a test izomzata is természetűen van kidolgozva, s ment azon bizonyos túlmarkirozott kiaszottságtól, mely az ó német stílusú középkori feszületeken majdnem kivétel nélkül észlelhető még.

A művész a keresztrefeszített üdvözítő testét úgy idomította, a mint az a természetnek megfelel. Különösen nagyszerűen sikerült az üdvözítő arcának idomitása; a zárt szem, a kissé nyitott száj, s a fejnek említett mérsékelt hajlása, már a beállt halál jellegének kinyomatával bír; a halál kifejezése azonban itt korántsem elrettentő, visszatetsző, vagy borzasztó, hanem az üdvözítő arcán inkább a fájdalom és odaengedés nyugodt, és szelid kifejezése honol.

Az üdvözítő fejét sugár-nimbus veszi körül. melynek sugarai három csomóban a kereszt szárainak irányában vannak csoportosítva. A kereszt legfelsőbb részén a római lapidar

· I · N · R · J ·

betűket tartalmazó legenda-szalag van egy szöggel megerősítve. A keresztfa négy végén lóhere (Dreipass oder Kleeblattform) idomú táblácskák a négy evangelista apokalypsi jelvénye van féldomborműben előtüntetve, így az üdvözítő feje fölött a sas (János), a keresztgerenda jobb végén a szárnyas ökör (Lukács), továbbá a bal végén a szárnyas oroszlán (Márk), s végre az üdvözítő lábai alatt az angyal (Máté) látható, mely utóbbinak hegyes végű szárnyai a háromlob keretén túl is terjednek.

Ezen jelvényeket irattekercs-szalagok övedzik körül, melyeken a megfelelő evangelisták nevei csinos minuskula betűkkel kiírvák, így:

s · iohānes · s · lucas · s · marcus · s · matheus ·

A három-lob alakú keretek veresszínűek, míg a jelvény féldomborművű s aranyozott képe az azurkék alapszíntől hatással válik el. Mindezen lóhere alakú táblácskák három sugarú nimbussal vannak körülvéve; mely táblácskák alkalmazása által keresztünk az úgynevezett Lázár vagy lóherevégű keresztek (croix tréflée, cross trefoiled, Kleeblatt- oder Lazarus-Kreutz) sorába sorozandó. A keresztfa színe sötétbarna, az üdvözítő teste természetesen színezett, a sebekből folyó sötét-piros vér folyásában követi a test izomzatának mélyedéseit. Azon a helyen, hol a keresztfa alsó vége a gerendába van illesztve, egy — csontokon nyugvó — koponya, mint a legyőzött halál jelvénye látható.

A kereszt alatt és pedig attól jobbra áll a fájdalmas szűz stílszerűleg faragott s mintegy 2·4 m. magas szobra. Arcán a fájdalom kifejezésével, könytelt szemeit ég felé emeli, leeresztett kezei imára kulcsolvák.

Fátyollal betakart fejét három nyalábos sugárú nimbus ékíti, s hosszú palástja szép redőzetben símul testéhez. A kereszt bal oldalán pedig áll az üdvözítő kedvencz tanítványának, Sz. Jánosnak szintén remek kivitelű szobra, sűrűn göndörözött sötét-barna haja keskeny vállaira ömlik, fiatal arcán szintén a fájdalom kifejezése honol, s míg baljával hosszú köpenyének redőit fogja össze, addig jobb kezében egy zárt s csatokkal ellátott könyvet tart. Ezen alak feltűnően hasonlít a régi főoltár felrakványában állott, s jelenleg az új főoltár jobboldali oszlop közében álló, valamivel kisebb méretű sz. János szobrocskájához; ezen hasonlat nem csak a test tartására, de még a ruházat redőzetére is kiterjed, s így valószínű hogy ugyanazon mester műve.

A diadalkereszt mindkét oldalán levő s a sz. Mária és János szobra mellett álló mintegy 4 méter magas s T alakú keresztteken függ a két lator, kifecsimított kezük hátra van fordítva, s lábaik is összetörvén, arcukon a halálküzdelem borzasztó kifejezésével. Mindamellett ezen eltorzítás dacára, a test izomzata mesterileg van kidolgozva.

Általában véve ezen szobrászati művek művészies kidolgozása, jellege, feltűnően hasonlít az Úr születését ábrázoló, úgy nemkülönben a kereszt oltára szobrászati művei stíljéhez, különösen a diadalkereszt alsó részén lévő és sz. Máté evangelistát jelképező angyal finom arczkifejezésével s hegyes szárnyaival mintegy hasonmása az Úr születését ábrázoló oltár szekrényében előforduló angyal-alakoknak, továbbá a diadalkereszten függő üdvözítő arca is feltűnő hasonlatosságot mutat a keresztoltár szekrényében a keresztfán felfeszített üdvözítő arcvonásaival; ehhez járulván még a régi főoltár felrakványában állott s fentebb említett sz. János szobrának hasonlatossága a diadalív gerendáján álló sz. János szobrával; mindez igen valószínűvé teszi, hogy az eredeti főoltár, úgyszintén az úr születését ábrázoló, továbbá a sz. kereszt oltára s végre a diadalkereszt mellékalakjaival együtt egy és ugyanazon mester művének tekinthető, s miután főoltárunk 1466-ban készült, úgy ezen időre tehető az említett, s azon egy mester által készült művek készítési ideje is. Ezen itt említett szobrászati művek a legjobbak közé tartoznak, s így méltán fel lehet tenni, hogy ezen kiváló és fő művek készítésével maga a mester bizatott meg, míg a többi mellék oltárművek kidolgozását a mester legényei vállalták el; mert ezen kisebb művek kivitele bár ügyes kezet árul el, mindazonáltal azok a fentemlített mesterművekkel korántsem hasonlíthatók össze.

Ezen kiváló mester nevének biztos nyomói azonban hiányozván, az apodicticus biztossággal meg sem határozható, bár nem tagadom, hogy ezen szobrászati művek kivitele s jellege ismét feltűnően hasonlít a krakkói Stoss Vid mester által készült, s a krakkói templomban lévő főoltár, valamint a Kázmér lengyel király híres síremléke szobrászati műveinek kiviteli modorához; azonban igen merész állítás lenne, ezen kiváló szobrászati műveket Stoss Vidnek magának tulajdonítani; sokkal több valószínűséggel bír azon feltevés, hogy miután a középkorban a felsővidéki szabad királyi városok igen élénk kereskedelmi viszonyban voltak Krakkóval s Boroszlóval, s így felsővidéki művészeink is, kiképzés végett örömet keresték fel az akkori időben híres krakkói műhelyeket s mestereket, tehát, hogy a bártfai templom ezen kiváló szobrászati műveit is egy bártfai születésű, de Krakkóban Stoss Vid mester páholyában képzett szobrászunk készíthette.

Ha már a bártfai szobrászati művek kivitelét nem is akarjuk magának Stoss Vid mesternek tulajdonítani, tekintetbe véve azonban azon fontos körülményt, hogy ezen szobrászati műveink mind kidolgozásukra, mind pedig jellegükre nézve oly nagy mértékben hasonlítanak Stoss Vid műirányához, természetes, hogy ezen szobrászati műveinket csakis egy oly művészünk készíthette, ki Stoss Vid műhelyében hosszas ideig dolgozván, a mester fogásait és modorát képes volt magának egészen elsajátítani.

A diadalkeresztet hordó gerenda, úgylátszik eredetileg csak egyszerűen volt megácsolva, későbbben nevezetesen a XVII. század közepe táján (1655) a gerenda alsó, és a templom hosszhajójához fordított oldalán bedeszkáztatott; ezen deszkaboríték veres kerettel bír, melynek fehér mezejében fekete uncial vagy lapidar betűkkel e következő, s a feszületre vonatkozó, felirat alkalmaztatott; és pedig a gerenda alsó felületén:

nemkülönben az aranyozott ruházat béllése is; az arcz, kezek, lábak, valamint az üdvöztő teste gyengén színezett, egyáltalában véve ezen remek szobrászati mű polychromaticus színezése is csak emeli ezen mű stilszerű szépségét.

Hogy eredetileg ezen szobormű hol lehetett alkalmazva, az bizonytalan, egy elpusztult gót oltár felrakványának egyik fülkéjéből került-e, vagy pedig talán egy hordozható házi oltárka szekrényében foglalt-e eredetileg helyet, azt jelenleg már nehéz lenne meghatározni; annyi bizonyos, hogy finom kivitele miatt inkább az utóbb említett célra használtathatott, bár tagadni nem lehet, hogy például az úr születését ábrázoló oltár felrakványának szobrocskái is ép oly részletes finomsággal s bevégezettséggel vannak kidolgozva, mint ezen szoborcsoporthozatunk.

Végre tekintve ezen mű styljét és jellegét, úgy nemkülönben a ruha redőzetének kidolgozását, ezen szoborcsoporthozatunk is, ép úgy mint az ugyanazon mesternek tulajdonított egyéb szobrászati művek, a XV-dik század második felében készülhetett.

6. A KERESZTELŐ MEDENCZE.

(VIII. tábla 20. idom.)

Templomunk egyik legrégibb műemléke mindenesetre a bronze érczből öntött, s a maga nemében remek kivitelű keresztelő medencze, mely jelenleg a templom déli hajójának keleti részén van felállítva; — ide azonban csak e század ötvenes éveiben állíttatott fel, ez előtt — a mint még jól emlékszem — az úr születését ábrázoló oltár mellett állott. Azonban ez sem volt keresztelő medenczénk eredeti helye.

A keresztyénség első századaiban a keresztelés szertartása, különös fontosságánál fogva, rendszeren a templomtól külön álló, úgynevezett Baptisteriumokban — keresztelő kápolnában — történt, ezen építmények kövezetének közepét egy mélyebben fekvő vízmedencze (piscina) foglalta el, melynek vízszínehez több lépcső vezetett le. — Ezen baptisteriumok belseje gyakran pazar fénynyel volt kiállítva, márvány falait nagyszerű domborművek vagy falfestvények ékíték, melyek Krisztus keresztelésének jeleneteit, vagy azok jelvényes képeit, mint a forráshoz ügető szarvast, stb. ábrázolták.

Ily baptisteriumokat találunk különösen Olaszhon dómjai mellett, kiváló fénynyel és műízléssel feldisztve, így nevezetesen a híres florenczi Baptisterium, a S. Maria del fiore cathedralis nyugati részén, továbbá a pisai dóm mellett lévő kúpolás Baptisterium, melynek belseje fényes márvány incrustatióval s aranyalapú mozaikkal van disztve, s melynek fehér márványból készült keresztelő kútja remek művészi kivittel bír. — Továbbá Németországban is találunk — bár nem oly fényes kiállítású, de mindenesetre monumentalis jellegű keresztelő kápolnákat, így a speieri, regensburgi, petronelli, fuldai, acheni, esseni, brixeni dómok mellett. — De még hazánkban is találunk ily rendeltetésű baptisteriumokat, így a jáki, pápóczi, sopronyi, szakolczai, holicai, csütörtöki, hédervári és még más templomoknál.

Ily külön álló keresztelőkápolnák hiányában a keresztelő medencze gyakran a templom belsejében állíttatott fel, mint azt például már a híres galli dóm reánk marad alaprajzában megjelölve találjuk, bár az 524 és 899-dik évi leridai zsinat határozata szerint kimondatott, hogy a keresztelésre használt edények, a keresztelő medencze hiányában, a templomon kívül helyeztessenek el.¹ Későbbben elrendeltetett, hogy a keresztelő medencze «intus ad ostium majus et a latere ubi Evangelium legitur» tehát az északi mellék-hajó nyugati végén állíttassék fel, továbbá hogy a keresztelő medencze két lépcsőfokkal feljebb álljon a templom kövezetétől, hogy vasráczozattal (cancelli) vétessék körül, és selyem kelmékkel takartassék be,

¹ Lásd: *Мотнес Archaeologisches Wörterbuch* 908. lapján.

ismerjük Wagner János iglói harangöntő nevét, mely egy bártfai harangon mint: meister Hansen Wagner von Neuendorf, az 1486-ik évvel együtt említettik.¹ Végre a tornai templom régi harangján szintén előfordúl „magister Augustinus” Ágoston mester neve. Későbbben, nevezetesen a XVI-dik században Illenfeld Ferencz kassai ércöntő nevével találkozunk a kassai „Orbán” nevű nagy harangon, a ki egyszersmind a dóm északi tornyában függő kisebb harangot 1558. évben önté.²

Ezeket tájékozásul előrebocsátva, visszatérek keresztelő medenczénk tüzetes leírásához.

A bártfai keresztelő medenczének idoma feltűnően hasonlít egy pokál vagy pohár alakjához, s áll egy kifelé hajlított felületű cuppából, továbbá egy nodussal ellátott lábazatból.

A keresztelő medence főmérteai a következők:

A cuppa felső karimájának átmérője	...	0-67 méter.
A cuppa alsó részének	...	0-46 „
A cuppa magassága	...	0-68 „
s végre lábazatának magassága	...	0-38 „

A két utóbbi méret összege azaz 1-06 méter adja a keresztelő medence egész magasságát.

Ezen keresztelő medence cuppájának tetemes nagysága úgy látszik még azon korra utal, midőn a keresztelés szertartása *per immersionem* történt. Az öntvény anyaga bronz, mely szép zöldes patinájával ezen mű szépségét s érdekességét emeli.

A cuppa felülete több pálczatagozat által mezőkre, vagyis helyesebben mondva: övekre (Zonen) van osztva, a felső keskenyebb övön, szép s karcsú minuskula betűkből álló következő tartalmú felirat olvasható:

Johannes baptizavit in aqua nos autem baptizemur
in nomine domini amen + hilf got maria
+ herot amen 2

Ezen felirat bevégezése így olvasandó „helf got maria herot vagy herauf amen.

A betűk kivétel nélkül mind minuskulák s prismaticus éles éllel válnak ki az alaptól, továbbá az ily feliratoknál előforduló interpunctiók, így nem különben értelmet zavaró rövidítések itt nem jönnek elő; csak a lilium végű kereszt jegye fordul itt kétszer elő.

Ezen felirat facsimiléje a keresztelő medenczénk rajza felett lebegő szalagon látható.

A felirat alatti széles övön pedig féldomborművű alakzatok díszítik a cuppa felületét; — ily nagy méretű féldomborművek csak ezen a keresztelő medenczén találhatók,³ s e tekintetben ezen medence hazánkban valódi unicum. — Az alakok nagysága eléri a három decimétert. — Legelőször látjuk Mária üdvözlését; egy félköríves ajtónyílásféle architectura alatt, kissé előrehajolva áll a szűz, kezeit keresztbe mellén összetéve, előtte térdel az üdvözlést hozó angyal; ezen csoportozat után következik fölfeszített üdvözlőnk alakja, de kereszt nélkül; továbbá sz. Borbála, jobbában tartva a három ablakos tornyocskát, e mellett látjuk sz. Péter alakját, baljában egy lóhere alakú nagy kulcsot tartva, s végre sz. Pál apostolt, ki egyik kezében könyvvel, másik kezében pedig egy meztelen s egyenes pengéjű pallossal van ábrázolva.

A medence tulsó felén Ádám és Eva kissé hosszúra nyújtott alakjai az élet fája mellett láthatók, ezután következik még a törött kereket tartó sz. Katalin, s végre a sárkánynyal viaskodó sz. György pánczélos alakja.

A mi ezen féldomborművek alakítását illeti, az még nagyon stylizált, az alakok nyúlánksága, nemkülönben a testhez erősen simuló ruha redőzete inkább még a román stylű féldomborművek jellegének

¹ Lásd a jelen munka a *bártfai harangok* című fejezetét.

² Lásd. Az *Arch. Közlemények* VIII. kötetének III. füzetében megjelent *Harangjaink ismeretéhez* című értekezésemet.

³ Nem sokkal kisebbek a lőcsei és mások sem.

(A sz.)

Hazánk ezen címér-paisának felső széle vagy feje valamint oldalszélei is egyenesek, alsó része pedig félköríves bevégzésű. ezen címérpais tehát alakjánál fogva tökéletesen meg felel a XV-dik századi heraldikai címér-paisok alakjának.

A címér fején vagy fejszélén fekvő szalagon olvasható:

· REX · VNGARIE ·

Ezen címér alatt lévő első címér-pais mezeje négyelt (quadripartitus); első veres mezején három arany torony (tour, turris, toratium), látható, mely címér-kép a pais negyedik mezejében is ismételtetik, — a pais második és harmadik kék mezején, egy veres színű, jobbra ágaskodó (rampant) oroszlány látható. Ezen két utóbbi címér mezeje hibásan van kék színre festve, mert a Spanyolország címérében lévő Leon-királyság veres oroszlánya *ezüst* mezőben foglaltatik.

A pais felső részén levő szalagon

· · REX · HISPAN ·

olvasható, tehát címérünk Spanyolország XV. századbéli címérét tünteti elénk.

A harmadik címér-pais mezeje szintén négyelt, a keresztbe fekvő mezők hasonlóképen egyformán vannak alakítva, így az első és negyedik kék mezőben három arany liliom foglal helyet, a második és harmadik veres mező pedig három, egymás felett lévő s jobbra menő arany oroszlányt mutat (lion passant, schreitender Löwe), bár a legtöbb heraldikus ily menő oroszlányt leopardnak tart, kivált akkor, midőn az felénk — tehát en face — fordított fejjel van ábrázolva¹

A címérpais fejszélén lévő szalagon olvasható:

· REX · ANGLIE ·

A diszitményes tábla alapja itt is sötét-kék színű, melyről a természetes fa színű ornamentáció festői hatással válik el.

A harmadik tábla portalszerű gót architecturával van berámázva, melynek belső mezején szintén három címér-pais foglaltatik. Ezen paisok alakja annyiban tér el az előbbiektől, hogy itt a címér-pais fejszegélye vagy főszegélye már nem egyenes többé, hanem kajácsos s befelé hajló, úgyszintén az oldalszélek is befelé hajlítvák, a pais alsó része pedig hasonló az előbbiekhez, tudniillik félköríves. A címér-paisok ezen alakja már a XV-dik századbéli késő gót korszaknak felel meg, s ezen század vége felé mindinkább alkalmaztatik.

A tábla felső részének közepén, a portalszerű keret oszlopaihoz lánczon megkötött gyíkforma állatok által őrizve, Svédország címere van alkalmazva. A címér kék mezőben három arany korona és pedig kettő fent, s egy a pais alsó részén. Ezen koronák gót styl szerint idomítvák, a korona pártája (Kronenreif) gót stylű levelekkel diszített, a korona bélése pedig veres színű. A címérpais felett egy körív alakban lebegő szalagon olvasható:

· REX · SWECIE ·

¹ SACKES *Heraldtk*. — Andere legen das Merkmal des Leoparden nicht in die Wendung des Kopfes, sondern in die Stellung, nennen daher erdieren einen leopardirten Löwen, da gegen jeden schreitenden Löwen einen gelöwten Leopard. In der alten Heraldik existiren alle diese Unterschiede nicht; Löwe und Leopard sind ein und dasselbe Thier. Wollte man in einem Wappen (z. B. England) *mehrer* Löwen anbringen, so musste man sie des Raumes wegen *über* einander *schreitend* darstellen.

Az alsó két címmer-pais elseje, veres mezőben egy jobbra fordított, korona nélküli arany orosz-lányt mutat, feje en face van fordítva, két első lábával egy arany bárdot tartva. Ezen címmer a paizs felett levő szalagon olvasható :

· REX · NORWE ·

felirat szerint a norvégiai királyságé.

Vége a harmadik címmerpais veres mezején jobbra menő, koronás s kettős farkú ezüst orosz-lányt, a cseh királyság címmerét tünteti elénk. A szalagon levő felirat így hangzik :

· REX · BOEMIE ·

Ezen két utóbbi címmer-pais alatt egy lánczon megkötött gyíkforma állat van metszve, melynek hosszúkás s nyújtott alakja a címerek alatti üres tér betöltésére alkalmaztatott.

A negyedik tábla igen diszes ornamentatióval bír, mely áll egy a táblát két mezőre osztó, s gót styl korszakbeli motívumaival díszített, oszlopos s hajlított ívezetű architecturából, mely ívezetek levelei s különösen befelé hajlított keresztvirágai, a tábla felső részét szőnyegszerűen majdnem egészen betöltik, a középoszlop törzse egy metszett ágat ábrázol, sőt a címerek paisai is ily alakú ágakkal vannak szegélyezve.

Az egyházi szék ezen negyedik tábláján csak két címmer-pais díszlik, és pedig kivételképen mind a két pais koronás, a jobboldali címmer arragoniai Beatrix, Mátyás királyunk nejének királyi családi összetett címmerét tünteti elénk, míg a mellette álló baloldali pais a Mátyás királyunk idejében divó Magyarország címmerét ábrázolja. Az első címmerpais háromszor hasított s egyszer vágott, mely osztás által a címmer nyolcz kisebb mezőre oszlik. Az első mező ezüsttel és veressel nyolczszor pályázott, mely a címmerpais hatodik mezején ismétlődik, a mellette lévő második kék mező hat elhintett arany lilomot tartalmaz, mely címmerkép ismét a pais hetedik mezejének címmerképével correspondál. Megjegyzendő itt, hogy ezen két említett címmerkép a sicíliai királyság fentebb közölt címmerének első és második címmerképében szintén előfordul.

A harmadik kék mezőben pedig egy hármass arany kereszt díszlik, négy kisebb aranykeresztből szögletezve, ezen címmerkép előfordul még ugyanezen címmer-pais utolsó vagy nyolczadik mezején is. A négy kisebb keresztből szögletezett arany kereszt előfordul s szicíliai királyság fentebb leírt címmerében is, azonban avval a különbséggel, hogy hármass kereszt helyett ott csak egyszerű görög kereszt van ábrázolva, továbbá ott fehér mezőben, itt meg kék mezőben állanak a keresztek.

Vége a negyedik mező kilenczszer hasított, mely hasítás által veres mezőben öt ezüst karó származik, ezen címmerkép ezen paizs ötödik címmerképéhez hasonlít, s előfordul a fentebb közlött navarrai paizs egyik mezején is. ¹

A második címmerpais négyelt, az osztó vonalak keresztezési pontján, a címmer mezejének kellő közepén Mátyás királyunk családi címmerének paisa, mint szívpais (Herzschild, sur le tout) van alkalmazva, ezen szívpais még majdnem háromszögletű, alsó része csúcsívbe végződik, arany mezejében ² a gyűrűt tartó fekete holló látható. A nagy címmerpais első mezején hazánk pályás címmerképe látható, s ezt kiegészíti a második veres mezőben, a hármass domban álló kettős ezüst kereszt.

A Magyarország címmerét képező ezen két címmerkép, a XIV-dik és XV-dik században ³ majdnem kivétel nélkül külön alkalmaztatott, ily elkülönített állapotban láttuk hazánk pályás címmerét ezen szék második tábláján is, mely utóbbi címmerképnek a kettős kereszttel való egyesítése úgy látszik Mátyás királyunk idejéből származik.

A címmer-pais harmadik kék mezején Dalmátország címmerét látjuk : kék mezőben három koronás

¹ Nézd jegyzetünket a 9. l.

² Hibásan van festve, mert a Hunyadiak címmer-mezeje : kék.

³ Mátyás király idejében már sűrűen használtatott.

Szerk.

Szerk.

Szerk.

6. Ezen korból származó s a második csoportba sorozandó *azon egyházi szék is, mely a főhajó második északi pillére mellett van felállítva*, bár eredetileg bizonyosan más helyen állott. Ezen szék két sorban hat üléssel bír, melyek a gót stílnak megfelelő beosztással bírnak, úgy szintén az imaszék oldaldeszkázata is még gótizáló párkányzatú rámpázattal van keretelve, a deszka lapját elfoglaló metszett diszítvány azonban már renaissance stíli elemeket mutat. Ezen diszítvány technikai kivitele, mélyebben vésett s sötét színű alapjával, megfelel a XV-dik században divó: basrelief en creux-féle modernak, de az ornament jellege, a mint említém, már határozott renaissance stíli. Az imaszék egyik oldaldeszkájának felső s kisebb részén, egy összefont szalagon, olvasható:

AGAMEMNON REX TROIANVS.

A deszkázat alsó és nagyobb négyszögében leveles ágakkal körülfont szalagon pedig, követve a szalag hajlását s menetét, e következő sorrendben vannak latin majuskula vagy lapidarbetük bevésve:

ATAINISSSV.

Ezen szék, tekintve átmeneti stíljét, valamint a diszítványok jellegét, szintén még a XVI-dik század elején készülhetett. (VI. tábla, 17. idom.)

A második széksorozat hátleszkázatán egy későbbi korú s áttört diszítvány, mennyezetszerű felrakvány van alkalmazva, melynek felső párkányzatát egy borostyánkósszerűval körülvett városi címér díszíti.

Továbbá a háttámla áttört s már későbbi renaissance stíli diszítványe közepén ott díszlik szintén az angyal által tartott városi címér, melynek páisa azonban határozottan már a XVII-dik században divó műírányra utal.

A címér körül e következő arany felirat olvasható:

ECCE QUAM BONUM. BONUM ET JUCUNDUM, HABITARE FRATRES. FRATRES IN UNUM.

A széken lévő városi címér szerint ítélve, ezen szék valószínűleg a városi képviselők számára készült, míg a városi tanácsnokok a templom szentélyében álló egyházi székekben ültek.

7. *A Mária kápolnájában lévő székek* is hasonló diszítvánnyal bírnak, avval a különbséggel, hogy a metszett diszítvány helyenkint színezve van. Ezen székek diszítványain azonban a renaissance műírásának motívumai már kifejtettek, itt-ott már a természet utáni törekvés mindinkább észlelhető, a levelek, virágok s gyümölcsök alakítása már hívebben megközelíti a természetet, továbbá a diszítvány hajlása is természetes, s nem annyira száraz, chablonszerű s erőltetett mint a XV-ik századbeli gót stíli diszítványoknál. Szóval a XVI-ik századbeli kora renaissance mindinkább fejlődik s nyer szépségében, a műizlés fokozott fejlődését ezen a székeken a legkisebb részletekig lehet követni s alaposan tanulmányozni, s hogy a renaissance stíli a XVI-ik század vége felé már mily nagy mértékben volt kifejlődve, azt azon csinos s stílszerű kiviteli széken láthatjuk, mely a templom szentélyének északi fala mellett a sekrestye-ajtó közelében van felállítva. (16. idom.)

8. *Ezen három ülésű, határozott renaissance stíli szék*, tekintve stíljét s diszítványainak kivitelét, a harmadik csoportba számítandó. A szék hossza 2.1 méter, magassága pedig 2.45 méter. Az ülések itt még választékkal bírnak, mely szerkezet következtében az egyes ülő helyek egymástól egészen elválasztva, épen úgy mint a XV-dik századbeli gót stíli székekénél, de ezen választékok a XVII-ik században már egészen elenyésznek, úgy hogy az 1620-ik évből való körmőczyi egyházi székekénél az ülő helyek közt már nincsenek választékok.

Ezen szék hátleszkázatát egy joniai féloszlopokkal s pilaszterekkel díszített renaissance stíli

architectura képezi, melynek oszlopközeiben kisebb pilasztereken nyugvó portalszerű kapunyílások alkalmazvák, mely utóbbiak belső lapja szépen erezett falemezekkel van kirakva.

A középső kapuzat a kömötszést utánzó kirakással van diszítve, a csigafejezetű hengeres oszlop törzsei fél testtel szöknek ki a síkból. A két mellék félköríves kapuzat pilaszterjei is a félkörív által képezett szögleteken intarsia-szerűen berakott diszítménynyel bírnak.

Ezen architectura képszékén (architrávján) az alaphól kiálló metszett diszítmények közt :

. T . L . H . L . H . E .

betűk alkalmazvák, melyek valószínűleg a szék tulajdonosainak neveit jelölik.

A szék felső koronázó párkányzatának deszkáján szép renaissance stylű diszitmény oly formán van kivésve, hogy a lapos diszitmény a deszka síkjából kissé kiemelkedik s körrajzának éles contourja által képezett árnyékolása, úgy nemkülönben a diszitmény valamivel sötétebb barna színezete elkülönítőleg hat a diszitményre nézve, s míg a gót stylben a diszitmény felülete ugyanazon nivauban volt a deszka felületével, s az alap mélyebbre vésetett; itt a diszitmény felülete kiáll a deszka síkját képező alaphól. A mint látjuk tehát, a metszett diszitmény technikája s kivitele itt már egészen elütő a XV-dik században dívó modortól.

Ezen szék homlokdeszkájának diszitménye áll stylizált oroslány fejekből és két fejű sasokból, melyek közt egy igen diszes renaissance stylű diszitmény felváltva ismétlődik. Ezen diszitmény közt a szék készítésének éve ily formán van kivésve :

1597

16. idom.

mely számok alakja tökéletesen összevág a diszitmény jellegével s annak kidolgozásával.

A koronázó párkányzat támléce esinosan vésett ökör-szem vagy tojás motívumú (Ochsenaugen oder Eierstab) diszitménynyel bír.

Ezen szék oldaldeszkázatán lévő bevésett diszitmény, feketeszínű alapjával, kellemes hatású s igen emeli ezen renaissance stylű szék szépségét.

Ezen szék architecturája, valamint a párkányzat s a diszítése tökéletesen megfelel a hazánkban a XVI-dik században kifejlett renaissance styl egyszerű jellegének, itt még az építészeti művészetek szabályosak, a diszitmény pedig mérsékelt, s nem iparkodik még — mint a XVII-dik századbeli késő renaissance stylben — a constructív elemeken túlterjeszkedni, hanem hivatásához és céljához híven, mint másodrendű kellék az architecturának magát alávétve, azt szép formáival csak diszíti.

Továbbá ezen széknél a fa természetes szép barna színe, változatos erezetével, még teljes érvényre jut, s nem szorúl sem színezésre, sem pedig aranyozásra. A mi pedig ezen széknél kivitelét illeti, az minden tekintetben pontos, tiszta s stílszerű, s az akkori asztalos kézműipar nagy fejlődéséről tesz fényes tanubizonyságot. Ily kivitelű székek találhatók még a löcsei parochialis templomban, s a kézsmárki Tököllyiféle várkapornában is. Egyébiránt a renaissance stílus ezen műiránya észrevehető még a bártfai templomunk több Epitaphiumán, úgyszintén a szószék 1594-dik évből való felső borítékán is, mely utóbbi bizonyosan széknél ismeretlen mesterének a műve.

A kifejlett renaissance stílus mindezen műalkotásai azon időben készültek, midőn az ágostaiak ezen templomot 1539—1671-dik évig először bírták, s míg a XV-dik századbéli művészet remekait becsülték és a pusztulástól megóvták, addig a templom belsejét iparkodtak az akkoriban divó renaissance stílus műemlékekkel feldisznítani, s valóban méltóbb emléket nem hagyhattak volna maguk után, mint azon renaissance stílus műveket, melyek a város akkori polgárainak műveltségéről, gazdagságáról, finom műízléséről, úgy nemkülönben a kézműipar nagymérvű fejlődéséről sokkal fényesebb tanubizonyságot tesznek, mint sok írott okmány.

9. A templom északi mellékszentélyének keleti zárfa mellett, az Úr születését ábrázoló oltár szomszédságában álló egy ülésű renaissance stílus szék már a XVII-dik századból származik, s hogy ezen század első felében mennyire kifejlett már a renaissance, azt, ezen gazdagon díszített szék díszítményei eléggé tanúsítják. Ezen 1 méter szélességű és a felső szobrocskával együtt 3 méter magasságú szék alsó része egy bezárható ajtócskával van el látva, melyet mind két oldalról igen díszes joniai fejezetű pilasterek fognak be. A pilasterek felülete s oszlopszéke (Piedestal) már az olasz renaissance stílusra emlékeztető felfutó levéldíszítménnyel díszített, mely utóbbinak azurkék alapszínezete kellemes hatású. A levéldíszítmény jellege megfelel az olasz cinquecento stílusnak.

Az ajtócska felületét egy szintén renaissance stílus, oszlopos és félköríves architectura díszíti, melynek fülkéjében látjuk a világtekét áldó Jézusnak (mint Salvator mundi) arany körnimbusszal díszített alakját. Ezen olajfestmény fára van festve, rajza correct, a színezése hatásos, a ruha redőzetének kidolgozása pedig mesteri kézre utal, s bár e festményen a művész neve vagy monogrammjára hiányzik, mindamellett, tekintve a festmény kivitelét, egész biztossággal állíthatni, hogy Grünwald János festő, városunk szülöttje, festé ezen művet, mert hogy Grünwald a festészet terén igen szép sikerrel működött, azt bizonyítják, a templomunkban lévő XVII-dik századbéli emléktáblák képei: továbbá azon körülmény, hogy Grünwald Máté, az előbbinek fia vagy öcsese, 1641-ik évben a városi ház erkélyének kifestésével bizatott meg. Különben ezen két festő műveiről később még lesz említés. Mindkettőnek monogrammjával még gyakrabban fogunk találkozni. Széknél ajtócskájának felső párkányzatán, kék alapon s arany, német fractur betűkből álló felirat így hangzik:

Wer begehrt im Himmel herein, dem muss Christus die Thüre sein.

A szék hátdeszkázata hasonlóképen egy portalszerű s gyönyörű hermákkal szegélyezett architecturával van díszítve, a hermák fejezetei szépen faragva s megaranyozva, a stela ezüst díszítménye pedig hatással válik el az azur kék alapszíntől. A portalszerű félköríves fülke lapján a szék tulajdonosának Buchholz Simon városi tanácsosnak térdelő alakja, úgy mint gazdagon zsinorozott s prémezett ruházatja már csak alig vehető ki, miután ez a kép is, mint sok reformatio korszakbeli mű, későbbben bemázoltatott. Pedig valóban kár volt az ily műveket bántani, melyek különösen a XVII-dik századbéli magyar viseletre nézve érdekes műrészleteket tartalmaztak! Egyébiránt a vallási villongás ezen korszakában, műtörténetünk rovására, másutt is történtek ily vandalszerű pusztítások. A hátdeszkázat felső párkányzatán levő kék alapú arany felirat így hangzik:

*Christus durchs Creutz und Leiden sein,
Heilt die verwundeten Seelen allein.*

felső koronázó párkányzatán is ezen három főszínnel találkozunk, s itt akaratlanul gondolunk Bártfa város ezímerének színeire, melyek szintén e három színnek felelnek meg.

Egyébiránt a XVII-dik század első felében a műtárgyak több színű befestése szorosan ragaszkodik még az architecturához, annak határait még soha át nem lépi, s csak a diszítmény hatásának emelésére szolgál; a polychromia ezen alárendelt szerepéből későbbben, nevezetesen a XVII-dik század végén s a következő század elején, már egészen kivetkőzik, a festett diszítmények alakjában önállóságra törekszik, s néha oly annyira, hogy megvetve az architectura szigorú rámásátát. azon kívül gyakran az építészeti formák rovására terjeszkedik. A diszítmény ezen túlságos terjedésének, a symmetrikus pontosságú és az építészeti szigorú szabályainak megfelelő architectura még egy ideig ellentáll, de végre is, a kor műirányának engedve, maga is kénytelen ezen decorationalis elemeket felvenni, mi által természetesen az architectura egészen elvesz, s itt kezdődik azután a XVIII-ik századbeli rococo, nyugtalan, hatást vadászó, minden egészséges szerkezetet megvető, otromba elemeivel, s míg ezen műiránynak először az architectura esik áldozatul, későbbben a diszítvány maga is elveszti eredeti s egészséges elemeit, s a XVIII-ik század közepe felé egy idomtalan chaossá válik.

A Buchholtz-féle szék polychromiája, a mint említém, még igen mérsékelt, a diszítvány pedig csak az építészeti váz díszítésére szolgál.

Továbbá a színek összeállítása összhangzó, s daczára a színek élénkségének, az általános benyomás csendes s megnyugtató. Székünk tehát eredetileg a Buchholtz család számára készült, későbbben azonban, midőn a katolikusok a templomot ismét visszafoglalták, ezen szék két oldalnyílása rácsozattal láttatott el és gyontató székeknek használtatik jelenleg is. Egyébiránt az egész szék még jó karban van, s csak a tulajdonos egykorú arcképe esett a későbbi vandalizmus áldozatául.

Végre megemlítésre méltók a templom főhajójában elhelyezett padok, melyek valószínűleg már a XVII-dik század elején készülhettek a nép számára. A padok oldaldeszkái még csinosan faragott levél-diszítvánnyal bírnak, mely még ment a késő rococo stílus elemektől, a padokat szegélyező oszlopocskák töveiben azonban már csavartak, de fejezeteik még izléssel faragvák. A székek támláinak két sarkán pedig tekét tartó oroszlányok alkalmazvák.

Ezen padok nincsenek befestve, s azért a világosabb színű diszítvány igen jó hatással válik el a vörösbarna színezetű vörös fenyő deszkázattól. Általában véve ezen padok diszítványeikkal együtt, daczára a késő renaissance stílusnak, még elég jó izléssel készültek, s nem mutatnak még oly határozott rococo elemeket, mint például a kassai dóm 1774-dik évben készült rococo izlésű padjai.

Különben valóban feltűnő, hogy míg más templomok belsejében az izléstelen rococo stílus készítményeivel oly gyakran találkozunk, s míg az oly monumentalis kassai dómban egy oly rococo izlésű széket állítottak fel, mely valóban elrettentő például szolgálhat az utókor számára; addig bártfai templomunk belsejében szerencsére ily rococo izlésű készítmények s butorzatok teljességgel hiányoznak.

8. AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁR SZEKRÉNYE S TARTALMA.

(VIII. tábla, 22. idom.)

A bártfai templom sekrestyéje felett lévő sz. Katalin kápolnájának nyugati részén, az egyházi könyvtár nem nagy kiterjedésű helyisége létezik. A mint már említém, ezen helyiség a Katalin kápolnája től egy válaszfal által csak későbbben választatott el, miután mind a két helyiség azonos eredeti csúcsíves boltozattal bír.

Ezen elválasztás azonban minden bizonynyal még a XV-dik század vége felé eszközöltetett, miután a válaszfalban lévő ajtónyílás, gazdag tagozatú párkányzatával és bélletével, úgy nemkülönben gót stílusú s remek kivitelű ajtógyűrűjével határozottan még a XV-dik századbeli csúcsíves stílus jellegével bír.

A könyvszekrény diszítványeinek, szerkezetének és vasazatának jellege még egészen gót stylű, bár nem tagadható, hogy a szekrény párkányzata alatt levő diszítvány, nemcsak a motívumok elrendezésében, hanem részleteiben is, inkább már a kora renaissance felé hajlik.

A csúcsíves stylben a levél és virágdizitvány soha sem simúl a mértani rendes elrendezéshez, hanem inkább mindig szabadabban mozog, főczélja lévén a diszítendő felületet betölteni s befedni, a mértani elrendezést csak az építészeti mér- és pálczamű követi; ellenben a renaissance stylű diszítvány, alapformáiban s elrendezésében, a pontos mértani szerkezetre és beosztásra van alapítva, s bár mennyire complícátnak látszik is első tekintetre a diszítvány, mindamellott annak elrendezése mindig visszahozható az eredeti mértani szabályos szerkezetre, mely az egész diszítványnek mintegy vázát képezi.

Igy van ez diszítványunknál is, hol a rozettákat s egyéb főmotívumokat összekötő vonalak egy tökéletes négyzeten (Quadrat) vannak alapítva, s nemcsak ezen motívumok de a halhólyag forma czellák, így nemkülönben a háromlevelű lóherék oly szabályos idomúak, hogy az egész diszítványt tisztán körző segítségével lehet rajzolni s szerkeztetni.

Mindezen szabályosság dacára azonban a diszítvány nem hat untatólag a szemlélőre, mert míg a kétféle alakú rozetták, melyek a részletek tömegében mind megannyi nyugpontok gyanánt szolgálnak, egymást kölcsönösen felváltják, addig a színek elosztása is bizonyos rendszer szerint történt, úgy hogy például az egyik osztály (rapport) diszítványának vörös színezete mindig a szomszéd osztály zöld színezetével találkozik.

A diszítványnek ezen szigorú mértani beosztása azonban csak a kora renaissance stylben fordul elő, későbbben a XVI-dik század folyamában a diszítvány itt-ott megtartva még a szabályos beosztást, de műrészleteiben, leveleiben, virágaiban, bimbóiban már szabadabb, realiticusabb s változatosabb alakítást nyer.

A szekrény deszkázatának felülete szép vöröses-barna színezetű s természetes, mely alapon igen jó hatásúak a fehéres szürke színezetű s fénylő vasazatok, színezett hártváikkal együtt; határozottabban vannak markirozva, a metszett és befestett diszítványú léczek s a felső párkányzat.

Tekintve a szekrény még határozott gót styljét s diszítványeinek kivitelét, ezen mű még a XV. század utolsó tizedében vagy a XVI-dik század elején készülhetett. Megjegyzendő, hogy a bártfai városházban lévő „mensa burindaria” nevű asztal oldaldeszkázatán, valamint a Bártfához közel eső Hervártó község régi fatemplomában lévő szekrényen ugyanily alakú s kidolgozású diszítvány fordul elő, mint a szekrényünk felső párkányzatán, mely részleteket kétségkívül egy és ugyanazon mester készíté; s miután a bártfai városház, úgy nemkülönben a hervártói fatemplom 1506 körül épült, feltehető, hogy a butorzat valamint szekrényünk is a XVI-dik század első tizedében egy és ugyanazon mester műhelyéből került, bár, a mint már említém a könyvszekrény készitési idejét, határozott gót stylű diszítványeinél fogva, még bátran a XV-dik század utolsó tizedébe tehetnők, annál is inkább, miután ezen szekrényenél a XVI-dik század elején divó farakmű — Intarsia — alkalmazása még elő nem fordul.

A szekrény belsejében négy egymás feletti fiókban — regalen — vannak a régi könyvek felállítva (lásd a 17-dik idomot), sajnos azonban, hogy ezen értékes könyvgyűjtemény egy része 1749-dik évben a városi tanács és Szójkovits János akkori plébános által az egrí káptalannak 100 magyar forintért eladatott; mindamellott jelenleg még mintegy 70—80 mű létezik, mely könyvek többnyire nagy folio alakban, remek készitési esatokkal és sarok-diszítványekkel ellátvák. Több könyv még a XV-dik századból való, midőn még a szöveg kezdőbetűi veres vagy kék színekkel s arany diszítványokkal szabad kézzel festettek, mely iniciálék színezete oly élénk mintha csak tegnap kerültek volna ki az illuminator kezei alól.

A papiros anyaga is igen jó, kemény és vastag, különösen nevezetes e tekintetben az 1479-dik évből való Psalterium, vagyis Missale Antiquum, gyönyörűen festett és gazdagon aranyozott kezdőbetűivel s változatos szegélydiszítványeival.

A lap felső részén levő fametszet még azon egyszerű, primitív, de mindenesetre hatásos modorral van metszve, mely a XVI-dik századbeli fametszeteket oly sajátágosan jellemzi, a szöveg nyomása igen éles, tiszta s könnyen olvasható, s majdnem biztossággal állíthatni, hogy ezen jegy az akkori bártfai nyomdából került ki, lévén ezen időben Bártfán két nyomdász, t. i. Gutgesell Dávid és Klösz Jakab.

A könyvszekrényünkben lévő művek többnyire vallásos értekezéseket és elmélkedéseket tartalmaznak, vannak azonban mértani, csillagászati és egyéb tudományos munkák is, melyek több tekintetben érdekesek, s így nem lesz érdektelen s fölösleges azokat itt, legalább általánosságban, megismertetni; könnyebb tájékozás végett ezen műveket a könyvjegyzékben foglalt rendben sorolom elő:

1. Compillatio Decretorum Gregorii Canonico Juridica.
2. Jus Canonicum. I.
3. Ugyanaz. II.
4. Decretum Gratiani Canonistae per Bas: Bernhardum Richel.
5. Explicatio Vitae Sanctorum.
6. Gregorii Moralia.
7. Opus vitae Christi, per Leutolphum de Saxonia.
8. Gregorii Moralia.
9. Quodlibet Joannis Dunszt Scoti, subtilis Theologorum, Monarchae.
10. Explanator secundum Literas Alphabeti vetusti.
11. Nicolai d'Lina, Explanatio veteris testamenti
12. Opus Variarum Materiarum Theologicarum.
13. Alexandri de Ales, Pars II.
14. Ugyanaz III. rész.
15. Ugyanaz IV. rész.
16. Vetus Manuductio Ceremoniarum.
17. Divi Aurelii Augustini Eppli, de Ssta Trinitate.
18. Expositio in Evangelium secundum Joannem.
19. Aurelius Augustinus super Psalmos.
20. Joannis Gerzon, Ord. Coelestinorum Pars I.
21. Ugyanannak II. és III. része.
22. Fortalitium fidei, Origo Mahometanismi.
23. Erasmi Rotterodami I. rész.
24. Ugyanannak II. rész.
25. Ugyanannak III. rész.
26. Ugyanannak IV. rész.
27. Ugyanannak V. rész.
28. Ugyanannak VI. rész.
29. Ugyanannak VII. rész.
30. Ugyanannak VIII. rész.
31. Summa Angelica, de casibus Conscientiae.
32. Bonaventure Pars III.
33. Glossa ordinaria I.
34. Ugyanaz III.
35. Ugyanaz IV.
36. Thomae de Aquino, super Librum 1-mum Sententiarum.
37. Ugyanaz IV. rész.
38. Alberti Ratisbonensis Eppli, Comp. Theol. et Apocalyps.
39. Antonini super Sententiis Pars II.
40. Ugyanaz Pars III.
41. Antonini super Historialis.
42. Musculus Wolfgangus in Joannem.
43. Speculum Aureum 10 Praeceptorum, Henrici Herb.
44. Menfred, alias Hortulus Reginae.
45. Menfred Postilla Aestivalis.
46. Holcot, super proverbis Salamonis.
47. Solida Refutatio Compillationis Zwinglianae et Calvinianae.
48. Moralia Catonis in forma Evangeliorum Dnicalium explicata.
49. Postilla Roberti de Lino.
50. Opus Vincentii Confessoris super Postilla.
51. Compendium Theolog. Joannis Nider.
52. De utino Leonardi Postilla super Sanctis.
53. Martinus Chemnitzius Theologia.
54. Summa S. Scripturae Veteri et novi Testamenti.
55. Psalterium, rectius Missale Antiquum 1479.
56. Liber Psalmorum scripti Anni 1481.
57. Antiphonale Antiquum scriptum.
58. Psalterium Antiquum manuscriptum.
59. Liber de Judicio Ecclesiastico.
60. Dictionarium Petri Berchovii.
61. Dictionarium Joannis Bekkenhaub.
62. Bernhardi super Cantica Canticorum.
63. Chrysostomi Javelii Canapicii Thomus I.
64. Ugyanannak II. része.
65. Georgii Penbarchii Astrologia.
66. Erasmi Osvaldi Commentaria Astrologiae.
67. Aristotelis Organum in Logicam, Liber graecus.
68. Ugyanannak II. része.
69. Commentaria Phylosophiae Lovaniensium.
70. Physica Aristotelis.
71. Explanatio Martini Lutheri in Genesim.
72. Caspari Swengfeldii.¹
73. Philippi Melanchtonis Pas I.
74. Ugyanannak III. része.
75. Ugyanannak IV. része.

¹ Ad 72. A munka címe: *Der erste Theil der Christlichen Orthodoxischen Bücher und Schriften des Edlen theuren, von Gott hoch begnadeten und gottseligen Hans Casper Schwenkfeldts. Anno MDLXIII.*

9. SÍREMLÉKEK ÉS EMLÉKTÁBLÁK.

Általános szokás volt a középkorban, különösen a kiváló érdemű egyházi és polgári állású személyeket, a templom belsejében eltemetni, s a helyet egy síremléssel megjelölni.

Igaz ugyan, hogy kezdetben a halottak temetkezése a templom belsejében szigorúan tiltott, így például Olaszországban, hol ezen szokás már a legrégebb időben dívott, valahányszor a pápa egy új templom felszentelésére írásbeli engedélyt adott, az mindig a következő clausulával volt ellátva: «si nullum corpus ibi constat humanum». Ezen tilalnak ugyan kissé megszorították ezen temetkezési szokást, de általánosságban még sem használtak sokat.

Igy találkozunk középkori templomaink belsejében síremlékekkel, emlékkövekkel, melyek műtörténeti és czímertani tekintetben igen érdekesek, mert azok féldomborművein nemcsak az akkori viselet, hanem a fegyverzet is, néha a legkisebb részletekig, mint például a löcsei Thurzók síremlékein, alaposan tanulmányozható.

Alakra nézve kétféle síremlékeket különböztetünk meg, t. i. *fekvő* és *álló síremlékeket*, a középkor elején a fekvő síremlékeket azon fekvő sírkölapok (Grabplatten, Leichensteine, Dalle tumulaire) képezik, melyek a templom kövezetébe voltak beillesztve, hogy az ily fekvő sírlapok kiálló diszítványai s alakjai ne akadályozzák a járó-menőket, a diszítványok a sírlap felületébe mélyen karczoltattak vagy vésettek be, s az így támadt mélyedések (Furchen), barázdák fekete vagy sötétbarna színű ragasztékkal töltettek ki, mely eljárás által az alak köridoma (Coutourja), a nélkül, hogy kiállana, határozottan s láthatólag volt markirozva. Az ily kidolgozású sírlapokat (tombe plate en pierre) gyakran rácsozattal vették körül. A fekvő sírlapok ezen osztályába sorozandók az ércből öntött táblák is, melyek hasonló vésett diszítvánnyal voltak ellátva.

Ily fekvő sírlapok igen régiek s különösen már a XII-dik századtól kezdve voltak szokásban, a külföldi dómokban, nevezetesen Köln, Naumburg, Lipcse, Meissen, Verden, Trier, Krakkó és más városok templomaiban még igen nagy számmal fordulnak elő.

Hazánkban ily kivitelű sírlapokat tudtommal eddig még nem találtak.

Későbbben, nevezetesen a XIII-dik században, a fekvő sírlapok felülete, egymást keresztező s így egy hálózatot képező szalagmű által volt diszítve, mely diszítvány lapos felülete csak igen kis mértékben emelkedett a sírkölap alapja felett. Ily diszítésű sírkölapok már hazánkban is előfordúlnak, így a jekelfalvi templom szentélyében is ilyforma kivitelű sírkölap van a kövezetbe beillesztve, a kölap felületén egy kevésbé kidomborodó, lapos keresztet láthatni, továbbá a bártfai templomban is taláztatik még egy ily sírkölap részlete. A második osztályba sorozandók az úgynevezett álló síremlékek, melyek a sírkamara felett épültek, s egy négyoldalú tumbából állanak, mely az elhalálozott féldomborművü alakjával s címerével diszített sírkölappal vagy fedővel van fedve.

Ily tumba alakú síremlékek voltak a löcsei templom szentélyében felállított Thurzó-féle emlékek is, úgy nemkülönben a bártfai templom sz. Mária kápolnájának kellő közepén állott Serédy György tumbája is.¹ Ezen, a templom kövezete felett emelkedő tumbák, későbbben sok helyen eltávolítottak, s részleteik, nevezetesen sírkölapjaik a templom belsejének falazatába álló helyzetben beillesztettek, a hol tehát templomainkban befalazott alakos féldomborművü sírkölapokat találunk, azok majdnem kivétel nélkül a templom kövezetén álló tumbák fedlapjait képezték.

A bártfai templomban lévő ilyenemű emlékek részint valódi síremlékek, részint csak emléktáblák, Epitaphiumok, mely utóbbiak majdnem kivétel nélkül már a renaissance korszakból valók, s a templom pillérein vagy pedig a szentély s a hajók oldalfalain felfüggesztvék. Ezen emléktáblákon előforduló arcz-

¹ A csetneki templom szentélyében levő Csetneki István síremléke is ily tumba alakkal bir.

képek, címerek s feliratok vagy magában a templomban eltemetett személyekre, vagy olyanokra vonatkoznak, kik a templom körüli sírkertben, vagy pedig egészen más helyen eltemetvék. Az ily emléktáblák tehát nem a sírhely megjelölésére, hanem inkább az elhalt személy emlékére szolgáltak. A bártfai templomban lévő emléktáblák többnyire egy portálszerű renaissance architecturából állanak, mely diszes oszlopok, pillérek és hermák által van szegélyezve.

A portálszerű nyílás mezején Üdvöztőnk halálára vonatkozó festményekkel, féldomborművekkel vagy az elhalt személy arczképével találkozunk. Igen gyakran majdnem rendesen egy feszület alatt az egész családot ábrázolva találjuk, a baloldalon a férfi, a kép jobb oldalán pedig a család nő tagjai térdelnek, kezeiket imára kulcsolva. A családtagok korszerint vannak elhelyezve, így a kép előterét a családapa és anyja alakjai foglalták el, s ezután következnek sorban a család fiatalabb tagjai.

Az alakok ruházata (Costume) természetesen az akkori szabásnak felel meg, hol a galléros puffadt ujjú spanyol öltöny, a gyér zsinórzatú de sűrű gombos magyar nemzeti viselettel váltakozik.

Nemzeti viseletünkre nézve, úgy mint napjainkban is, mindig nagy befolyással volt a külföldi, nevezetesen a németországi divat, különösen a reformatio idejében az előkelő városi polgárok, bírák, tanácsnokok nagyban hódoltak a német ruhaviselet divatjának, mely körülmény magyarázatul szolgál azon szokás, hogy az előkelőbb, gazdagabb polgárok fiai, magasabb műveltség elsajátítása végett külföldi, többnyire német egyetemekben végezték tanulmányaikat, s így elsajátítva s megkedvelve a külföldi divatját, azt később hazánkban is megtartották. E tekintetben vannak azonban kivételek is, mert a bártfai emléktáblákon gyakran találkozunk határozott magyar nemzeti viseletekkel is.

A bártfai emléktáblák felső része rendesen egy volutás vagy delphinekkal körülvett diszes ormózatba végződik, melynek közepén a halott családi címere, vagy ha csak egyszerű polgár volt, monogramja diszlik. Az emléktábla alsó részén pedig gyakran még egy kisebb táblácska volt keretelve, melyen arany betűkkel, vagy pedig nyomtatásban az elhalt parentatiója, emlékirata foglaltatik.

Ezen emléktáblák gazdagabb, diszesebb, vagy egyszerűbb kivitele természetesen az elhalt személy tekintélyének, gazdagságának s egyéb viszonyainak felelt meg, s így ezen emléktáblák is vagy diszesebben vagy egyszerűbben, de mindig stílszerűleg kidolgozva, némely emléktábla oszlopocskáinak törzse drága brokát arany szövetekkel van burkolva, a diszitmények gazdagon aranyozva, a festmények néha valódi művészi becsesél is bírnak, szóval a mit az építészet, szobrászat s festészet csak nyújtani képes volt, az mind előnnyel felhasználtatott ezen emléktáblák díszítésénél.

S valóban, míg ezen nagyszerű kiviteli emléktáblák által az elhalt családok maguknak méltó emléket állították fel, addig ezen stílszerű műalkotványok a templom rideg falainak még most is nagy díszéül szolgálnak.¹

Itt találkozunk azon számos városi bírák, tanácsnokok s egyéb polgárok emléktábláival, kik műveltségöknél s tekintélyöknél fogva Bártfa város történetében egykor irányadó s nagy szerepet játszottak, mily pompás és diszes illusztrációul szolgálnak ezen műemlékek Bártfa város egykori műveltsége történetének! nem érthetőbben beszélnek-e hozzánk ezen maradandó becsű emléktáblák a polgárság akkori műveltségéről, kifejezett műérzékéről s általában véve a város történetéről, mint sok írott emlék? Valóban a figyelmes szemlélő ezen emlékek vizsgálatánál mintegy bele éli magát azon korba, maga előtt látván azon érdemdús, tekintélyes városi polgárok élethű képeit, kik a városi polgárság, valamint a haza s a köznépek érdekét oly nagy mértékben előmozdítva, példát szolgáltatnak az utókor nemzedéke számára is! Mily fényes, s műtörténeti tekintetben mily érdekes albumot lehetne ezen emléktáblák képeivel kitölteni! Mily örömmel közöltem volna ezen alkalommal ez emléktáblák hű képeit, ha monographiám terjedelme s költsége határt nem szabott volna akaratomnak, így egyelőre meg kell elégednünk ezen emléktáblák leírásával.

¹ Itt megemlítem, hogy a lőcsei parochialis templomban szintén igen csinos Epitaphiumok léteznek, úgy szintén a szepesolaszi r. k. kápolna mostani főoltára is nem egyéb mint egy lutheranus Epitaphium.

A páva- vagy strucz-tollakkal diszített sisak vizirrel ellátott, mely a fültájon lévő sisakrózsákkal s szintén torokvéddel ellátott állvassal van összekötve. Ily alakú sisakok különösen a XVI-dik század elején voltak divatban.

A mi pedig a czímert illeti, annak paisa kerülék alakú, kerete renaissance stylü tekercsekkel diszített, mezején jobbra néző rigófejekkel. A pais felső részén lévő koronás sisakon hasonlóképen egy rigófej két toll közt beékelve, mint sisakdísz látható.

Miután ezen sírkőlap körirattal nem bír, itt csak a czímerkép után lehetne az ábrázolt halott nevét megállapítani, e czélból ezen czímert több czímertani munkában kerestem, de megvallom, minden eredmény nélkül. Tekintve azonban a lovag vértetét, egyenes pengéjű pallosát s sisakjának alakját, igen valószínű, hogy e sírlap egy német, talán Ferdinánd király uralkodásának idejében, a XVI-dik század első felében Bártfán elhalt lovag vagy vezér szobrát ábrázolja. (?)

Ezen időben Fels Lénárd volt a felső magyarországi osztrák hadak vezére, meglehet, hogy ezen sírkőlap valamelyik kapitányát ábrázolja, egyébiránt a mint említém, itt csak a czímerkép vezethetne kívánt eredményhez.

A mi pedig ezen kiváló féldomborművünk művészeti kivitelét illeti, az ügyes mesterre utal s minden tekintetben bevégezett; mindenekfölött szembeötlő lovagunk nyugalmas fekvése, mert hogy fekvő helyzetben van itt az alak ábrázolva, azt a vánkos és a fej hajlása is bizonyítja, továbbá az arc, kezek, jól vannak idomítva, a test részeinek anatómiája helyes, a vértete pedig a legkisebb csattig és gombig szorgalommal van kidolgozva; ha tehát művésznk ezen mellékrészletek kidolgozásánál oly pontossággal s természeti hűséggel járt el, bizonyynyal föltehető, hogy a művész iparkodott lovagunk arczvonásait is természetesen visszaadni.

Végre pedig a mi domborműves sírkőlapunk keletkezési idejét illeti, azt a vértet, fegyverzet és a czímerpais styje határozza meg, mely részleteken már a XVI-dik század elején előtörő renaissance styl határozottan észlelhető, s így domborművünk készitési idejét is a XVI-dik század első felére bizton tehetjük.

Ezen sírkőlap eredetileg egy tumba fedlapját képezé, későbbben ezen síremlék a többivel együtt szétbontatván, domborműves fedlapja a templom déli mellékhajójának keleti zárfalába, az ablak alatt, illesztett be, hol az jelenleg is létezik.

3. *Serédy György síremléke 1557-dik évből.* (19. idom.) Ezen remek kidolgozású síremlék, mint tumba, eredetileg a templom déli oldalához 1482-dik évben épült sz. Mária kápolnájának kellő közepén állott; későbbben azonban valószínűleg még a múlt században, helyszűke miatt ezen síremlék a kápolna közepéről eltávolíttatván és szétvéttetvén, annak féldomborműves fedlapja a kápolna nyugati oldal falába befalaztatott, a tumba négy oldalmárványköve pedig a templom különböző helyén állíttatott fel; ekként lett a tumba egyik hosszoldallapja a szószék mellett álló Mária oltárának mensájába befalazva, az oltár mellett áll szabadon a tumba egyik keskenyebb oldalköve is, míg a Mária kápolnájában a többi oldalkő van szabadon felállítva.

Valóban nagy kár volt ezen remekkivitelű monumentális síremléket így szétarabolni, miután azonban a tumba részletei mind meg vannak még, azok könnyen összeállíthatók, s tervben is van a templom jelen restauratiója alkalmával ezen monumentális síremléket ismét eredeti helyére s eredeti alakjában visszahelyezni.

Serédy György I. Ferdinánd király párthíve volt, s midőn 1548-ban Ferdinand Tárczay Györgyöt, mint Zápolya János párthívét, Makovicza vagy Zboró várának birtokától megfosztá, s azt seregei főkapitányának, Serédy Györgynek adományozta, az utóbbi még inkább ragaszkodott királyához.

1549-dik évben Serédy György már Sárosvármegye főispánja volt.

1550-ben Tárczay Katalin, Podmaniczky Mihály özvegye és Tárczay János leánya, valamint Hagymásy Kristóf, Tárczay Lucának, szinte Tárczay János leányának a fia, pörbe idézik Serédy Györgyöt, a mako-

Az egész alak egy fekvő oroszlányon, mint a bátorság s jellemszilárdság jelvényén, áll.
A sírlap keretén bevésett s latin lapidár betűkből álló felirat így hangzik:

MAGNIFICVS · DOMINVS · GEORGIVS · DE ·
SERED · OBIIT · DIE · 23 · MENSIS · APRILIS ·
+ ANNO · DNI · 1 · 5 · 5 · 7.

A régi sírkövek alakjainál gyakran előfordul azon eset, hogy az alak testének részei közt hiányzik a természetes arány: itt azonban azt nem tapasztalhatni, sőt az egész alak természetes helyzetben van ábrázolva, s úgy látszik mestere az anatómiában is teljesen járatos volt, mert az arc s a test végtagjai helyesen vannak idomítva, a mi pedig a részletek kidolgozását illeti, az, tekintve a vörös márvány keménységét, valóban bámulatra méltó. Az alak féldomborművé felülete szépen s fényesre csiszolt, ellenben a diszítmények alapja finomul szemesézve van, s e szerint a fényesre csiszolt diszítmény a kissé homályos, s homokos alapon igen festőileg hat.

Az eredeti tumba egyik hosszabb oldalmárványköve a Mária-kápolnában áll szabadon, felirata a következő:

HAEC MONIMENTA TIBI STATVIT, PRAECLARE GEORGI,
CONSORS CONIUGII PRO PIETATE SVA.
NON SVNT ISTA QVIDEM MERITIS AEQUALIA TANTIS,
QVANTA SIBI MEMINIT PRAESTITA CORDE PIO.
SED VITA FVNCTIS PIETAS NON VLLA SEPVLCHRI
PRAESTARI A VIVIS MAIOR HONORE POTES.

PRODEST ET VIVIS REVERENTIA, QVANDO SVORVM
OFFICII MEMORES MORTVA MEMBRA FOVENT.
PROPTEREA CONIVNX, MERITO QVAE SEMPER HONORE
VIVENTEM COLVIT TE, VENERANDE SENEX,
MVNERE TE VOLVIT TALI DECORARE SEPVLTVM.
OSTENDENS ANIMI SIGNA VIDENDA SVI.

A sz. Mária oltárának mensájába befalazott második hosszoldali kőlapon pedig a következőket olvashatni:

HVNC TVMVLVM QVICVNQVE VIDES, MEDITARE VIATOR,
MORTALEM NVLLVM VIVERE POSSE DIV.
NON, SI PRAESTARET CVNCTIS VIRTUTE, QVOD VSQVE
IN TOTO VIVVNT ORBE, SVB AXE POLI
SED TAMEN EST FOELIX ALIISQVE BEATIOR ILLE,
GLORIA QVEM SEQVITVR CLARAQVE FAMA VIRI.

HANC TIBI MONSTRAVIT VIRTUTE SEREDIVS HEROS
EXCELLENS ALIOS, VT SEQVERERE, VIAM.
ILLE SED HAVT MVLTOS SIMILES A MORTE RELIQT,
EXTINCTA EST ETENIM CVM PIETATE FIDES,
NVLLVS AMOR PATRIAE, NVLLA EST REVERENTIA LEGVM,
QVAM BONA NVNC MORS EST, QVAM BONA CERTA QVIES.

A második déli pillér mellett szabadon álló harmadik keskenyebb oldalú kő e következő felirattal bír:

MAGNIFICO · DNO · GEORGIO · DE · SERED · ETC · MARITO
 DEFVNCTO · AC · DE · SE · PRAECLARE · MERITO · GENEROSA
 DOMINA KATHARINA BYCZYNSKA · DE · OLSZYN · CONIVNX
 MOESTISSIMA HOC MONVMENTVM EX PIETATE POSVIT,
 OBIIT AVTEM XXIII · DIE · APRILIS · ANNO · DOMINI: M · D · LVII ·

Vége a negyedik keskenyebb oldalkő felülete Serédy György féldomborművű czímerével van diszítve, a pais már renaissance stylű kerettel bír, belmezejében egy pánczélos férfikar három nyilat tart. A tumba lábazati párkányzata határozott s kifejezésteljes profillal bír.

A síremlék anyaga vörhenyes színű fehér eres kemény márvany, s valóban szebb s méltóbb emléket nem emelhetett volna egy Seredy György özvegye.

4. *Angern Joachim czímeres emléktáblája 1567-dik évből.* Ezen emléktábla a templom déli oldalához a XV-dik század második felében épített sz. András mellékkápolnájának déli falán függ.

A tábla közepén a családi czímer van festve, melynek damascirozott mezején ily forma s keresztbe tett két vashorgony látható:

e czímerkép két szarvas agancs közt a czímer-pais felett levő pántos sisakon (Spangenhelm, jousting-helmet,) is előfordúl.

A czímer feletti, német betűkből álló felirat így hangzik:

Also hat got die welt geliebet, dasz er seinen eingebornen son gab, auf dasz alle, die an im glauben, nicht verloren werden, sondern das ewige leben haben.

A czímer alatt pedig a következők foglaltatnak:

Anno domini 1567 freitags nach invocavit, die folgende nacht, umb 2 ur, ist der erbare und feste Joachim von Angern alhir zu porfelt in got verschieden, den gott genedig sei.

Miután Angern Joachim sírkő-lapja a templomban nem található, valószínű, hogy a templomot körülfogó s még a jelen század első évtizedében egy körfallal körülkerítve volt temetőben temettetett el.

5. *Czebner György emléktáblája 1610-dik évből.* Ezen emléktábla függ az északi mellékhajó északi hosszfalán, s csinos renaissance stylű architecturával bír, a korynthi oszlopokkal szegélyezett félköríves képen üdvöztőnk mennybe-menetele van festve, melynek felső részén olvasható:

CONFIDITE EGO VICI MVNDVM.

Az emléktábla alsó részén lévő képen pedig a Czebner-család férfi és nő tagjai egy feszület alatt térdelnek. A kereszt jobboldalán először maga Czebner György, prémmel szegélyezett hosszú mentében, zöld atillában, a mely a derékhoz egy vörös övvel van szorítva, térdel, kezeit imára összetéve, feje fedetlen, bajuszt és teljes körszakált visel, utána következik három fia; a bal oldalon pedig neje Haid

Katalin térdel, fején nagy karimájú esücsös kalapot vagy főkötőt s fodros spanyol gallért visel, mellette térdelő leánya szintén ily viseletben van ábrázolva, avval a különbséggel, hogy ez utóbbi alacsony főkötőt visel. A kép háttérét egy bástyatornyokkal megerősített város foglalja el. Ezen családi kép alatt arany betűkkel a következő felirat olvasható:

EPITAPHIVM GENEROSI · DOMINI · GEORGII
CEBNERI, CENTVMVIRI REI: PVBL: BARTPHEN
SIS PRIMARI, IN CHRISTO DEFVNCTO ANNO. 1610.
AET. 47. PER EJVSDEM RELICTAM CATHARINAM
HAIDIANAM ERECTVM.

Ezen emléktábla mű-részletei már meglehetősen rongált állapotban vannak, a festmények azonban még jól kivehetők.

6. *Farsch János városi bíró emléktáblája 1616-ik évből.* Ezen epitaphium függ az északi pillérsor első pillérén, a főhajó északi oldalán, s igen szép renaissance architecturával bír, különösen a pilasterek síkja igen szépen faragott, befestett s részben megaranyozott díszítményekkel díszeskedik, továbbá a mascarónok, s a gyümölcs- és virág-füzéreket tartó angyalfejek szépen idomítványok.

Az emléktábla portalszerű ívezetének felső párkányzatán az elhalt család címere-paisa foglal helyet, melynek belmezején egy jobbra ugró szarvas vehető ki. A képen egy feszület jobb oldalán Farsch János, szürke prémes gallérral ellátott sötét zöld színű bekecsforma felöltönyben térdel, a bekecs nyílásain kidugott kezek imára összekulesolvák, szép férfias arczkifejezésű feje fedetlen; a feszület baloldalán térdelő neje az előbbi emléktáblán is előforduló magas s nagy karimás fekete kalapot visel, úgy szintén fodros spanyol inggallért.

Az emléktábla felső gerendázatán, kék alapon, arany fractur betűkkel e következő felirat olvasható:

Ehrengedächtnisz oder Grabmahl des ehrsamten, namhaftten auch wohl weisen Herrn Johanni Farschii, weyland
gewesenen Richters und Vorgeher der ehrbaren Gemeinde allhier. Anno 1616.

Farsch János monogrammjára ezen emléktábláján hiányzik, azonban a templom melletti gymnasium déli falában egy emléktábla van befalazva, melyen a város címere és az akkori városi bíró (Farsch János) ily alakú monogrammjára van kivésve:

Ez alatt pedig:

ANNO · DOMINI 1 · 6 · 1 · 2.

mely évben Farsch János még élt, továbbá a monogramm melletti I F betű is Farsch János kezdő betűit képezi, kétséget nem szenved, hogy e jegy Farsch János városi bíró monogrammjára.

7. *Partheim Sax ágostai lelkész sírkölapja 1619-dik évből.* Nem messze a szentségháztól, a főhajó kövezetén beillesztve találunk egy négyszögletű homokkölapot, melynek felső részén, féldomborműben, egy renaissance stylű cartouche alakú címere-pais még kivehető; a címere-pais mezeje vágott, felső mezején egy ostyás kehely mellett az isten béránya fekszik, háromszor hasított kelméjű zászlócskával; az alsó mezőn pedig három ötlevelű rózsza díszlik.

Ezen sírkölap vésett felirata már igen kopott, miután olyan helyen fekszik, a hol legtöbb ember

jár keresztül, s így a felirat már nem is olvasható többé, szerencsére azonban a sírkölap keretének azon része, hol épen az elhalt neve s az évszám van bevésve, még jól kivehető, s ezen a fentartott részen lévő felirat így hangzik:

PARTHEIM · SAX · ECCLESIAE · BARTH:
PASTORIS · M · D · C · XIX.

ezen felirat alapján tehát constatálva van, hogy az 1619-dik évben elhalt Sax Parthén bártfai ágostai lelkész sírköve fekszik előttünk.

Sax Parthén előtt azonban Christiani Ábrahám volt a bártfai ágostai község lelkésze, ki szintén az 1619-dik évben dúló pestis alkalmával meghalt,¹ valószínű tehát, hogy Sax Parthén Christiani Ábrahám után volt lelkész, s ugyanazon év végén elhalt Bártfán. Feltűnő azonban mégis, hogy KLEIN SAMU *Nachrichten von den Lebensumständen evang. Prediger* című munkájában Sax Parthén mint lelkész nem fordul elő.

8. *Haid Lénárd Bártfa város birájának sírköve 1622-dik évből.* A déli mellékhajó keleti zárfalán, a 2-ik szám alatt közölt ismeretlen német lovag síremléke alatt, Bártfa város négy birájának, veres márványból készült sírkövei is befalazták, és pedig Berger Bálint, Blimberg Tamás, Hueber Jakab és Haid Lénárd biróé. Az utóbbinak sírkölapja felső részén az üdvözítő feltámadása, féldomborműben van ábrázolva. A lap közepén két angyal által tartott címer-paison az elhalt Haid Lénárd e következő monogrammjá bevésve látható:

Ezen sírkő eredetileg a templom kövezetében volt beillesztve, s a rajta lévő felirat már oly kopott s lecsiszolt, hogy az már teljességgel nem olvasható.

9. *Haid Lénárd emléktáblája 1662-dik évből.* Ezen biró sírkövének a felirata már olvashatlan ugyan, szerencsére azonban megmaradt még díszes epithaphiuma, mely a templom szentélyének északi oldalfalán, nem messze a diadalíveztől függ, s nagyságára valamint díszes kivitelére nézve majdnem a legelső helyet foglalja el a bártfai templom emléktáblái közt.

Ez emléktábla díszes renaissance stílusú architektúrával bír, korynthis fejezetű oszlopainak a törzse (Säulenschaft) féldomborművesen metszett, s gazdagon aranyozott diszítványokkal van ellátva. A díszes koronázó párkányzat felett az elhalt családi monogrammjá foglaltatik egy kerülék alakú paison, s pedig oly formában, a mint az a fentebb közölt sírkölapon is előfordul.

Az emléktábla finom párkányzatú főképen a világ tekét áldó üdvöztőnk mellképe van ábrázolva, szép s kifejezésteljes fejét aranyozott körnimbus fogja körül, dúsredőzetű palástja gazdag himzésekkel és diszítványokkal bír, a kék háttér felső részén olvasható arany betűkkel:

· SALVATOR · MVNDI ·

s bár itt a művész monogrammjá hiányzik, a festmény kiviteli modoráról azonban bizton következtethető, hogy az akkori időben élt Grünwald János, kinek monogrammjával még gyakran fogunk találkozni, festé ezen képet is.

¹ Lásd KLEIN: *Nachrichten evang. Prediger*. Abrahamus Cristiani wurde im Jahre 1610 nach Bartfeld, an die Stelle des verstorbenen Severin Sculteti berufen. Zu seiner Zeit haben die Bartfelder am Allerheiligentage 1617 ihr erstes evangelisches Jubiläum gefeiert. Im Jahre 1619 starb A. Christiani an der Pest.

Az oszlopok által támogatott gerendázaton a következő tartalmú arany felirat diszeskedik:

Chrengedächtnüss oder Grabmahl in Christo ruhenden, ehrfamen, namhaften, auch wohlweisen Herrn Leonhart Baid, weyland gewesenenen Richters, und vornehm mittglied der ehrbaren Gemein alhier. 8. August. 1622.

Az emléktábla alsó részén lévő képen eredetileg az elhalt bíró családjával együtt volt ábrázolva, midőn későbbben, nevezetesen 1671-dik évben a katolikusok visszafoglalták a templomot, ezen alkalommal a lutheranus emléktáblákon lévő jeles férfiak arczképeit is bemázolták, s így történt itt is, hol az alakok körvonala már alig észrevehető.

10. *Greiffenzweig János, városi tanácsnok emléktáblája 1622-dik évből.* Ezen csinos emléktábla a templom szentélyének déli oldalfalán, a szentségház szomszédságában van felfüggesztve, a diszített pilaszterek által hordott fópárkányzaton olvashatni:

Grabschrift des Herrn Hans Greiffenzweig, weylandt rathes, verwandten, und der tugendreichen frawen Margreta Grelichen. Anno 1622.

Az emléktábla főképén az utolsó ítélet jelenete van ábrázolva, fent a felhők közt dicsfénnyel körülvéve egy szivárvány-trónon ül a világ bírása, ezen a képen előfordúlnak még a következő, a kép jelenetére vonatkozó feliratok:

ET IBVNT IN VITAM AETERNAM
és: BEATI MORTVI, QVI IN DOMINO MORIVNTVR.

Ez emléktábla alsó részén levő keretelt táblácskán egy — a bártfai nyomdában nyomtatott latin — parentatio foglaltatik, s miután az emléktábla alacsony fekvése miatt könnyen hozzáférhettem ezen régi nyomtatványhoz, azt lemásolám, s a következőkben közlöm is.

E P I T A P H I V M

· IN MEMORIAM MANIVM ·

PIL, HONESTI, ET PROVIDI · VIRI · DOMINI ·

JOHANNIS GREIFFENZWEIG

CIVIS ET SENATORIS REI: PVBL: BARTPHENSIS, QVONDAM
VTILISSIMI: QVI. 5. DIE. SEPT. ANNO. MDCXXII.
AETAT. VERO SVAE CIRCITER 50 E TERENA IN
COELESTEM POLITIAM EVOCATVS EJUS ANNI PESTIS
SE VITAM PRO VOTO SVO BARTPHAE PIE CLAUSIT.

*Certe ceu flores teneris nascuntur in hortis
Tali est humanum conditione genus.
Casus mille hominem vexant, flos laeditur aestu;
Jam perit atq alius, nascitur atque alius.
Fallax haec vita est, multisque obnoxia naevis,
Et mala multa nimis, quae comitantur habet:
Rectius inspecturus eam; qualis sit, inanem
Fortunae lusum dixeris esse probe.*

Dic age quid citius fugit hanc? citiusque senescit?
Saepe haec vel medio languid i vere cadit!
Umbraque ceu instabilis mox evanescit in auras,
Sic veluti pennis usus homo omnis obit
Transitus hinc celer est, alioque repente volamus,
Accipitrem veluti praepes hirundo fugit,
Hoc quoque dum cogito testantur fata Joannis
Heu heu qui justos an fugit ante dies:
Qui pietas, virtus, lejes probitasque fidesque
In vita magnum promeruerunt decus.
Sustulit e medio hunc cura anxiosa cordis, amore
Margaretæ abrepte Conjugis ante nece.
Paulo praecipisti, vix non gnatumque duorum
Janî et Jacobi nominis ingenuit.
O mihi qualis erat? quam fortis et acer in ictu.
Mortis, ut ex mundi sorde pararet iter.
Vivida justifici dixit solamina verbi,
Quæ crucis impositæ dulce levamen habent
Ah mea mens (dixit) noli diffidere: noli
Cedere terrori, vel trepidare necem.
Heu male peccavi (fateor) sed victima Christus
Pro male patrato crimine, Sponsor adest.
Fili (Christus sit Sponsor) carissime fili
Fide mihi, misero grande remitto nefas.
Sed quis is est Christus? qui mortuus in cruce pro te.
Crimina qui mundi bajulat, Agnus is est!
Appeto dissolvi, cum Christo vivere coram
Appeto, quid mundi dona caduca moror?
Vita mihi Christus, quidnam mors atra nocebit?
Nil vere magnum mors mihi foenus erit.
Sume Deus divam divinae mentis alumnam,
In que beatorum, nunc age ferto domum,
Quid mihi cum mundo? jam turpem desero mundum.
Impie munde vale, munde superbe vale!
Sic ait: et placido nutu conclusit ocellos,
Succubuit que datae victus agone necis,
Da mihi sancte Deus simili suavissime Christe
Morte mori et superi prendere regna poli.

Compatri de se optime merito, piæ gratitudinis et gratæ pietatis ergo scribit

Martinus Wagner B:

Eccl: Patriæ Pastor.

Humanæquæ sit tristis conditio vitæ.
Hoc rebus variis pingitur usque: satis
Quas vel commemorat doctissima turba Sophorus
Dius Aristoteles, Democritusque sagax,
Ipsæ Plato insignis, tum qui secreta rimatur.
Naturæ graviter Plinius egregius.
Quid? quod tum sacra hoc testatur pagina verbi.
Quæ dictis pariter, consonat ipsa probis.
Dum nitido flori confert tenuique favillæ,
Umbrae et similibus quæque repente abeunt;
Hoc verum qui vis Janus sic comprobatur esse.
Ipsa dies quando hoc quodæque monet.

*At nonne experti nuper cum lurida pestis
 Lustraret nostros asperitate lares?
 Sic puro, cum nemo sit quem non invida sors haec
 Presserit, afflictum reddideritque virum.
 Pervigiles quonamque senes? quo lecta juvenus?
 Cives pacifici, turba verenda fori?
 Multi ex his ceu flos curva sunt falce resecti.
 Et velut umbra fugax hinc abivere citi.
 Quorum de numero est, signat quem picta tabella haec
Greifenzweiciades, re, pietate, gravis,
 Exemplar praestans morum fideque mariti
 Pacifici civis, munificis viri.
 Cui candor facie luxit de pectore verum
 Virtutis studium, tum sine felle fides.
 Quis etiam meruit dici prudensque Senator
 Consilio Patriam reque fideque juvans.
 Graviter huic sed dum gestat virtutis honorem
 Heu vitae filum Parca nefanda secat;
 Abripit hinc miserum, mors nescia parcere lapsis.
 Cum gnato caro cumque marita proba.
 Ergo viri tristem quis non de pectore sortem
 Defleat, ex animo condoleatque vicem?
 Ec quis non reputet cernens haec, mente revolvat.
 Humanae gentis lubrica fata satis.
 Atque simul dicat: vita haec non vivida vita est;
 Mors sed perpetua cumque labore dolor,
 Quam casus varii exercent tristesque fatigant
 Moerores, ac vix dinumeranda mala,
 Quorum vel tandem est mors ultima linea, certe
 Cunctos quae aeterno fixa tenore manet.
 Haec quia tum praesto fuerant, statuit sic diva voluntas,
 Ut promptus premeres hocce salutis iter.
 Quando id jam nuper Christo duce et auspice Christo
 Clausisti, Domino sit decus omne Deo.
 Hic te olim poterit superas producere in auras,
 Cum mundi extremus fulserit orbe dies,
 Nunc ergo in Domino fac hic tua membra quiescant,
 Meus vigeat coelo consociata piis.*

Fautori optimo

Leonhartus Wagner

rector Scholae B.

Typis Jacobi Kloesz. A. Domini 1623.

11. Weigmann Márton ágostai lelkész emléktáblája 1625-dik évből.

A templom szentélyének északi falán, a főoltár szomszédságában függ ezen elegáns külsejű emléktábla, melynek portálszerű ívezetes architecturája kettős oszlopokkal bir; a diszes koronázó párkányzat felett lévő paison az elhalt Weigmann Márton monogrammjá ilyképen fordul elő:

Az oszlopszat gerendázatán lévő felirat későbbben szürke festékekkel bemázoltatott, azonban nagyító üveg segítségével sikerült ezen feliratot kibetűzni, mely így hangzik:

Grabmahl des hochgeborenen, hochgelehrten Herrn Martin Weigmann, gewesenen Pfarrherr alhier, und seiner tugendreichen hauszfrau Margreta Glatzin.

Az emléktábla főképen az alvó Jézus tanítványaival egy hajón a Genezareth-tó hullámain van ábrázolva, a mint a felbőszült elem végpusztulással fenyegeti a kis gyenge vízijárművet, s míg az üdvözítő nyugodtan alszik, addig kishitű tanítványai kétségbeeséssel s félelemmel tekintenek mesterükre, ki későbbben egy parancsszavával lecsendesíti a hullámzó tengert.

Az alakok jól rajzolvák, úgy szintén az apostolok arcán a kétségbeesés s félelem kifejezése természetes hűséggel van visszaadva. A kép alsó részén látható Grünwald Máté bártfai festő ily forma monogramja:

alatta 1625-ik évszámmal, mely évszám alapján az emléktábla készítési ideje is meg van határozva.

Az alsó táblán eredetileg az elhaltak alakjai térdelő helyzetben voltak festve, de későbbben ezen festmény is bemázoltatott.

Weigmann Márton kezdetben rector volt Bártfán s valószínűleg Sax Parthén lelkész halála után bártfai lelkészszé választatott meg.

Emléktáblája szép arányai s stylszerű kivitele által tűnik ki; a csinos fejezetű oszlopocskák törzse egy világos színű s arany arabeskekkel díszített szövettel van burkolva.

12. *Blimberg Tamás városi tanácsnok s későbbben bíró sírköve 1626-dik évből.* A déli mellékhajó keleti zárfalán befalazott négy sírkő egyike Blimberg Tamásé, a veres márványból készült sírkő felső részén egy feszület jobb oldalán látjuk Blimberg Tamás térdelő alakját, feje fedetlen, fodros nyakgallért s egy rövidspanyol köpenyt visel, a feszület bal oldalán pedig a fiait saját vérével tápláló pelikán mint a megváltó Krisztus jelképe van szintén féldomborműben ábrázolva. A sírkő közepét e következő felirat foglalja el:

· THOMAS · BLIMBERGVS · VIR · SERVANTISSIMVS · AEQVI ·
· SPE · VITAE · AETERNE · CONDITVR · HOC · TVMVLO ·
· EXPECTANS · CHRISTI · LAETAM · SVPER · AERA · VOCEM ·
· SVRGITE; QVEIS · MORTE · EST · VERA · PARATA · SALVS ·
L · W · R · S · B ·

A sírkőlap alsó részén pedig egy — csinos sas-fejekkel keretelt — czímer-paison, melyet angyalok tartanak, az elhalt Blimberg Tamás monogramja látható ily alakban:

Ezen monogram a templom szentélyében álló székek felső párkányzatán is előfordúl.

Blimberg Tamás tekintélyes városi bíró Tamás nevű fiát, a város 1610-dik évben tanulmányozás s kiképzés véget a straszburgi egyetemre küldé ki, hol két tudományos értekezést tartott, az elsőt ily czím alatt: «Centuria quaestionum criminalium», 1623-dik évben Strassburgban kinyomatta, s apjának ajánlotta fel; a másik: «Disputatio de præcipuis ex philosophiæ partibus, iuxta Aristotelem ejus

interpretes conscripta» című értekezését még 1619-ben szintén Strassburgban kinyomatta, melyet Pertinger János és Kristóf pozsonyi tanácsnokoknak, valamint Gutt György, Pertinger György pozsonyi tekintélyes polgároknak s Blimberg György rokonának s bártfai tanácsnoknak ajánlá fel, ezen munkája nyomtatási idejére e következő chronosticon vonatkozik:

ADIVVAT INCERTOS MARTIS ET ARTIS OPVS.

A munkája végén, Duchon Mátyás mosóczi születésű iskolatársa, szerencsét kíván Blimberg Tamás barátjának, e következő versekben:

Quam bene cognomen florum de monte tulisti
Thoma animi fulcrum deliciæque mei.
Namque tuo vigili perculta labore Minerva
Te beat en Sophiæ floribus hisce novis.
Te beet o utinam maturis fructibus olim
Quo patriæ fias utilis atque tibi.¹

Egyébiránt Bártfa város tanácsa a XVII-dik század folyamában számos bártfai születésű növendéket küldött ki a külföldi egyetemekre, így a többi közt 1608-dik évben Wagner Márton a thorni, továbbá Glatz Lénárd és Grünwald Salamont a königsbergi egyetemre, Wagner Márton, kinek parentatiójával a Greiffenzweig-féle emléktáblán már találkoztunk, visszatérte után lelkész volt Bártfán, Glatz Lénárd pedig városi bíró.

Az 1655-dik évben Kray Pál és Csapkó Mihály városi ösztöndijasok a wittenbergi egyetemről visszahivattak. Ezen időben Thornban külön tápintézete volt a városnak, hol Heidenreich János, Lippisch János, Ritzmann Miklós, Henrici János, s több bártfai növendék kapott teljes ellátást, valószínűleg a Hrabovszky-féle hagyományból.

Ily körülmények következtében könnyen elképzelhető, hogy akkori időben Bártfa város polgársága a műveltség magas színvonalán állott, s hogy a tudomány és művészet biztos menedéket talált Bártfa város falai közt, s ha az akkori viszonyokat összehasonlítjuk a mostaniakkal, mily rettentő különbséget találunk! valóban igen szomorítólag s leverően hat az egykor oly művelt, tekintélyes, tudomány s művészet kedvelő, és gazdag polgárság pusztulása!

Hanem hát így van ez most nemcsak Bártfán, hanem hazánk felső vidékének több — ezelőt virágzó, jelenleg pedig mindinkább pusztuló — szabad királyi városában is.

De térjünk vissza sírköveinkhez, városunk történetének ezen megczáfollatlan s beszélő műemlékeihez.

13. *Blimberg Tamás emléktáblája 1626-dik évből.* Ezen csinos s gazdag díszítésű emléktábla a hajó déli pillérsorának első pillérén függ, a koronázó párkányzat gerendázatán e következő arany betűkből álló felirat olvasható:

Epitaphium des ehrsamten, nahmhaften, und wohlweisen Herrn Thome Blimberg. Richter und Vormund allhier in
Gott entschlafen im Jahre 1626 im December, seines Lebens 58 Jahr.

Az emléktábla főképen egy feszület alatt térdel Blimberg Tamás nejével együtt, Blimberg sötét piros s arany gombos magyar szabású ruhát visel, a kép háttérén Üdvöztönk mint kertész, lapátforma

¹ Lásd KLEIN SAMU: *Nachrichten evangelischer Prediger* című munkájának 442. és 443. lapján.

kapával vagy ásóval a vállán egy asszony előtt megjelenik, ki meglepő arczkifejezéssel tekint a megváltóra. A kép hatással van festve, s becsületére válik mesterének, Grünwald János festőnek, kinek a kép alsó részén lévő monogramja:

eltűnően hasonlít Golczius Henrik, németalföldi festész s rézmetsző monogrammjához,¹ s valóban a monogramm ezen rendkívüli hasonlatossága következtében hajlandó valék ezen emléktábla festményét Golczius Henriknek tulajdonítani, mintán még ezen festő kora is a monogramm mellett lévő 1627-dik évvel összevág, ha nem találtam volna később az alamizsna-szekrény feletti festményen szintén ezen monogrammot, a mellette lévő «Hans Grünwald» névvel együtt, így tehát ezen adat által constatálva van Grünwald János bártfai festői monogrammjá, valamint az is, hogy Blimberg emléktábláját Grünwald János s nem Golczius, festé. Az emléktábla képen azonfelül előfordul még e következő felirat:

• DICIT EI IESVS, NOLLI ME TANGERE. •

mely a képen lévő üdvöztőnkre vonatkozik.

Az emléktábla széleit szintén pelikánok töltik be, általában véve ezen műemlék kivitele felette díszesnek mondható.

14. *Wolf János városi polgár emléktáblája 1628-dik évből.* Ezen, a maga nemében szintén csinos emléktábla a déli mellékhajó nyugati oldalán, vagyis a templom déli hajójába beszökő torony keleti falán van elhelyezve a hat ülésű csinos gót stylű egyházi szék felett. Ezen tábla már egyszerűbb, oszlopos architecturával nem bír, a helyett azonban szépen metszett s festett keretdíszítménnyel van ellátva. Az emléktábla felső részén egy címér-paison látható Wolf János ily forma monogrammjá:

Ezen csinos monogramm alatt e következő feliratokat olvashatjuk német és latin nyelven:

Grabmahl des ehrbaren und wol vorhaltenen Herrn Joannes Wolf mittbürger allhier, welcher beim Duplin jemerlich ehnmordet worden wahr, seines Alters XXVIII Jahr, den XX tag Juni im 1 . 6 . 2 . 8 . Jahr.

EPITAPHIVM HONESTI ET PROVIDI DOMINI JOANNIS
WOLFFII 20 DIE IVNI ANNI 1628 AETATIS VERO
28 PROPE DVPLIN OCCISI.

Ezen felirat értelmében Wolf János bártfai polgár Duplin falu mellett öletett meg; Duplin falu fekszik Szvidniktől Sztropko felé vezető úton, a megölt halálának oka azonban nem ismeretes, valószínűleg rablók által támadtatott s öletett meg.

Az emléktábla képének felső részén Wolf halálára vonatkozó, Kain testvérgyilkolása van ábrázolva, az alsó részen pedig egy oszlopos csarnokban álló feszület alatt Wolf János térdel kezeit imára össze-

¹ Golczius Henrik született 1558-ban s meghalt 1630. Lásd HELLER JÓZSEF: *Monogrammen-Lexikon*.

téve, s bár még csak 28 éves volt, mindamellett teljes férfi korában van ábrázolva, bajuszt s hosszú kör-
szakált visel, öltözete pedig sűrűen gombozott s zsinorozott hosszú magyar mentéből vagy bekecsből áll,
prómmel bélelve s szegélyezve.

A tábla baloldalán lévő diszítmény-részen olvasható:

Ehr ist mein Leben, Sterben, und Gewinn;

A jobb oldalin

Herr Jesu nimm meinen Geist auf.

Az emléktábla alsó részén pedig:

*Selig sind die Todten, die im Herrn sterben, denn der Geist spricht: sie ruhen von ihrer Arbeit, und ihre wercke
folgen ihnen nach.*

15. Janofszky András városi tanácsnok emléktáblája 1628-dik évből.

Ezen csinos renaissance stílusú s oszlopos emléktábla eredetileg más helyen volt felfüggesztve, jelenleg az
északi mellékfal keleti zárfalán mellett álló »Ecce Homo» vagy »Vir dolorum» féle gót oltár eredeti, de
később elromlott gót stílusú felrakványa, ormózata helyén van felállítva.

A koronázó párkányzat felett lévő czimer-pais, Janofszky János e következő idomú monogramm-
jával van díszítve:

A főképen az utolsó ítélet jelenete van ábrázolva.

Az emléktábla felső gerendázatán e következőket olvashatni.

*Ehrendächtnis des E. H. und ddd. Herrn Andreas Janofszky, weplandt allhier gewesenen mitglied eines ehr-
samen Raths, seines Alters im 73 Jahr, 14 Tag Octobris in Christo verblieben 1 . 6 . 2 . 8.*

A kép alatt pedig e következő felirat létezik:

*Die Gerechten werden ewig leben, und der Herr ist ihr Lohn, und der Höchste sorgt für sie.
Im Buch der ddeisen.*

16. Berger Bálint városi bíró síremléke 1631-dik évből. Ezen veres márvány
sírközp a déli mellékfal keleti zárfalán van befalazva, s még meglehetősen jól van fentartva, a sírkő szé-
lén bevesett körirat így hangzik:

*SEPULTURA . VIRI . AMPLISSIMI . ET . CONSVLIS . DOMINI . VALENTINI BERGERIS .
REI . PVB. BARTPHENSIS . QVONDAM . IVDICIS . GRAVISSIMI . DIGNISSIMI . ACVTISSIMI
MAGNIS DOLORIBVS . EX . HVIVS . VITAE . EREPTI . PLA PROMPTAQVE . MORTE XIII
SEPTEMBERIS . A . DOMINI . M . D . C . XXXI . AETATIS SVAE LXX.*

A sírkő felső részén egy — angyalok által tartott — babérkoszorúban Berger Bálint monogrammjá ily alakban kivésve látható:

Ez alatt pedig e következő felirat olvasható:

SAEPE SIBI CVPIENS DISOLVI ET VIVERE CHRISTO,
BERGERVS TVMVLI MOLE SVB HACCE CVBAT.
DVLCE SOLI QVONDAM FVERAT DECVS AST MODO SVM̄I,
DVLCIVS ILLE MICAT SIDVS IN AXE POLI
NONNE NICET CHRISTO QVI VIXIT MORTVM ATQ. (hibás)
CHRISTO AD QVEM AETERNAE FESTA QVIETIS AGIT,
TEMPVS ERIT QVANDO REDIVIVM NVMINE CORPVS
COELESTES SOCIA MENTE VIDEBIT OPES
TVM CHRISTO CEV LVCI DA STELLA PER OMNE
FVLGEBIT MIRIS SOLE MICANTE MODIS.

. M . W . P . B .

Ezen sírkőlap mellett áll a

17. *Hueber Jakab városi bíró emlékköve 1645-dik évből.* A síremlék felső részén egy körfémerben Hueber Jakab féldomborművü mellképe foglaltatik, szép férfias kifejezésű arcza nagy pontossággal s valószínűleg természetes hűséggel van kidolgozva, homlokának közepén osztott, hosszú hajat, bajuszt és nagy körszakált visel.

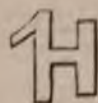
Jobbjában három búzakalászt, baljában pedig két szőlőfürtöt tart. Öltönye áll egy prémmel szegélyezett, sűrűen gombozott magyar szabású bekecsből, melynek nagy s kiálló gombjai szépen diszítvék, s ha a művész ezen másodrendű részletek kidolgozására oly nagy gondot s fáradságot fordított, joggal következtethető, hogy a szobor arczkifejezése is természethű.

A sírkő közepét e következő felirat foglalja el:

SEPVLTVRA GENEROSI NOBILITATE ANIMI ET CORPORIS AVTORITATE MORVM PROBI-
TATE, FACVLTATVM NVMEROSITATE IN ECCLESIAM ET SCOLAM PAVPERESQVE EXER-
CITA LIBERALITATE, NEC NON OFFICIORVM DIVERSORVM IN HAC REPVBICA PRIMI-
PILARIVM ADMINISTRATORVM SVMMA DEXTERITATE QVONDAM MAXIME CONSPICVI
VIRI DOMINI JACOBI HVEBER PIE DECVNCTI. ANNO. 1 . 6 . 4 . 5. AETAT 58 DIE
7 SEPTEMBRIS.

A sírkőlap alsó részének baloldalán van az elhalálozott Hueber Jakab családi címere, mely azonban már nagyon le van csiszolva, úgy hogy a címerkép már teljességgel nem vehető ki; egyébiránt a bártfai városház erkélyének csúcsán Hueber Jakab akkori városi bíró monogrammjával s egyszersmind címérével szintén találkozunk, ugyanis az ő hivataloskodása alatt 1641-ben a városház erkélye vagy tornyocskája Grünwald Máté festő által a tizenkét városi tanácsnok monogrammos címérével feldisztetett, az erkélytornyocska csúcsán tehát a városi címer alatt látható még Hueber Jakab címer-paisa is, a négyelt mezejü pais első és negyedik mezején fekete alapon egy vadkanhoz hasonló állat ágaskodik, a pais második és harmadik negyede kétszer vágott, mely osztás által fekete mezőben egy arany pólya származik, különben meglehet, hogy a mi most fekete, eredetiben más színű lehetett, s csak az arany marad változatlan.

Végre a sírkő alsó részének jobb oldalán egy páison, a bártfai városház erkélyén is ily alakban előforduló következő forma monogrammm látható:

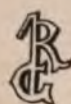

Hueber Jakab ezen monogrammjá előfordul még több városi házon s bástyán, és pedig mindig ugyanazon alakítással, mely körülmény annak bizonyosságául szolgál, hogy az egyszer választott monogrammm alakja nem változtatott meg.

Hueber Jakab az 1645-dik évben Bártfán dühöngő kolera áldozatává lett. Hueberről a következőket olvasom KLEIN SAMU többször emlegetett munkájának 100. lapján: Auch starb an der Pest den 7. September Jakob Hueber, damals Stadtvormund, der mit seiner frau, Dorothea, einer geborener Bergerin (kinek síremlékét alább közlöm) der Stadt einen Weingarten Namens Nyerges, mit solchem Beding hinterlassen, das jährlich an Jacobitage armen Wittwen und Waisen, und sonderlich dem Spital, ein fass Wein daraus gegeben werde. Und dieses wird bis auf den heutigen Tag beobachtet (1789) (most azonban már nem). Von diesem Jakob Hueber findet man in der altem Matrikel oder Taufbuche folgende Werse:

*Occidit ante diem, dolor heu, qui saecula longa,
Perpetuo sospes vivere dignus erat.
Insignem in terris laudem post fata reliquit.
Ullo, quae non est, interitura die.
Scilicet omne perit; verum postfunera virtus,
Nomen inextinctum sola superstes habet.*

18. *Günther Richárd rector emléktáblája 1645-dik évből.* Ezen kisméretű ugyan, de szép renaissance stílusú s művészi kiviteli emléktábla a diadalívezet északi pillérén függ, a párkányzat közepén díszlik Günther Richárd monogrammjá, ily alakításban:

Az azurkék gerendázaton a következő tartalmú arany felirat olvasható:

EPITAPHIVM CLARISSIMI AC DOCTISSIMI VIRI
DOMINI RICHARDI GVNTHERII QVONDAM
SCHOLAE PATRIAE CONRECTORIS MERITISSIMI.

Az emléktábla képén Üdvöztőnk menybemenetelének jelenete van festve. E kép alatt olvasható:

IN MEMORIAM ERIGI CVRAVIT DERELICTA VIDVA
DOROTHEA SCHERERIN MOESTISSIMA. OBIT.
ANNO 1645. 28 NOV. AETATIS SVAE XXX ANNORVM.

Az emléktábla legalsó részén a feszület alatt térdelő Günther nejével s családjával volt ábrázolva, hanem hát itt is meglátszik a vandalkéz pusztításának nyoma, és pedig oly annyira, hogy a beműködés által az alakok körvonalai teljesen megsemmisültek.

Günther Richárd bártfai születésű lévén, mint városi ösztöndijas, tanulmányait Poroszországban fekvő königsbergi híres egyetemen végzé, honnét 1639-dik évben a bártfaiak által visszahivatván, elfoglalta a bártfai akkori híres tanintézetnél a másodtanári állomást, mely állásban szorgalommal oktatta a vezetésére bízott növendékeket.

Günther — az 1645-dik évi november 28-kán a Bártfán iszonyúan pusztító járvány áldozatává esett.¹

19. *Adam Katalin és Berger Dorottya síremléke 1649-dik évből.* Ezen remek kivitelű s vörös márványból készült sírkő a hajó északi pillérsorának első pillérében, a szent keresztnak szentelt oltár szomszédságában van befalazva, és tetemes méretei, nemkülönben féldomborműveinek művészi kidolgozása által tűnik fel. Schmitz Menyhért, akkori városbíró, két elhalt nejének állítja ezen síremléket, első neje Ádám Katalin 1645-dik évi június 4-kén halt el, második neje pedig Berger Dorottya volt, az 1645-dik évben elhalt Hueber Jakab városi bíró özvegye, kivel azonban, miután az utóbbi 1649-ben elhalt, csak négy évig élt.

A sírkő felső részén látjuk a Schmitz Menyhért bíró monogrammjával diszített czímer-paist, az 1648-dik évvel, mely év a sírkő készítése s felállítása idejére vonatkozik, a monogramm pedig így néz ki:

A renaissance stílusban szépen keretelt czímer-paist jobboldalán sz. Katalin féldomborművé alakja a tört kereket s egy pallost, vértanúságának e jelvényét tartja, a czímer másik oldalán pedig sz. Dorottya pallossal s gyümölcs kosarával van ábrázolva, ezen két szent neve azonos az elhalt két nő nevével. Az ábrázolt két szent szokott jelvényeivel ugyan, de nimbus nélkül van feltüntetve, szép s kifejezésteljes arcuk valamint kezeik is fehér alabastromból faragvák, a szép hajlású s redőzetű ruha arany szegélylyel van diszítve, s a kidolgozás mesterei kezeire utal.

A négy oldalú sírkőlap szélén a következő köriratot olvashatni:

IN · MEMORIAM · HONESTISSIMARVM FOEMINARVM
CATHARINAE ADAMIN, ET DOROTHEAE BERGERIN
PRVDENTIS DOMINI · MELCHIORIS SCHMITZII,
SVAVISSIMARVM VXORVM, QVARVM ILLA IN DNO
OBIIT ANNO CHRISTI 1645, 4 JVNII AETATIS 68;
HAEC VERO ANNO CHRISTI 1649 DIE 19 MAII AETATIS: 59
C. A. : D. B.

A sírkő felirata pedig így hangzik:

MELCHIOR HOC SCHMICIVS VOLVIT DE MARMORE SAXVM,
HVC STATVI CATHARAE-DOROTHEAEQVE MEAE.
JLLA PRIOR QVAR: HOC PRVDENS MIHI POSTERA CONIVX
MVLTI EX MERITIS, VTRAQVE CARAFVIT,

¹ Ezenjárványra vonatkozó e következő észrevételt olvasom még KLEIN SAMU, sokszor említett munkájának 100. lapján: Diese Pest hat in Oberungarn grausam gewüthet. Nur in Bartfeld allein sind 2325 Personen gestorben. Unter denen auch Daniel Matthei Notarius bei der Stadt (kinek monogrammos paista a városház erkélyén is diszlik). Er war ein kluger und in seinen Verrichtungen recht glüklicher Mann, dem man nach seinem Tode folgende Verse aufgesetzt:

Quid mihi pro patria multos tolerare labores
Proderit? e patria mors fera abire jubet.

IN COELIS GAVDENT. EGO MOX, FAC GAVDIA CELSI,
 IPSE EADEMQVE SEQVAR, TE DVCE CHRISTE POLI.
 NAM QVIA TV VIVIS VIVEMVS NOS QVOQVE QVOT QVOT,
 CORPORIS HIC FVIMVS MEMBRA SACRATA TVI.
 NOS NEQVE TRVX DAEMONEQ STYX NEQVE ET ORBIS ET ORCVS,
 NEMO TVIS MANIBVS FORTIBVS ERIPIET.
 · M · W · P · B ·

Itt megjegyzem, hogy Schmitz Menyhért városi bíró 1669-dik évben ünnepélyesen tévé le a templom mellett álló harangtorony alapkövét, különben erről még későbbben lesz szó.

20. *Huldreich Lénárt sírköve 1659-dik évből.* Ezen, homokkőből készült sírkőlap a templom szentélyének kövezetébe van beillesztve, és pedig azon a helyen, hol a sekrestye ajtaja mellett három ülésű, 1597-ből való, csinos renaissance stílusú szék áll.

Ezen sírkő féldomborművei a sok járás által már meglehetősen le vannak lecsiszolva, felirata is már alig vehető ki.

A sírkő felső részén egy babérlevelű koszorúban, a fiait saját vérével tápláló Pelikán látható, Huldreich Lénárd e következő monogrammjával együtt:

A sírkő szegélyén bevésett körirat e következő:

MONVMENTVM VIRI AMPLISSIMI · PRVDENTISSIMI · LEONARDI HVLDREICH CONSVLARIS
 ET IUDICIS QVONDAM MERITI. QVI OBIT IN CHRISTO ANNO MDCLIX DIE ZI APR.
 AETATIS LXIII.

A monogram alatti táblán pedig e következőket olvashatni:

HVLDREICH BARTPHANI DÑI. QVONDAM DECVS VRBIS ET ORBIS. SPE VITAE AETERNAE
 CONDITVR HOC TVMVLO. ME DVE ISTO(?) PATRIA TRANSILVANVS FVIT ILLE, HIC CIVIS
 SOLERS VIROQVE SENATOR OVANS. IVDICIS OFFICIO PER SEPTEM FVNGITVR ANNOS,
 SEXAGINTA ET TRES EXPLEVIT · IPSE · HIEMES.
 L · W · F.

Huldreich Lénárd monogrammos ezimer-paisa előfordul még a bártfai városház erkélyén, az 1641-dik évben Grünwald Máté bártfai festő által festett tizenkét városi tanácsnok címerei közt, mely évben Huldreich még városi tanácsnok volt; továbbá a templom déli kapuzatán is, hol az 1655. év mellett fordul elő, mely évben Huldreich városi bírósága alatt a templom kapuzata készült.

21. *Kloesz Jakab városi tanácsnok és könyvnyomdász emléktáblája a XVII-dik század közepéről.* Ezen — már meglehetősen megrongált — emléktábla a főhajó északi pillérsorának harmadik megrongált s vas pántokkal megerősített pillérére van felfüggesztve, s egyszerű renaissance stílusú architektúrával bír, melyen már meglátszik a stílus hanyatlásának nyoma.

A koronázó párkányzat közepén diszlik Kloesz család nemesi címere, melynek címerképe azonban már ki nem vehető.

Az emléktábla képen az utolsó ítélet jelenete van festve, az alsó részén a feszület alatt térdelő s

imádkozó családtagok vehetők ki, hol Kloesz fiaival díszmagyar ruhában, neje pedig szintén hosszú magyar mentében van ábrázolva. A felirat pedig így hangzik:

EPITAPHIVM NOBILIS AC AMPLISSIMI DOMINI
JACOBI KLOESZ SENATORIS REI PVBLICAE
BARTFENSIS DEFVNCTI ANNO DIE
. . . AETATIS SVAE . . .

Feltűnő, hogy Kloesz Jakab halálozási éve és napja itt egészen hiányzik, meglehet, hogy Kloesz ezen emléktábláját még életében készítette, későbbben azonban a dátumot beírni elfelejtették, vagy ha volt, akkor valaki rosszakaratból azt megsemmisíté.

Kloesz Jakab Bártfán már 1590 körül birt könyvnyomdával, s még 1642-dik évben mint könyvnyomdász előfordúl. Sőt 1643-dik évben Kloesz nyomdájában nyomatott a híres Verböczy-féle Tripartitum, ily cím alatt: „Tripartitum Decretum Latino Hungaricum, sive Opus Juris consuetudinarii Regni Hungariae authore Stephano Werböczy, Bartfae, Typis et sumptibus Jacobi Kloesz Anno 1643.», mely műnek megmaradt kevés példánya közt még egy a bártfai városház levéltárában őriztetik.

Miután 1650-dik év körül nyomtatványai már hiányzanak, feltehető, hogy Kloesz Jakab ezen év körül halt el.

Ezek lennének tehát azon síremlékek és emléktáblák, melyek a templom belsejének különböző helyein felállítva vagy felfüggesztve, tanúságot tesznek egyrészt a renaissance styl fokenkénti fejlődéséről, másrészt pedig a városi tekintélyes polgárok s kitűnő férfiak a közérdek s közjó érdekében kifejtett munkásságáról is, képviselvén városunk történetének egy részletét, egy korszakát.

A közlött síremlékeken kívül van még több a templom kövezetébe beillesztett ilyféle sírkő, de azok féldomborművei s feliratai már annyira lecsiszolva, hogy azokat megfejteni már teljes séggel nem lehet, több sírkőlap a padok alá jutott, s így csak azok eltávolítása által lehetne hozzájuk férni.

Kiváló szorgalmas és ízléses kidolgozásánál fogva megemlítésre méltó még azon síremlék is, mely a Mária kápolnájának külső falán, az ablak alatt van felállítva, anyaga finom szemcséjű homokkő, a feliratos tábla pedig fehér eres fekete márvány. Daczára, hogy ezen síremlék már az 1782-dik évből való, tehát oly korszak szüleménye, midőn leginkább az ízléstelen roccoco styl dívott, mindazáltal művészletei csinosak, s fölösleges diszítványokkal nincsenek túlterhelve, egyébiránt az egész emléken bizonyos franczia renaissance műirány vehető észre, mely nálunk egyéb műemlékeinknél ritkán fordul elő.

Az emlékkoronázó párkányzatának közepén a Kray-féle család nemesi címere van alkalmazva, a csinosan idomított czímer-pais osztatlan mezején egy jobbra ágaskodó oroszlán látható, egyik lábával egy görbe magyar kardot, a másikkal egy vasrostélyt tartva, ugyanezen czímerkép előfordúl a sisakon is mint sisakdísz.

A feliratos fekete márványtábla tükörsíma felületén a következő felírás van bevésve :

MONVMENTVM.

QVOD PRAENOBILI ET CHARISSIMAE CONIVGI
FRANCISCAE KRAAY NATAE MIHICS,
26 NOV. 1782 AET: 42 ANNORVM IN PVERPERIO; ET FILIAE
FRAN: EVAE 4. DEC. AETAT DIERVM 24 IMMATVRO FATO
EREPTIS, LVGENS VIDVVS PAVLVS KRAAY DE ROKVS.
J: REG: HVNG: PED: B. A PREYSAE SVPR. VIG. PRAEFECTVS
EREXIT.

AZ ALAMIZSNA SZEKRÉNY FELETT LEVŐ KÉP.

Továbbá:

PER TERRAS VARIAS, PER COMPITA SAXA PETENTI,
 POST VISAS VRBES COMMODA BARTPHA FVIT
 ECCE SVI SEXVS EXEMPLVM, AC GLORIA MAGNA
 QVAE FVERAT VIVENS, EXANIMATA IACET,
 REGALIS-DEDIT-ALBA ILLI DVLCI PATRE CVNAS
 ANTONIO, MATER BLANDA THERESA FVIT.

A mint említém, ezen síremlék finom szemcséjű puha homokkőből készülvén, az idő rongáló hatása következtében már meglehetősen meg van viselve.

Az emlék alsó részén egy — denevér szárnyakkal ellátott — halálkoponya jelzi a mulandóságot, emlékeztetvén a halálra.

10. AZ ALAMIZSNA SZEKRÉNY FELETT LEVŐ KÉP.

Ezen fölötté érdekes és jól festett kép eredeti rendeltetése más lehetett, jelenleg a hajó déli pillér-sorának első pillérén lévő alamizsna szekrény fölött van alkalmazva. A fatáblára festett kép 1522-dik évben festetett, továbbá 1614-dik évben Grünwald János által újjíttatott, s ugyanazon évben csinos renaissance stylben faragott ráházattal s egy feliratos táblával láttatott el.

A festmény azon jelenetet ábrázolja, midőn Üdvöztőnk anyjától Máriától s női kíséretétől búcsúzik; az alakok jól rajzolva s festve, a ruharedőzet élénken emlékeztet még Schongauer vagy Dürer modorára, a kép háttérét egy tornyokkal megerősített város foglalja el, a kék ég színezete fölötté hasonlít a középkori oltárokon levő festmények egéhez. A kép alsó jobboldali sarkán látható a festő monogramja a következő felirattal:

•K•1•5•2•2•

NACH GEMELTE ZCIFER HAT HERR HANNS KOELLER DIS TAFEL FVNDIRET Aº 1•5•Z•Z•

Ez alatt pedig a kép újjítására vonatkozó e következő felirat olvasható:

HANNS GRÜN WALDT HAT SI IM JAR 1614 RENOVIRET VND NEV GEZIERET.

Ezen feliraton kívül Grünwald János festő a szokott monogramját 1614 évvel a képtábla felső baloldali szögletében is alkalmazá, és pedig ép oly alakításban, minő a Blimberg Tamás bíró emléktábláján is előfordul. Az előbbi felirat értelmében Koeller vagy Keler János, mint a kép alapítója szerepel, miután azonban festői monogramja is előfordul, föltehető, hogy ezen képet csakugyan ő maga festé, s így régi ismeretlen festőink névlajstroma ismét egygyel, és pedig egy nevezetes s kiváló festőnek nevével szaporodott.

A XVI-dik és későbbi századokban a bártfai Keler család kiváló és nevezetes tagjai által nagyban szerepelt a város történetében; így Keler Zsigmond a bártfai tekintélyes kereskedő és városi tanácsos hasonnevű — s 1712-dik évi december 4-kén született — fia felsőbb tanulmányait a thorni egyetemen kitünő sikerrel végezte, később meglátogatta az akkori időben híres jeni egyetemet is, hol több tudományos dissertatiót adott ki. Visszatérve hazájába Körmöczön, Bártfán és utoljára — Bél után — Pozsonyban viselt lelkészi hivatalt, hol 1759-dik évben márczius 3-kán meg is halt. Zsigmond nevű fia királyi ügyész volt, s később a király által Majláth György helyére a szombathelyi tábla ülnökévé nevezetett ki, mely alkalommal «Tractatum practicum de processu concursuali secundum ordinem judicarium pro regno Hungariae» 1786 című nevezetes jogi munkát adott ki.¹

¹ A Keler család egyik ága Bártfán maradt, s abból származik a külföldön most is élő Keler Béla hírneves zeneszerző.

A keleti szövetek, drága kelmék, s szőnyegek már az ó-korban híresek s keresettek valának. A gazdag díszítésű selyem és arany szövetek a görögöknél és a fényt kedvelő rómaiaknál nagy mértékben használtattak fel, részint templomaik, részint pedig palotáik díszítésére, s midőn Nagy Constantin alatt a keresztyénység győzött, az ókeresztyény templomok belseje is ily drága kelmékkel díszített fel.

Midőn a VI-dik században az eperfaültetvények s a selyembogarak Európába is behozattak, ezen időben nevezetesen Görögországban s annak szigetein, valamint a mórok által Siciliában s Spanyolországban a díszkelmék s szövetek készítése nagy lendületet nyert. Ezen időből származnak azon byzanti stílusú remek díszítésű kelmék, melyekkel középkori templomainkban oly gyakran találkozunk.

A kelmeszövés a XII-dik században éré el fejlődésének fénypontját, mely században a byzanti és román stílus is már teljesen ki volt fejlődve.

Ezen korszakbeli kelméknél bíborvörös és sötétviola szín volt a leggyakoribb s legkeresettebb; az arany fonalakkal átszőtt díszítmény változatos s stílizált motívumait leginkább az állatországból kölcsönzé, nevezetesen az oroszlány, az elefánt, szarvas, valamint a griff, egyszarvu, sphinx, sárkány s több efféle mondaszerű állat stílizált alakja gyakran használtatott a régi aranyszövetű kelmék díszítésénél. Ezen állatok motívumai nem naturalistikus, hanem inkább típusos és jelvényies alakítással, domborodás s árnyékolás nélkül alkalmaztattak.

Ezen első korszakból származnak a griffek és oroszlánok történetével himzett palástok, «*pallia rotata seu scutellata cum historia gryphorum, leonum*», mely drága kelmék arany fonala «*aurum cypreum*»-nak neveztetett.

A keresztyén szövő ipar fejlődésének második korszaka a XII-dik századtól egészen a XIV-dik század végeig, a gót stílus teljes kifejlődéséig terjed.

Midőn az arabok Sziciliából a normannok által kiűzettek, ezen alkalommal a selyemszövetek gyártása keresztyén kezekbe került. Palermóban Roger király alapította azon nagyszerű kelmeszövő gyárat (Hôtel de tiraz), melyből Európa többi része azon nagyszerű díszítésű drága szöveteket nyeré, melyek közé a német császárok XII-dik századból származó koronázási díszöltöneyei is számíthatók. A szent István királyunk palástja és a híres pannonhalmi casula, byzanti stílusú díszítményeinél fogva még az első korszakba helyezendő.¹

A díszkelmék készítése Palermóból később Olaszország több városaiba, mint Luccába, Genua, Velence, Milano s különösen Flórenczébe átszármazott, mely utóbbi városból bártfai templomunk is bír néhány misemondó ruhát és casulát.

A szövő ipar második korszakának díszítményein — mint díszítési motívum az állatvilág mellett a növény díszítmény is előfordul, s míg az első korszak kelméi a szigorúan stílizált díszítményi-motívumaik által nagyszerű, mondhatni ünnepélyes s monumentális hatással bírnak, addig e második korszakból származó kelmék szép hajlású növénydíszítményeik által tűnnek fel.

A kelmekészítés fejlődésének harmadik korszaka a XV-dik századdal kezdődik és tart egészen a XVI-ik század majdnem közepéig, midőn a mindinkább terjedő renaissance stílus ezen iparágra is kiterjeszté hatalmas befolyását.

Ezen harmadik korszakból származó szöveteken a gyümölcs- és levéldíszítmény motívumainak alapját képezi a granátalma vagy passiovirág, melynek teljes virágzásban lévő virágkelyhét bimbók, rózsaaalakú virágok s gyümölcsök változatos motívumai veszik körül.

A legtöbbször sötét, bíborveres, vagy violaszínű bársony alapon lévő arany díszítmény felette festői hatással bír. Ide számíthatók a tányér vagy sugár mintára díszített bársonyszövetek, melyek alapszíne sötét ibolya purpura imperialis, vagy dibaffa, kétszer festett, s «*Sassanid bársonyszövetek*» elnevezéssel bírnak.

¹ Lásd a *Magyarországi regesszti emlékek* II. kötetének II. részében megjelent Dr. HENSZLMANN IMRE közleményét a bécsi világkiállítás-on kiállított magyarországi casulákról.

A négy középkori kehely a következő:

1. Régiségénél, díszítményeinél és nagyságánál fogva legelső helyen megemlítendő, a jelenleg ciboriumnak használt kehely, melynek magassága 27 centimeter, cuppájának átmérője pedig 12 centimeter. Félgömb alakú cuppájának felülete síma, közepén e következő tartalmú és alakú felirat van bevésve:

ad honor · s · Marie
vig · Cristianus plbns Barthphen ·

Ezen kelyhet tehát a szűsz tiszteletére Keresztély, bártfai plébános készítette, ki nem más mint Sculteti Keresztély «Cristianus Sculteti plebanus», kinek nevével a szentély építésének 1448-dik évi szerződésében már találkoztunk, mely év által kelyhünk készítési ideje is meg lenne határozva.

Egyébiránt («Cristianus Sculteti vice archidiaconus et plebanus parochialis ecclesiae Sancti Egidii Abbatis et confessoris de Barthfa»). Sculteti Keresztély bártfai plébános neve előfordul még az 1463-dik évben Rómában kiadott és a sz. Mária oltárára vonatkozó búcsúlevélben, melynek szövegét az oltárok leírásánál már közlém. Miután tehát e kelyhet Sculteti Keresztély plébános készíttette, föltehető, hogy kelyhünk készítési ideje a XV-dik század közepére esik.

A kehely hatoldalú fistuláján, a nodus felett és alatt maria $\frac{2}{3}$ bevésve olvasható.

Maga a nodus erősen tagozott, és sugár irányában kiugró prismáin szintén maria olvasható, a betük minuskulák, az alap pedig kék és piros zománczczal fedett.

Kelyhünk lábazatának alapidoma egy szabályos hat levelű rózsát képez.

A kehely lábazatának hat oldalán e következő hat alak van bevésve, és pedig:

1. Sz. Mária a gyermek Jézust ölében tartva, fején lilomvirágú koronát visel, ruházatának és palástjának bő redőzete művészies elrendezésű s még nem annyira tört mint a XV-dik század vége felé.

2. Sz. János evangelista, jobbával áldva a bal kezében tartott kígyós kehely tartalmát;

3. Sz. Katalin fején koronával, baljában egy kereket, jobbában pedig egy széles pengéjű görbe kardot tartva;

4. Szent András, X alakú keresztjével van ábrázolva;

5. Sz. Borbála a toronynyal és végre

6. Sz. Egyed apát, templomunk patronusa, fején alacsony háromszegletű süveget visel, baljában a püspöki botot s jobbában egy régi kötésű könyvet tart, oldalán jelvénye az őz vehető ki.

Mindezen alakok csúcsíves architecturák által keretelvék, az alakok körrajza mélyen vésett, az árnyékolás pedig vonalozás által van jelezve. A kehely anyaga ezüst, gazdag aranyozással.

b) Egy aranyozott ezüst kehely, magassága 21 centimeter, cuppája már újabbkori, nodusa kiálló hatlevelű rózsákkal díszített, hatoldalú lábazatának alsó részén az 1483-dik évszám van bevésve.

c) Egy aranyozott kehely, magassága szintén 21 centimeter, felfelé szélesedő cuppájának alsó része csinos gótstylü féldomborművü díszítményekkel bír; a cuppa közepén e következő tartalmú és alakú felirat van bevésve:

:hilf:heilige:frav:
:sanct:anna:salb:drit:

az az : hilf : heilige : frav : sanct : anna : salb : drit :¹

¹ «Anna selbdritt» Anna, Mária és Jézusra vonatkozik. «Anna ist auch Patronin der Geburten, in dieser Eigenschaft wird sie sehr oft in Kirchen dargestellt, wie sie Marien auf dem Schoosse oder auf dem Armen trägt, die dann wieder das Christ-

A kehely hatoldalú fistulájának felső részén maria alsó vagyis a nodus alatti részén pedig I · H · S betűk kivésvek.

A csinos alakú nodus nyolecz ötlevelű rózsákkal díszített. A kehely lábazatának alapja háromszögű három lobbót képez, a lábazat egyik oldalán egy körfémerben üdvöztőnk kifejezésteljes feje van bevésve, a fej körüli körnimbusz lilomvégű keresztjének három ága stílszerűen van alakítva. A körfémer alatt pedig az 1511-dik évszám, kelyhünk készítési idejét pontosan határozza meg. Végre

d) A negyedik kehely cuppája díszítmény nélküli, valamivel díszesebb a nodus, s különösen a kehely lábazata, melynek felületén a négy evangelista jelvénye, továbbá az Isten báránya zászlócskával van bevésve. Díszítményeinek stíljéről ítélve ezen kehely már a XVI-dik század elején készülhetett.

A «Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Aegidii» című és 1448-dik évből való kéziratú könyvben néhány bártfai aranyműves nevére bukkantam így a többi közt:

*Anno 1452 feria III ante festum Appolonie legaverat Damianus, pro Calice solvit
Magistro Nicolao Parlin fl. 4
Anno 1455 Item Caspar aurifabro pro labore magnae crucis fl. 4
Anno 1522 Item Magistro Johanni Hensel Aurifabro pro reformatione Ampullae
dedimus die Demetrii fl. 2*

Ezen itt közlött adatok is bizonyítják, hogy templomunk gazdagon volt fölszerelve, s ha tekintetbe vesszük, hogy az ampullák is már aranyból készültek, föltehetjük, hogy a fontosabb egyházi szerek és edények is szinten gazdagon valának kiállítva. A fentebb említett nagy kereszt jelenleg már nem létezik, a mostani ezüst pacificale már a XVI-dik századból való.

12. BRONCE ÉS VASCILLÁROK S KÖZÉPKORI GYERTYATARTÓK.

Már Dr. Henszlmann Imre az *Archaeologiai Monumenták* II. kötetének II. részében teljes elismeréssel nyilatkozik a bártfai templom vascillárjairól s középkori gyertyatartóiról, midőn a bécsi 1873-dik világkiállítás alkalmával kiállított bártfai csillárok leírását így kezdi: «A bártfai parochialis templom a középkori egyházi szerek valóságos muzeumának tekinthető; régi casuláit említettük, kitűnő szentségháza, oltárai, egyházi székei s szekrényei igen nevezeteseek; de a nálunk másutt csak igen gyéren előforduló ritkaságai közé tartoznak több rendbeli — a XV-dik és XVI-ik századból származó — *korácsolt rasművei* is, nevezetesen csillárai s gyertyatartói . . »

S valóban e tekintetben templomunk ritkítja párját hazánkban.

A középkori művészet és műipar egyik kiváló tulajdonságát képezé azon törekvés, hogy az alkalmazandó s feldolgozandó anyagok természetét s sajátságait az alakításnál mindig tekintetbe vették; a középkori kézműipar ezen kiváló s minden tekintetben utánzásra méltó sajátsága a vasműveknél is határozottan érvényre emelkedett.

Bár a rómaiak a vas feldolgozásában már jártasak voltak, mindamellett ezen kézműipari ág csak a XII-dik század óta indult virágzásnak. Ezen időtől fogva különösen az építészetben, az eddig használt bronze helyett a kovácsolt vasat használták, miután azonban a középkorban a jelenleg már gyárilag idomított henger vagy bádog hiányában, a középkori műkovács kénytelen volt izzasztás és kalapácsolás által a

kind trägt. Eine solche Gruppe heisst italienisch Mettertia, altddeutsch: *Selbdritt*. Ein Stich von Niklas Mar vom Jahre 1499 stellt dieselbe Gruppe dar, und unten steht: Bild d. Anna Selbdrit. •Tehát kelyhünk feliratának bevégezése is ily értelemben veendő. Lásd MENZEL. *Symbolikájának* 63. lapját.

mint a bártfai. Meglehet, hogy ezen mondára alkalmat adott nemcsak a csillár koronaféle alakja, hanem a „corona” neve is.¹

2. *A gót stílusú bronz csillár.* (VIII. tábla 23. idom.), mely jelenleg a főhajó második travéejének középpontján a boltozatról függ, az e nemű csillárok kiválóbbjai közé sorozandó, s mind alakjára mind pedig részleteinek finom és stílszerű kivitelére nézve egyaránt érdekes.

A csillár középrésze, orsója — Spindel — a gót stílusnak megfelelő diszes tagozással bír, alsó részén sugar irányban tizenkét gyertyatartó-kar nyúlik ki, e karok felső része gótstílusú toronyfiakból álló architektúrával díszített, a karok alsó része pedig három levelű, csipkészerű, s áttört díszítménynyel szégyelvezett. A gyertya tányér valamint a gyertya tokja is, megfelelő díszszel van kiállítva. A csillár orsójának alsó végén a csinosan idomított és csillogóztatott oroszlány főszájában egy grúrú van alkalmazva, melynek segítségével a csillár fel és lehúzható. Ezen csillár felett az arany gömbökkel díszített kötélén egy csúcsba végződő középkori alakú ezimere-pais (fából van alkalmazva, melynek egyik oldalán a város ezimere, a másik oldalán pedig hazánk koronás ezimere van festve, s gazdag aranyozással díszítve. Ezen csillárunk készitési ideje, évszám hiányában pontosan meg nem határozható, van azonban a bártfai városház tanácstermében az előbbihez majdnem hasonló bronz csillár, melynek orsóján az 1544-dik évszám látható bevéssé, mintán azonban az utóbbin a gót részletek mellett már renaissance stílusú elemek is fordulnak elő, továbbá templomi csillárunk 3 lábnyi magasságra mellett sokkal kevesebb arányokkal is bír, feltehető, hogy templomi csillárunk régibb, talán a XV-lik század végétől származik, s előmintánl szolgálhatott az 1544-dik évben készült városházi csillár mesterének, mert bár első tekintetre minő a két csillárunk egy s ugyanazon mestertől származottnak lenni látszik, közelibbről megvizsgálva és összehasonlítva azok műreszleteit, jellegre nézve egymástól egészen eltérő motívumokat fogunk találni, mert míg az egyházi csillár levéldíszítményei határozott gót stílusúak, addig a városházi csillár részletei bár csekély, de a műrégész gyakorlatos szeme által nagyon is észrevehető eltéréseket, nevezetesen már renaissance stílusú elemeket mutatnak. Mind az előbbi vas- úgy ezen bronzcsillárunk is tizenkét gyertyát találunk, mely gyertyaszám jelvis vonatkozással bír a tizenkét apostolra.²

A főoltár előtt a szentély boltozatáról függő ezüst „örök-lámpa” már a múlt század elejéről való, csinos s izéles díszítményeinek stílusja még a kifejlett renaissance-nak felel meg, súlya mintegy öt font, s különösen a díszítmények gondos és stílszerű szépségű kivitele által tűnik fel.

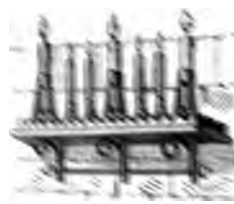
8 FALI GYERTYATARTÓK.

A templom belsejének kivilágítására szolgáltak továbbá a fali gyertyatartók is, melyek részint a templom falain, részint pedig — mint Bártfán — a pillérek s oszlopok körzetein erősítettek meg. A leg-

egyszerűbb szerkezetűek azok, melyek a templom hajójának első északi pilléren alkalmazvaák. (20. idom.)

20. idom.

21. idom.

Ezen fali gyertyatartók egy vaszínnes vaspántból állanak, melyen a vas-árkák és tálcák a gyertyák befűrésására egymás mellett alkalmazvaák, a pánthoz szele vagy egyszerű vagy pedig rovátkás lemezzel van szégyelvezve, a vas karkamok a pillér falába beeresztveák. (21. idom.)

A fali gyertyatartók közé sorozandók azok lámpa alakú vas-gyertyatartók is, melyek az orgonakarsat két középső oszlopon alkalmazvaák, ezek már díszesebbek az előbbiektől.

¹ Lásd a „Magyarországi Emlékek” II. kötetének II. részét, melynek 1. tábláján a leírt oroszlány főszájában látni a grúrú van látható.

² A bártfai belsőházi lámpa oroszlány magassága s rovátkás lemezzel csillárja szintén azonos gyertyatartóval azonos méretű lámpával van díszítve. Lásd Otto Hatzfeld: „Famulus” III. kötetének 1. részében a 10. táblán, 1. színi műveinek 120. lapján.

Tornyunk tehát 1669-dik és a következő években épült, s miután mind a három harangunk a toronynál régibb, feltehető, hogy ezen három harang eredetileg a templom tornyában volt elhelyezve, és azok csak a campanile építésének bevégezése után függesztettek fel a harangtoronyba.

A templom tornya a mint láttuk az 1494-dik évben végeztetett be, miután ebben az évben tétetett fel a torony aranyozott gombja, s hogy ebben a toronyban harangok függtek, azt az 1528-iki egyházi számadások e következő feljegyzéséből tudjuk:

Anno 1528 pro fane ad magnam Campanam den. 7.

s miután tehát 1528-ban campanilénk még nem létezett, természetes hogy ezen adat a templom tornyában függő nagy harangra vonatkozik.

Előre bocsátván harangtornyunk építési történetének rövid leírását, vizsgáljuk most meg harangjainkat közelebbről is.

A campanilénk harmadik emeletén, erős tölgyfa gerendázatú haranglábon függő három harang közt legrégibb a középnyagyságú, szent János tiszteletére szentelt, 1486-dik évben Wagner János iglói harangöntő által öntött harangunk. Alsó karimájának átmérője 4' 6'', magassága pedig 4 láb. A harang formája is megfelel a XV-dik századnak, miután a harang testének középső hajlása (faussure) meredek s aránylagosan véve kissé hosszúkás és nyújtott. Ezen harang felső részén — fején — (cervau) lévő karcsú s szépen idomított minuskulákból álló köriratból tudomást szerezhetünk nem csak harangunk öntési idejéről, helyéről, de mesteréről is. Ily teljes feliratok középkori harangjainknál igen ritkán fordulnak elő, némely harangnál csak a mester neve, vagy az öntés ideje van feljegyezve.

Az érdekes tartalmú harang feliratunk így hangzik:

m 2 dem 2 1286 jahre 2 ist 2 gemacht 2 dis 2 werk 2 in der ere 2 gots 2 und 2 der 2 jungfraven 2 marie 2 und 2
sankt 2 egidii 2 durch 2 meister 2 hansen 2 wagner 2 von 2 neuendorf 2.

Ezen harang tehát öntetett 1486-dik évben Wagner János mester által, az Isten, a szűz s a szent Egyed dicsőségére.

A harang derekát egy hullám vonalú szőlőgerezd fogja körül, melynek szőlő levelei ép oly alakúak, mint az 1483-ik évben készült egyházi székek magyarországi ezímerét körülfogó szőlőgerezd levelei, a szőlőfürtök szemei pedig egymás mellett elhelyezvék.

Ezen régi harangunk fis hangja összhangzólag egyez össze a nagy Orbán harang alaphangjával, de egy repedés miatt nem oly tiszta hangzású mint az utóbbi.

Harangunk öntésére nézve igen fontos adatokat találtam a többször említett •Liber Ecclesiarum

3. INGENVO PII PECTORIS ZELO,
ME SVPERLEVAVIT VRBS PIA BARTHA,
GRATIOR AVXIT POSTERITAS DECORI SVO INTENTA.

Clastrum P. P. Franciscanorum.

4. LONGE ERAM HUMILIS, POSTHAEC ELEVATA VENIVIT,
VT SPARGAM SONITVM CHRISTIADIS VERIS.
MDCCCLVI.

Senator, et Orphanorum Curator Franciscus Myskovszky.

5. QVANTO CESSAVI SVB ANTENATIS VRBICOLIS,
TANTO EXALTAVIT ME SVBSEQVE NITIDE POSTERITAS
EIVS.

Idem qui supra.

Ezen antependium 1°3' 6" hosszú és 2' 10" széles, alapja sötét bíbor-vörös bársony, melyen zöld bársony granátalma díszítmény hatással válik el a vörös alaptól.

A szőnyeg kellő közepén egy magas támlájú s olasz renaissance stílusú trónon ül az Istenanya, ölében a gyermek Jézust tartva; a fejek köralakú arany nimbussal ellátva, s a ruha redőzetének elrendezése s alakítása az olasz iskolára utal.

A középalak jobboldalán (cízmertanilag véve) angyal által tartott Bártfa város címere van alkalmazva, a baloldalán pedig egy címér-pais.

Analysáljuk kissé ezen címér-pais képét, mely nem egyéb, mint egy olaszországi szőnyeggyár jelvénye vagy gyári jegye, én legalább annak tartom. A pais felső részén lévő görög kereszt, körülvéve négy kisebb kereszttel mint címerkép a cyprusi, jerusalemi, későbbben pedig a nápolyi és a savoiai uralkodók címereiben is előfordul a keresztbe tett két kulcs pedig a pápaság jelvénye, a kulcsok alatt észrevenni még egy három küllős tört kereket, és egy jobbra ágaskodó griffet.

Nem lehetetlen tehát, hogy ezen szőnyegünk is Olaszországból került ide, és pedig mivel azonkívül még a bártfai címerrel is van díszítve, bizonyosan Bártfa város egyenes s határozott megrendelésére készült Olaszország valamely szőnyeggyárában.

A szőnyeg balvégén pedig templomunk védszentjének — szent Egyednek — alakjával találkozunk, köralakú arany nimbussal körülvett fején alacsony apátsüveget visel, s míg baljával püspöki botjára támaszkodik, addig jobbkezével a feléje ugró özet simogatja; cisterci rendű egyszerű ruházata felett egy arany himzésű palliumot visel. Végre szőnyegünk bal vége keresztelő sz. János alakjával van díszítve, kifejezésteljes feje szintén köralakú, teljes arany nimbussal körülvett, testén báránypőzsg ruhát s azonfölül egy piros palástot visel, leeresztett balkezében egy papirtekercs látható S. JOHANNES felirattal.

Mindezen alakok, valamint a címerek is megfelelő színű selyemmel hímezve a bársony szőnyegbe, s még meglehetősen jó állapotban vannak. Emlékszem, hogy ezen szőnyeg még a negyvenes években a főoltár felett volt alkalmazva, jelenleg már a templom depositóriumában található. Azonban kétséget nem szenved, hogy eredetileg a gót stílusú főoltárunk antependiumául használtatott.¹ Ezen szőnyegen kívül találhatók még több XVI-dik századbéli szőnyegek, melyek azonban már oly hiányosak s rongált állapotúak, hogy némelyikből csupán foszlányok maradtak fel. Ezen szőnyegek díszítményei oly alakú motívumokat tartalmaznak, a minők például a Holbein által festett drezdai Madonna képén is láthatók.

Mindezekből látjuk, hogy templomunk belseje, valamint egyházi székeink is, középkori valamint renaissance stílusú szőnyegekkel nagy mértékben voltak feldíszítve s bár egyes szőnyegek közül csak foszlányok maradtak reánk, mindamellett azok is, stíluszerű díszítményeiknél fogva felette érdekesek s reánk nézve tanulságosak, miután stíluszerű díszítményeik előnnyel használhatók fel újabbkori szőnyegeinknél.

A mi a kelyheket s szentségmutatókat illeti, e tekintetben templomunk felszerelése gazdagnak épen nem mondható, sőt nagyon is egyszerű és szegényes, s valóban feltűnő, hogy középkori monstranciákkal és egyéb, az egyházi szertartáshoz szükséges szerekkel itt nem találkozunk; van ugyan még négy középkori kelyhe, de az is igen egyszerű, pedig Bártfán XV-dik és XVI-dik században az aranyművesség nagyban virágzott, továbbá feltehető, hogy az akkoriban oly gazdag és tekintélyes város, templomát művészies stíluszerű kivitelű egyházi edényekkel és szerekkel ellátta, mert alig gondolható, hogy míg az akkori időben a legkisebb falusi templomnak is meg volt a maga gót stílusú szentségmutatója, addig az oly gazdag és különösen műemlékeire nézve oly gazdag város, monumentalis templomának felszerelésénél fukarkodott volna. Mindazonáltal kelyheink némelyike, feliratánál fogva, mindenesetre érdekes.

¹ Ezen Antependium szőnyegének rajzát közöltem a Stuttgartban megjelenő „Gewerbeblatt“ című folyóiratnak 1876-ki évfolyamában.

<i>Item Conventio cum Magistro Martino Pawlotsch pro intraligatione campanae est</i>	
<i>facta pro florenis</i>	fl. 20
<i>Item eidem dati sunt ad rationem pro ferro</i>	fl. 6
<i>Feria sexta ante Matthei Apostoli et evang.</i>	fl. 1
<i>Sexta post Mathei Apostoli</i>	fl. 1
<i>Sexta post Michaelis Archangeli</i>	fl. 1
<i>Sexta post Francisci</i>	fl. 1
<i>Item pro sua solutione finali feria tertia ante Gali</i>	fl. 16
<i>Eidem pro emendatione introductorum Campanae</i>	fl. 1
<i>Ad eidem</i>	fl. 1
<i>Ad idem carpentario</i>	fl. 1
<i>Item Johannes Wagner ex parte Magistri Joannis ad rationem feria sexta ante</i>	
<i>ascensionis</i>	fl. 1
<i>Feria ante pente-costem</i>	fl. 2
<i>Sexta ante Viti et Modesti</i>	fl. 2
<i>Sexta post Viti et Modesti</i>	fl. 2
<i>Item finalis solutio pro expensis Magistri Joannis campanae fusoris et famulorum</i>	
<i>ejusdem</i>	fl. 17 den. 22

Ezen feljegyzés több tekintetben érdekes, így említettik itt, hogy a vörösréz Löcséről, az ón részint Kassáról részint pedig Krakkóból hozattatott, s hogy a harang öntése alkalmával négy hordó sör fogyasztatott el.

A számadás egyes tételeit összegezvén, ezen harang a városnak 422 frtba és 28 denárba került, 100 denárt számítva egy forintra, a mely összeg akkori viszonyoknál fogva csekélyneképen nem mondható.

Időszerinti rendben következik most az 1574-dik évben öntött Orbánharang, mely tetemes nagyságánál fogva, harangjaink közt első helyet méltán foglalhatná el.

Az 5' 5" átmérőjű s 5' 2" magas Orbán harang felső része, feje Akanthus levelekkel díszített, az itt két sorban körülfutó felirat a következő tartalmú:

Az első sorban: HOC ꝛ OPꝛ ꝛ RENOVAVIT ꝛ IMPERANTE ꝛ RODOLPHO ꝛ
 SVMPTV ꝛ ADIVTATE ꝛ PATRE ꝛ EIꝛ ꝛ MAXIM ꝛ IVDICE ꝛ DAVIDE
 ꝛ GVTGESEL ꝛ PATRICIO ꝛ DAVIDE ꝛ STOKELIO ꝛ RESPVB ꝛ
 BARTPHEN:

A 2-dik sorban: IOHANNES STANIFVSOR ꝛ TARNOVIENSIS ꝛ CVM ꝛ FILIO ꝛ IO-
 HANE CONFECIT ꝛ ANNO ꝛ CHRISTI ꝛ M · D · L · XX · III. ꝛ
 MENSIS ꝛ SEPTEMBRI ꝛ IESVS NAZARENVS ꝛ REX ꝛ
 IVDEORVM.

A harang derekán pedig a következőket olvashatni:

MATH ꝛ XXIII. ꝛ DOMINVS ꝛ MITTET ꝛ ANGELOS ꝛ SVOS ꝛ
 CVM ꝛ TVBA ꝛ ET ꝛ VOCE ꝛ MAGNA ꝛ ET ꝛ CONGREGABVNT ꝛ
 ELECTOS ꝛ EIVS ꝛ QVATOR ꝛ VENTIS ꝛ SVMM: SIGOELORVM ꝛ
 VSQVE ꝛ AD ꝛ ETERMINOS ꝛ EORVM.

Végre a harang karimájának szélén lévő körirat így hangzik

SINT ꝛ LVMBI ꝛ VESTRI ꝛ PRAECIN (olvashatlan) ET ꝛ VOS ꝛ
 SIMILES HOMIBꝛ ꝛ EXPECTANTIBꝛ ꝛ DOMINV ꝛ SVV ꝛ
 QVANDO ꝛ REVERTATVR ꝛ ANNVTIIS ꝛ VT ꝛ VENERIT ꝛ
 AC ꝛ PVLSAVERIT ꝛ CONFESTIM ꝛ APERIANT ꝛ EI ꝛ LVCE ꝛ XIII.

mint a bártfai. Meglehet, hogy ezen mondára alkalmat adott nemcsak a csillár koronaféle alakja, hanem a «corona» neve is.¹

2. *A gót stylű bronz csillár*, (VIII. tábla 23. idom.), mely jelenleg a főhajó második travéjének középpontján a boltozatról függ, az e nemű csillárok kiválóbbjai közé sorozandó, s mind alakjára mind pedig részleteinek finom és stilszerű kivitelére nézve egyaránt érdekes.

A csillár középrésze, orsója — Spindel — a gót stylnek megfelelő díszes tagozással bír, alsó részén sugár irányban tizenkét gyertyatartó-kar nyúlik ki, e karok felső része gótstylű toronyfiakból álló architektúrával díszített, a karok alsó része pedig három levelű, csipkeszerű, s áttört díszítménynyel szegélyezett. A gyertya tányér valamint a gyertya tokja is, megfelelő díszszel van kiállítva. A csillár orsójának alsó végén a csinosan idomított és ciselírozott oroszlány főszájában egy gyűrű van alkalmazva, melynek segítségével a csillár fel és lehúzható. Ezen csillár felett az arany gömbökkel díszített kötélén egy csucsba végződő középkori alakú címer-pais (fából) van alkalmazva, melynek egyik oldalán a város címere, a másik oldalán pedig hazánk koronás címere van festve, s gazdag aranyozással díszítve. Ezen csillárunk készítése ideje, évszám hiányában pontosan meg nem határozható, van azonban a bártfai városház tanácsstermében az előbbihez majdnem hasonló bronz csillár, melynek orsóján az 1544-dik évszám látható bevésvé, miután azonban az utóbbin a gót részletek mellett már renaissance stylű elemek is fordulnak elő, továbbá templomi csillárunk 3 lábnyi magassága mellett sokkal karcsúbb arányokkal is bír, feltehető, hogy templomi csillárunk régibb, talán a XV-dik század végéről származik, s előmintául szolgálhatott az 1544-dik évben készült városházi csillár mesterének, mert bár első tekintetre mind a két csillárunk egy s ugyanazon mestertől származottnak lenni látszik, közelebbről megvizsgálva és összehasonlítva azok műrészleteit, jellegre nézve egymástól egészen eltérő motivumokat fogunk találni, mert míg az egyházi csillár levéldíszítményei határozott gót stylűek, addig a városházi csillár részletei bár csekély, de a műrégész gyakorlottabb szeme által nagyon is észrevehető eltéréseket, nevezetesen már renaissance stylű elemeket mutatnak. Mind az előbbi vas- úgy ezen bronzcsillárnál is tizenkét gyertyát találunk, mely gyertyaszám jelvies vonatkozással bír a tizenkét apostolra.²

A főoltár előtt a szentély boltozatáról függő ezüst «öröklámpa» már a múlt század elejéről való, csinos s izléses díszítményeinek stylje még a kifejlett renaissance-nak felel meg, súlya mintegy öt font, s különösen a díszítmények gondos és stilszerű szépségű kivitele által tűnik fel.

B) FALI GYERTYATARTÓK.

A templom belsejének kivilágítására szolgáltak továbbá a fali gyertyatartók is, melyek részint a templom falain, részint pedig — mint Bártfán — a pillérek s oszlopok törzsein erősítették meg. A leg-egyszerűbb szerkezetűek azok, melyek a templom hajójának első északi pillérének alkalmazták. (20. idom.)

20. idom.

21. idom.

Ezen fali gyertyatartók egy vízszintes vaspántból állanak, melyen a vas-tokok és tövisek a gyertyák befogadására egymás mellett alkalmazták, a pántok széle vagy egyszerű vagy pedig rovatékos lemezzel van szegélyezve, a vas kartámok a pillér falába beeresztvük. (21. idom.)

A fali gyertyatartók közé sorolandók azon lámpa alakú vas-gyertyatartók is, melyek az orgonakarzat két középső oszlopán alkalmazták, ezek már díszesebbek az előbbieknél.

¹ Lásd a „Régészeti Emlékek“ II. kötetének II. részét, melynek 195-dik lapján a dézsi corona lucida ábrája van közölve.

² A híres hildesheimi dóm óriás nagyságú s remek kivitelű csillárja szintén tizenkét gyertyát tartalmazó tornyocska alakú lámpással van felszerelve. Lásd OTTE HEINRICH: „Handbuch der christlichen Kunst-Archaeologie“ című művének 120. lapján.

Középkori oltárgyertyatartók láthatók még az úr születését ábrázoló oltár mensáján, melyek — minden egyszerűségök mellett is — elég csinosak. (23. idom.)

23. idom.

Ezen — bronceból öntött — gyertyatartók felső csészéji tölcsealakúak, a behúzás itt három horony által eszközöltetik, a hengeres tő közepén egy pomellummal, lábazata pedig három lábbal ellátott, mely utóbbiak bajuszos és szakállas férfifejekkel s oroszlán lábakkal díszítvék.

A gyertyatartók magassága megközelíti a 0.69 métert, az egyes részletek közti arány pedig helyesen választott.

Művészies kidolgozásánál fogva megemlítésre méltó a bártfai templom *gyertyatartó póznája* is, különösen csinosan metszett gót stylű lombozata miatt, mely a fapálcza vagy rúd körül szép hajlásokban fonódik; a rúd kékre festett alapjából az aranyozott levéldiszítvány jó hatással válik ki, e pózna felső végén van alkalmazva a tövissel ellátott tányér vagy csésze, melynek szegélye rovatékos metszésű. A tányér és a rúd diszítványes töve közti — jelenleg üres — részét eredetileg egy áttört levelű fejezet foglalá el.

Ily alakú gyertyapóznák találhatók még a Késmárk mellett fekvő Nehre község régi templomában is, ezen pózna kosáralakú áttört fejezete még ép állapotban van, ez után tehát a bártfai gyertyatartó pózna könnyen kiegészíthető s restaurálható lenne. Ily hosszú póznájú gyertyatartók az egyházi körmenetek alkalmával használtattak.

Diszítványes póznánk, gyönyörű és valóban művészi bevégzettséggel, sőt bizonyos bravourral metszett levéldiszítványeinek jellege feltűnően hasonlít, különösen a mi az egyes részletek alá-metszését illeti, az 1483-dik évszámmal jelölt, s az orgona karzat alatt álló egyházi székek egyik oldaldeszkázatán található metszett diszítvány kiviteli modorához, mely hasonlat következtében póznánk készítése ideje is meg lenne határozva.

Egyébiránt póznánk diszítványeinek stylje is még határozottan a XV-dik század jellegével bir, s művészies kivitele miatt a bécsi 1873-diki kiállításon is feltűnt.

A mi pedig a középkori vas-gyertyatartókat s csillárokat illeti, azok kétségkívül bártfai műkovácsok által készültek, általában véve az akkori kézműiparosok, a különböző országok műiparának tanulmányozása tekintetéből bentarták a legtávolabb országok iparüző vidékeit, ott megismerkedtek mesterségük műirányával s a kezelés módszerével, későbben visszatérve hazájokba, a külföld műirányát nálunk is átplántálták, s így természetesnek találjuk, hogy az akkori kézműiparunk ép oly mértékben volt kifejlődve, mint a külföldi műipar, s hogy az akkori készítmények stylre nézve majdnem ugyanazon jelleggel bírnak, mint a külföldiek s így vagyunk bártfai középkori vasműveinkkel is, melyek közé — a csillárokon s a gyertyatartókon kívül — a csinos kidolgozású ajtó gyűrűk, zárok s nevezetesen szentségházunk diszes kivitelű vasrácsoszatú ajtócskái is számítandók. A bártfai műkovácsok czéhegyletének a nyoma már a XV-ik századbéli okmányainkban elő fordul. Így egy helyen «Cracus faber», más helyen ismét «Magister Stephanus» jön elő az egyházi számadásokban. A diszes és gyöngyházzal művésziesen kirakott nyelvű czéhkalapács Kassán, a felső-magyarországi muzeumban őriztetik.

13. A HARANGOKRÓL.

Régi harangjaink részletes ismertetése előtt, szükségesnek látom mindenekelőtt harangtornyunk (Campanille) építésének történetét előrebocsátani. Campanillénk áll a templom déli oldalán, de attól elkülönítve, alapjának idoma egy négyzet, falai termésköböl, sarkai s párkányzatai pedig faragott kövekből készítvék. Eleinte csak két emelete építettett ki, melynek ablaknyílásai már renaissance stylűek s csinos vasrácsokkal ellátvák.

A Campanille északi oldalán félkörívben kidomborodó tornyocskában elhelyezett csigalépcsőn juthatni fel a torony harmadik emeletébe, hol a harangok felfüggesztvék, ezen harangszoba 1856-ik évig csak fából volt szerkesztve, mely évben azonban ezen harmadik emelet is kőből épült, s valóban nagy szerencse, hogy ez így történt, mert az 1878-dik évi husvét másodnapján nagy mértékben dühöngő tűzvész — mely alkalommal az egész belváros a parochiális templommal együtt, a városház kivételével leégett, — okvetlenül harangjait is elolvasztotta volna.

Harangtornyunk a XVII-dik század második felében épült s alapköve 1669-dik évben Schmitz Menyhért akkori város bírása által nagy ünnepélyességgel tétetett le. E torony építésére nézve felette fontos feljegyzést találtam a „*Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger in Ungarn*“ című s városunk történetére nézve sok adatot tartalmazó munkában, melynek 256-dik lapján e következőket olvashatni:

• Martinus Pfeiffer als Pfarrherr in Bartfeld hat bei der Grundlegung des ersten Steines beim vorzunehmenden Glockenthurmbau eine feierliche Rede gehalten. Zugegen waren Richter und Rath, die ganze erwählte Gemeinde, und übrigen Bürger der Stadt.

Der Richter Melchior Schmitz legte in den ersten Stein eine Platte, mit diesen lateinischen chronographis:

IACTO TVRRIS BARTPHENSIS FVNDAMENTO, oder
FVNDATAE TVRRIS CHRISTIANO BARTPENSIVM ZELO.
id est Anno. 1669. ¹

Ezen két chronosticon elseje az 1613-dik, a másodika az 1669-dik évet jelzi.

A torony nyugati kapuzata felett lévő márvány kövön a torony építési és ujitási idejére vonatkozó feliratok a következők:

IACTO TVRRIS ALTERIVS BARTFENSIS FVNDAMENTO.

ZELOSA POSTERITAS DECORIA VIDE VIGILANS
PROPENSIS SVFFRAGIIS STATVIT, LEVAVITQVE
OPVS, OPIT-VLANTE DEO. ²

A csigalépcső bemeneti ajtaja felett lévő e következő chronosticon, szintén a torony ujitási évét (1856) foglalja magában:

ELATA CORONATA CONDAVPVSILLA.

¹ Ezen időben Schmitz Menyhért bírósága alatt e következő tizenkét városi tanácsnok fordul elő: Christiani Abraham, Grünwald Salamon, Sambuch Gergely, Ritzmann Miklós, Sattler Jónás, Herrlich Fülöp, Splényi Elias jegyző, Heydenreich Jónás, Pusch Lénárt, Jüngling András, Coriani Márton és Wayda Gáspár.

² Azt hiszem nem lesz érdektelen itt azon feliratokat is közölni, melyek e toronyra tervezettek, erre nézve a bártfai levéltárban e következő feljegyzést találtam:

Ad Turrim Campanarum a Medietate usque ad modernam altitudinem Anno Dni 1856 elevatam, et exornatam sequentes versus per diversos elaborati Lapidis Marmoreo insculpendi projectantur:

1. CONDIDIT ME VETVS BARTFENSIVM CIVIVM ZELVS,
DECORI QVOD DEERAT, ADDIDIT POSTERITAS.
MD.CCCLVI

Parochus Loci Frans. Jergencz.

2. VRBS ME LEVAVIT BARTFA PROPENSO PECTORIS ZELO
DECCORI INTENTAQVE SVO, OVANSQVE POSTERITAS.
AVXIT.

Consul Civitatis Joannes. Chlyzer.

Tornyunk tehát 1669-dik s a következő években épült, s miután mind a három harangunk a toronynál régiebb, feltehető, hogy ezen három harang eredetileg a templom tornyában volt elhelyezve, és azok csak a campanile építésének bevégezése után függesztettek fel a harangtoronyba.

A templom tornya a mint láttuk az 1494-dik évben végeztetett be, miután ebben az évben tétetett fel a torony aranyozott gombja, s hogy ebben a toronyban harangok függtek, azt az 1528-iki egyházi számadások e következő feljegyzéséből tudjuk:

Anno 1528 pro fune ad magnam Campanam den. 7.

s miután tehát 1528-ban campanilénk még nem létezett, természetes hogy ezen adat a templom tornyában függő nagy harangra vonatkozik.

Előre bocsátván harangtornyunk építési történetének rövid leírását, vizsgáljuk most meg harangjainkat közelebbről is.

A campanilénk harmadik emeletén, erős tölgyfa gerendázatú haranglábon függő három harang közt legrégibb a közép nagyságú, szent János tiszteletére szentelt, 1486-dik évben Wagner János iglói harangöntő által öntött harangunk. Alsó karimájának átmérője 4' 6", magassága pedig 4 láb. A harang formája is megfelel a XV-dik századnak, miután a harang testének középső hajlása (faussure) meredek s aránylagosan véve kissé hosszúkás és nyújtott. Ezen harang felső részén — fején — (cervau) lévő kresú s szépen idomított minuskulákból állló köriratból tudomást szerezhethünk nem csak harangunk öntési idejéről, helyéről, de mesteréről is. Ily teljes feliratok középkori harangjainknál igen ritkán fordulnak elő, némely haragnál csak a mester neve, vagy az öntés ideje van feljegyezve.

Az érdekes tartalmú harang feliratunk így hangzik:

in 2 dem 2 1286 jahre 2 ist 2 gemacht 2 dis 2 werk 2 in der ere 2 gots 2 und 2 der 2 jungfrauen 2 marie 2 und 2 sankt 2 egidii 2 durch 2 meister 2 hansen 2 wagner 2 von 2 neuendorf 2.

Ezen harang tehát öntetett 1486-dik évben Wagner János mester által, az Isten, a szüz s a szent Egyed dicsőségére.

A harang derekát egy hullám vonalú szőlőgerezd fogja körül, melynek szőlő levelei ép oly alakúak, mint az 1483-ik évben készült egyházi székek magyarországi czímerét körülfogó szőlőgerezd levelei, a szőlőfürtök szemei pedig egymás mellett elhelyezvék.

Ezen régi harangunk fis hangja összhangzólag egyez össze a nagy Orbán harang alaphangjával, de egy repedés miatt nem oly tiszta hangzású mint az utóbbi.

Harangunk öntésére nézve igen fontos adatokat találtam a többször említett « Liber Ecclesiarum

3. INGENVO PII PECTORIS ZELO,
ME SVPERLEVAVIT VRBS PIA BARTHA,
GRATIOR AVXIT POSTERITAS DECORI SVO INTENTA.

Clastrum P. P. Franciscanorum.

4. LONGE ERAM HUMILIS, POSTHAEC ELEVATA VENIVSTE,
VT SPARGAM SONITVM CHRISTIANIS VERIS.
MDCCCLVI.

Senator, et Orphanorum Curator Franciscus Myskovszky.

5. QVANTO CESSAVI SVB ANTENATIS VRBICOLIS,
TANTO EXALTAVIT ME SVBSEQVE NITIDE POSTERITAS
EIVS.

Idem qui supra.

Hospitalis Sancti Egidii » czímű, s a városi levéltárban lévő, 1448-dik évből származó könyvben. A harangunkra vonatkozó fejezet így hangzik:

Regestrum pro fusione novae campanae sub Anno Domini 1485 circa festum Sti Antonii Confessoris.

Ezután következnek a harang ércz-anyagának beszerzésére s egyéb munkálatokra vonatkozó e következő kiadások:

<i>Item ad rationem cupri dati sunt in Leutscha per Dominos Michaelem Clamny et Georgium Stanislai</i>	<i>fl.</i>	18
<i>Item sumptus ad idem Leutschau</i>	<i>fl.</i>	6
<i>Item miserunt Leutscham feria quinta ante Mathiae Alexio Brizer pro cupro per Nicolaum Schramperger</i>	<i>fl.</i>	25
<i>Item sumptus ad idem</i>		<i>den.</i> 33
<i>Item dederunt Domino Schwartz Martino de Lewtscha ad rationem cupri per Emericum familiarem ante feriam sextam ante Dominicam Oculi</i>	<i>fl.</i>	57
<i>Item miserunt Cracoviam per Joannem Stenzl feria secunda post dominicam Oculi in Quadragesima pro Stanno</i>	<i>fl.</i>	157
<i>Ad idem consumptus</i>	<i>fl.</i>	6
<i>Ad idem pro libratura stanni</i>	<i>fl.</i>	4
<i>Item pro lignis quercinis</i>	<i>fl.</i>	2 <i>den.</i> 28
<i>Ad idem carpentariis</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Ad idem pro vectura stanni de Cracovia</i>	<i>fl.</i>	3
<i>Ad idem pro vectura cupri Georgio Dlugoss</i>	<i>fl.</i>	7
<i>Item pro Carbonibus</i>	<i>fl.</i>	1 <i>den.</i> 17
<i>Item pro vectura aliis appertinentiis pro foco</i>	<i>fl.</i>	3
<i>Item pro cupro missi sunt D. Schwartz Martino, dominica post Joannis Bapt. feria post Theophilum, Leutschoriam</i>	<i>fl.</i>	50
<i>Item pro stanno de Cassovia ducto</i>	<i>fl.</i>	57
<i>Item pro laboratoribus, carbonibus faginibusque</i>	<i>fl.</i>	2 <i>den.</i> 8
<i>Item Dno Martino Schwartz de Leutscha post Dominicam ascensionis Domini dati sunt ad rationem cupri</i>	<i>fl.</i>	50
<i>Item coadjutoribus pro Campano fusa feria sexta ante ascensionem</i>	<i>fl.</i>	4 <i>den.</i> 7
<i>Item eisdem feria sexta ante pentecostes</i>	<i>fl.</i>	2
<i>Item eisdem et pro medio vaso cerevisie</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Item ad idem pro cererisia et coadjutoribus</i>	<i>fl.</i>	2 <i>den.</i> 7
<i>Ad idem pro laboratoribus, vectura etc.</i>	<i>fl.</i>	2
<i>Ad idem pro telonio cupri</i>		<i>den.</i> 60
<i>Ad idem pro cerevisia et laboratoribus</i>		<i>den.</i> 60
<i>Ad idem pro laboratoribus</i>	<i>fl.</i>	2
<i>Ad idem pro laboratoribus</i>	<i>fl.</i>	2 <i>den.</i> 16
<i>Ad idem pro laboratoribus</i>	<i>fl.</i>	3
<i>Ad idem pro duabus vasis cererisie</i>	<i>fl.</i>	2 <i>den.</i> 16
<i>Ad idem pro sumptibus usque Leutsha</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Ad idem pro pregesta Campana</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Ad idem pro vectura rerum et alimentacione Magistri Joannis</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Ad idem pro carbonibus</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Item pro laboratoribus sexta post Jacobi</i>	<i>fl.</i>	6
<i>Item pro vectura cupri de Nova villa (Neudorff, Iglo) ad Lewtscha</i>	<i>fl.</i>	3
<i>Item laboratoribus feria sexta post Laurentii pro Campanili</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Item feria sexta post ascensionis eisdem laboratoribus</i>	<i>fl.</i>	2
<i>Item pro vectura lignorum pro intrologatione carpentario</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Item pro saero</i>		<i>den.</i> 6
<i>Item rectori qui duxit magistro Martino instrumenta pro ad Campanam pertinentia</i>	<i>fl.</i>	1
<i>Item presentibus campanam ponentibus 2 vaso cerevisie</i>	<i>fl.</i>	1 <i>den.</i> 40
<i>Item pro Carbonibus per Dnum Nicolaum</i>		<i>den.</i> 14

Ezen felirathból kitűnik, hogy Orbánharangunk 1574-ik évben Rudolf király uralkodása kezdetén, Gutgesel Dávid¹ városi bíró idejében János tarnói öntőmester s hasonnevű fia által újra öntetett.

Ezen harang oldalán látható a város kettős bárdú s négy folyamós czímer-paisa, mely utóbbinak alakja megfelel a XV-dik század azon torna-paisainak (Tartsche, Tergum, target), melyek egyik oldalszéle a lándzsa számára szükséges kivágással (bouche) volt ellátva.² A harang, karimájának belső felületén, az átmérő irányában lévő helyen az ütő által már meglehetősen elkopott, nehogy tehát harangunk a kikopott s elhasznált helyen elpattonjon, a harangot merőleges tengelye körül mintegy 90 foknyi szög alatt megfordították, s ez alkalommal a harang homlokzatán lévő czímer-pais természetesen a haranggal együtt, annak baloldalára került. Harangunk ezen forgatása valószínűleg 1825-dik évben történt, midőn t. i. a harang fakoronája (Tornetum) új vaspántokkal is megerősített, melyeken e következő bevéssett felirat olvasható:

REN: 1825 DIE 16 NOV. — IOAN HAZIR FABER
IOS. BAVDIS. CVRATOR.

Orbán nevű nagy harangunk hangja mély, tiszta s harangozás alkalmával tetemes súlyánál fogva négy ember erejét igényli, s megfelelő lengésének elérésére kezdetben mintegy 60 másodpercnyi idő szükségeltetik.

Súlya egy régi feljegyzés szerint 100 mázsát tesz. A kassai Orbánnévű nagy harang épen 17 évvel régiebb harangunknál, mintán az előbbi 1557-dik évben Illenfeld Ferencz kassai harangöntő által öntetett, s valóban feltűnő, hogy a bártfaiak inkább a távolabb fekvő Krakkóból hívtak harangöntőt, holott Illenfeld kassai mester is képes lett volna ily munka véghezvitelére, a mint azt a kassai harangoknál is bebizonyítja, melyek mind díszre mind pedig az öntés tisztaságára nézve bátran vetélkedhetnek a bártfai haranggal. Végre a harmadik legkisebb harang, mint annak feliratából kitűnik, már 1625-dik évből való, alsó karimájának átmérője 2¹/₂ magassága pedig szinte annyi.

Ezen haranggal kizárólagosan csak temetések alkalmával harangoznak, s mint e szép jelentőségű felirata is bizonyít:

· VENITE · AD · ME · OMNES · 1625.

erre a célra öntetett is.

A köznép a legnagyobb harangot Urbánnak, a középsőt Jánnak, s a legkisebbet pedig Signaturkának nevezi, az utóbbit azért, mivel ezen haranggal adatik az első jel (Signum), midőn a lelkész a temetésre a templomból indul.

Az ágostaiak ezen harangokat majdnem 150 esztendeig használták, miután azonban a mult század első felében az ágostaiak kénytelenek valának III. Károly parancsára a templomot a harangokkal együtt a katolikusoknak átengedni, ezen alkalommal (1728-ban) a harangok Zorger Gergely akkori egri püspök által újra felszenteltettek. Ezen ünnepélyre nézve a templom anyakönyvében a következő feljegyzés olvasható:

Pro aeterna memoria:

Anno 1728 Die 7 Septembris sub plebanatu Domini Joannis Kortuezy benedictae sunt Campanae Ecclesiae parochialis Bartfensis per illustrissimum ac reverendissimum Dominum Gregorium Zorger suffraganeum Diocesis Agrensis Episcopum, et quidem:

Major benedicta nomine Sancti Egidii Abbatis, Altera nomine S. Georgii Martyris; tertia tamen nomine Urbani.

¹ Gutgesel Dávid városi bíró, egyszersmind könyvnyomdász is volt.

² Lásd: HEFNER—ALTENECK *Trachtenwerk* III. tábláját.

1

12

1

1

2

[illegible]

